

Stifinner'n i Oslo fengsel

Et kryss på veien mellom fortid og framtid?

Espen Johnsen Nærum

Masteroppgave i rettssosiologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

Stifinner'n i Oslo fengsel.

Et kryss på veien mellom fortid og framtid?

© Espen Johnsen Nærum

2013

Stifinner'n i Oslo fengsel.

Et kryss på veien mellom fortid og framtid?

Espen Johnsen Nærum

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Stifinner'n i Oslo fengsel. Et kryss på veien mellom fortid og framtid?

Masteroppgave i rettssosiologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Universitetet i Oslo

Mai 2013

Forfatter: Espen Johnsen Nærum

Veileder: Hedda Giertsen

Denne oppgaven tar for seg Stifinner'n i Oslo fengsel, sett fra de innsattes synsvinkel.

Stifinner'n er et samarbeidstiltak mellom kriminalomsorgen og Tyrilistiftelsen, og har som formål å redusere tilbakefallet til rusmiddelbruk og kriminalitet for avdelingens deltakere.

Oppgaven tar utgangspunkt i to problemstillinger. Det første problemstillingen er:

- *På hvilke måter opplever innsatte med ruserfaring at Stifinner'n i Oslo fengsel er en del av fengselssystemet og hva trekker de fram som særegent for enheten?*

Og det andre problemstillingen lyder:

- *Tillegger innsatte med ruserfaring Stifinner'n noen betydning i forhold til egen livssituasjon? Hvis ja, på hvilke måter?*

For å kunne belyse disse spørsmålene, er oppgaven er forankret i kvalitativ metode. Jeg har tatt utgangspunkt i intervju med 6 innsatte, og spurt dem om ulike forhold som har med deres hverdag på Stifinner'n å gjøre. Aldersmessig spanner informantene fra 20-årene til 40-årene, men felles for dem alle er at de hadde en lang ruskarriere bak seg på intervjutidspunktet. Et annet fellestrekk er ønsket om å legge fortiden bak seg og følge samfunnets smale sti i framtiden, derav undertittelen i denne oppgaven. Observasjon er også benyttet i utstrakt grad, og benyttes for å supplere eller underbygge de innsattes poenger og historier.

Jeg benytter meg videre av faglitteratur, lovverk og offentlige publikasjoner i denne masteravhandlingen, i tillegg til teoretiske hovedverktøy fra Foucaults, Bourdieu og Goffman.

Nærmere bestemt er det snakk om Foucaults hyrdemaktteori, Bourdieus habitusbegrep og Goffmans teori om rollespill og selvpresentasjon.

Drøftingen peker i retning av at de innsatte oppfatter Stifinner'n som en del av fengselssystemet. I tillegg til selve frihetsberøvelsen, fremstår også fysiske kjennetegn som alarmer, nøkler, låste dører, gitre og omgivelsene rundt Stifinnerhuset som stadige påminnelser om det. Men de innsatte erfarer også at Stifinner'n på sett og vis skiller seg fra avdelinger de finner det relevant å sammenlikne enheten med. Tre positive særegenheter kommer til syne som en følge av avdelingens virke. For det første opplever informantene at Stifinner'n synes å ha et langt større fokus på individuelle hensyn og individuell tilrettelegging enn andre fengselsavdelinger. For det andre omtales relasjonen mellom de innsatte og de ansatte som positiv og spesiell. De innsatte beskriver at det, på en helt annen måte enn i andre fengselsavdelinger, føles naturlig å omgås og samhandle med de ansatte på Stifinner'n. For det tredje forklares Stifinner'n som en fengselsavdeling med mye omsorg, noe som anses som en trygghet blant de innsatte på avdelingen.

Med disse særegenhetene som et bakteppe, blir fokus deretter rettet mot betydningene som de innsatte legger Stifinner'n i forhold til egen livssituasjon. I den forbindelse vies fenomenene motivasjon og tillit spesiell oppmerksomhet.

Motivasjonen kommer til syne ved at de innsatte fremstår som genuint interesserte i å endre sin livssituasjon. I den sammenhengen anses Stifinner'n som en viktig samarbeidspartner og alliert våpendrager i kampen for et fremtidig liv uten rus og kriminalitet. Avhandlingen viser i den forbindelse til at både ytre- og indre motivasjon kan sies å forekomme hos de innsatte.

Foucaults hyrdemaktteori blir brukt til å belyse ytre motivasjon, mens Bourdieus habitusbegrep anvendes for å belyse indre motivasjon.

Tillit blir av de innsatte beskrevet som et essensielt element i ønsket om livsendring. Men motsetning til motivasjonen, som de innsatte gjerne er i besittelse av når de ankommer avdelingen, må gjerne tillit utvikles over tid. De innsatte opplever at grobunnen for tillit er god på Stifinner'n. Dette kommer til syne gjennom de innsattes til velvillige innstillinger til urinprøver, fravær av uniform hos de ansatte, samt avdelingens innkjøringstur og de innsattes mulighet til å få utfolde seg i arbeid. Ved hjelp av Goffmans teori om rollespill og selvpresentasjon, kommer det dog fram at de innsatte i ulike anledninger utnytter sin ervervede tillit på Stifinner'n i hensikt av å oppnå goder eller skjule sannheten. Dette gjelder både som enkeltpersoner og som lag.

Samlet sett ser tilliten på avdelingen likevel ut til å spille positivt inn på informantenes

livssituasjon. Den skaper samhold, et bedre selvilde og en bedre relasjon til andre mennesker, både innsatte og ansatte.

Forord

Til informantene: Tusen takk for at dere ville stille opp og dele deres historier og erfaringer med meg. Uten dere ville det vært umulig å fullføre dette prosjektet.

Til de ansatte på Stifinner'n: Takk for at dere har gitt meg mulighet til å oppholde meg blant dere og stifinner'ne uten å bli kneblet i noen som helst forstand. Jeg ble godt mottatt fra dag en, og har bare møtt velvilje fra dere.

Jeg må også rette en takk til min veileder, Hedda Giertsen. Takk for kyndig veiledning, det setter jeg pris på.

Den flotte gruppa som startet på masterstudiet i rettssosiologi sammen med meg har også gjort seg fortjent til en stor takk. Det har vært artig å ta del i faglig utvikling og mye flott sosialt samvær sammen med dere.

En stor må også rettes til familie og venner for oppmuntring og støtte underveis, det er jeg veldig takknemlig for.

Og sist – men definitivt ikke minst – tusen takk til min kjære Cecilie. Ikke bare har du lest korrektur for meg og støttet meg i alle tilfellene hvor en ferdigstilt masteroppgave bare syntes som en fjern drøm, men du har også fylt hverdagen min med sprell, latter og glede. Du er herlig!

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Masteroppgavens vinkling og forskningsspørsmål	1
1.2	Oppgavens relevans i kriminologisk/rettssosiologisk og samfunnsmessig perspektiv	4
1.3	Tidligere fokus på feltet	5
1.4	Avgrensning	6
1.5	Oppgavens struktur	7
2	STIFINNER'N I OSLO FENGSEL	8
2.1.1	Mitt første møte med Stifinner'n	9
2.2	Stifinner'ns mål og delmål	10
2.3	Personalet	10
2.4	Stifinner'ne	11
2.5	Sikkerhetsnivået på Stifinner'n	11
2.6	Stifinner'ns faser og innhold	12
2.7	Oppholds- og ekskluderingskriterier	13
3	TEORETISK FORANKRING	14
3.1	Foucault og hyrdemakt	15
3.1.1	Hyrdemaktens opprinnelse	15
3.1.2	Hyrdemakt i den moderne, vestlige velferdsstaten	17
3.2	Goffman og symbolsk interaksjonisme	18
3.2.1	Vårt rollespill til daglig	19
3.2.2	Frontstage og backstage	20
3.2.3	Lag	21
3.3	Bourdieu og habitusbegrepet	21
3.3.1	Det sosiale rom	21
3.3.2	Kapitalformene	22
3.3.3	Doxa	23
3.3.4	Felt	23
3.3.5	Habitus	24
4	METODE	26
4.1	Valg av metodisk tilnærming	26
4.1.1	Fenomenologi	27

4.2	Observasjon	28
4.3	Intervjuguide.....	29
4.3.1	Rekruttering til intervjuene	31
4.3.2	Gruppeintervju	32
4.3.3	Presentasjon av informantene og beskrivelse av gruppeintervjuene.....	34
4.4	Min egen erfaring fra rusforebyggende arbeid	38
4.5	Bearbeiding av datamaterialet	39
4.6	Datamaterialets utkrystallisering av særegenheter og fenomener på Stifinner'n	40
4.7	Etiske vurderinger.....	40
5	STIFINNER'NS TO SIDER	43
5.1	To ulike syn på rehabilitering i fengsel	43
5.2	En dualistisk enhet?.....	45
5.3	Opplevelsen av Stifinner'n som en del av fengselssystemet	46
5.4	Opplevelsen av Stifinner'n som noe annet enn fengselssystemet	49
5.4.1	Individuell tilrettelegging	49
5.4.2	Relasjonen innsatt - ansatt.....	51
5.4.3	Omsorgsfokus.....	54
5.5	Hva sier de ansatte?	57
5.6	Stifinner'ns særegenheter	57
5.7	Oppsummering	58
6	MOTIVASJON	59
6.1	Informantenes bakgrunn for å søke seg til Stifinner'n	59
6.2	Om fenomenet motivasjon.....	63
6.3	Ytre og indre former for motivasjon.....	64
6.3.1	Ytre motivasjon hos stifinner'ne	64
6.3.2	Indre motivasjon hos stifinner'ne.....	67
6.4	Ytre motivasjon knyttet opp mot Foucaults hyrdemaktbegrep	68
6.4.1	Hyrdemakt knyttet opp mot andre informanter.....	72
6.5	Indre motivasjon knyttet opp mot habitusbegrepet	74
6.6	Oppsummering	79
7	TILLIT	81
7.1	En redegjøresle av fenomenet tillit.....	81
7.2	Et organisasjonsteoretisk syn på tillit og motivasjon	82

7.3	Relasjonen mellom tillit og motivasjon på Stifinner'n.....	84
7.4	Urinprøver	86
7.5	Stifinner'ns uniformløse tillitssamfunn	88
7.6	Andre tillitsskapende forhold	92
7.7	Tillit knyttet opp mot Goffmans teori om rollespill og selvpresentasjon.....	95
7.7.1	Betroelser om tillit.....	96
7.8	De innsatte på Stifinner'n som goffmanske lag.....	98
7.8.1	«Å lure en ringrev»	101
7.9	Oppsummering	104
8	AVSLUTNING	106
8.1	«Ingen liker vel å sitte i fengsel».....	107
8.2	«Å gjøre det beste ut av det»	108
8.3	Stifinner'n – et kryss på veien mellom fortid og framtid?	109
	Litteraturliste	111
	Vedlegg 1. Intervjuguide.....	119
	Vedlegg 2. Informasjonsskriv til de innsatte.....	123
	Vedlegg 3. Samtykkeskjema	124
	Vedlegg 4. Godkjennelse fra NSD	125

1 INNLEDNING

I utgangspunktet var det tilfeldigheter som førte til at denne masteroppgaven så dagens lys. Jeg var godt i gang med forberedelsene til en annen oppgave, som skulle omhandle det å vente på å bli satt i fengsel, da de forferdelige hendelsene ved regjeringskvartalet og på Utøya fant sted 22. juli 2011. Et av de få positive etterspillene av denne tragedien, var at soningskøene forsvant helt fra norske fengsler. Men med det falt også hele fundamentet jeg hadde lagt for den opprinnelige masteroppgaven min sammen, hvilket resulterte at jeg sto tilbake på bar bakke.

Gjennom Hedda Giertsen, som etter hvert skulle bli min veileder, fikk jeg noe senere vite at det nylig var startet opp et nordisk forskningsprosjekt med formål om å ta for seg det rusrehabiliterende arbeidet som pågikk i ulike fengsler i de nordiske landene.

Forskningsprosjektet var kalt *Prison-based drug treatment in the Nordic countries*¹, og det var også aktuelt å koble masterstudenter opp mot prosjektet.

Dette trigget min interesse. Jeg har fra tidligere av lang erfaring med arbeid med rusmisbrukere, gjennom ansettelsesforhold i både Utekontakten i Bærum og Uteseksjonen i Oslo. Av ren nysgjerrighet bestemte jeg meg derfor for å spørre om det var anledning for å inkludere meg i prosjektet på masternivå. Jeg fikk en umiddelbar og positiv respons på dette fra Hedda Giertsen. Hun fortalte at Stifinner'n, en rusrehabiliteringsenhet i Oslo fengsel, hadde sagt seg positiv til å delta i prosjektet, men at det foreløpig ikke var noen masterstudenter som hadde meldt sin interesse i forhold til fokus på denne avdelingen. Videre ble jeg informert om at det skulle avholdes et møte mellom PBDT og Stifinner'n den 1. november 2011, som jeg gjerne måtte ta del i. Som sagt så gjort, og deretter begynte snøballen raskt å rulle.

1.1 Masteroppgavens vinkling og forskningsspørsmål

I boken *Kan fengsel forsvares?* stiller Thomas Mathiesen (2007) spørsmål om bruk av fengsel nettopp kan forsvares. Han viser til de ulike begrunnelsene som kriminalomsorgens tar i bruk for å forsvare fengselet som institusjon, og går deretter disse i sømmene, en etter en. Troen på rehabilitering av de innsatte, teorien om allmennpreventiv eller avskrekkende virkning, ønsket

¹ Også forkortet PBDT i denne oppgaven.

om uskadeliggjøring av de innsatte og synet på fengsel som en rettferdig gjengjeldelse, dette er de offisielle årsakene til bruk av fengsel i Norge. Spesielt den første begrunnelsen, at fengselet kan ha en rehabiliterende funksjon overfor de innsatte, er av interesse for denne oppgaven fordi Stifinner'n, som oppgaven retter fokus mot, er en rusrehabiliteringsenhet i Oslo fengsel.

Mathiesen (2007) konkluderer, på bakgrunn av et stort og omfattende forskningsmateriale om tilbakefall, at rehabilitering, i form av å gjenopprette noe eller sette noe ødelagt tilbake i stand, ikke finner sted i fengslene. Selv om tanken har vært at de innsatte skal arbeide eller gå på skole, så har ikke dette hjulpet i rehabiliteringsøyemed. Ei heller fengselets moralske og disiplinære oppdragelse, eller andre tiltak som programmer og behandling synes å gi noen nevneverdig effekt. Mye av grunnen til dette må tilskrives det faktum at fengselet alltid synes å prioritere systemressursene høyere enn humanistiske hensyn, og på den måten underminerer rehabiliteringen.

På grunnlag av det ovennevnte, påpeker Mathiesen at «(d)et er grunnlag for å si at gjennom sin historie har fengselet i realiteten aldri fungert rehabiliterende: Det har aldri satt mennesker (annet enn i enkelttilfeller) i funksjonsdyktig stand igjen» (Mathiesen, 2007, s. 61). Også i moderne tid understreker han rehabiliteringstankens falitt. Selv om det selvsagt ikke kan utelukkes at enkeltindivider suksessfullt reintegreres i samfunnet etter endt soning, innehar fengselet i det store og hele ingen tilstrekkelig rehabiliterende funksjon for de innsatte.

«(D)ehabiliterer» er i følge Mathiesen (2007, s. 83) derfor et langt mer presist uttrykk.

Dette betyr imidlertid ikke at Mathiesen (2007) mener man bør unnlate å bistå de innsatte gjennom rehabiliteringstiltak. Spørsmålet som opptar ham er snarere *hvordan* rehabiliteringstiltakene bør begrunnes og gjennomføres. I den forbindelse argumenterer Mathiesen (2007) sterkt for at slike aktiviteter bør finne sted på et humanistisk grunnlag, slik at de kan tilføres de innsatte som rettigheter og ikke virkemidler. Dette synet gjøres det også et poeng av i St. meld. 37 (2007 - 2008):

Behandling eller rehabiliterende tiltak kan ikke brukes til å forsvare, begrunne eller legitimere fengselsstraffen. Mathiesen (2007) understreker at tilbudet til innsatte skal være tuftet på et humanistisk grunnlag, og skal tilbys i form av rettigheter. Fengselsstraff skal ikke legitimeres eller begrunnes ut ifra behov for rehabilitering. (St. meld. nr. 37 (2007-2008), s. 78).

Også de andre parameterne som brukes i argumentasjonen for fengsel, blir dementert av Mathiesen (2007). Gjennom store deler av boken gjennomgår og drøfter han ulike undersøkelser og gjennomgripende metodiske momenter, som til slutt kulminerer i en grundig

redegjørelse av at fengselet ikke fungerer slik det er intendert.

Med et slikt utgangspunkt synes det kanskje merkelig at rehabiliteringstanken stadig vektlegges like tungt i den norske fengselspolitikken. Dette fremkommer både av offisiell lovgivning, ulike stortingsmeldinger og hos kriminalomsorgen², og det er intet som tyder på en endret politisk kurs med det første. For rusrehabiliteringen i fengselet sin del, kan faktisk mye tyde på at det motsatte er tilfellet. Siden 2006 har det for eksempel blitt etablert 13 nye rusmestringsenheter i norske fengsler, som etter sigende skal bidra til å sikre bedre rehabilitering og behandling for de innsatte (Meld. St. nr. 30 (2011-2012), s. 96). Stifinner'n, som denne oppgaven fokuserer på, er imidlertid ikke blant disse. Denne avdelingen så dagens lys allerede i 1992 (Danielsen og Haugen, 2010), og feiret sitt 20 års jubileum i november 2012.

Med dette som tematisk bakgrunn, vil jeg nå rette fokus mot de innsatte på Stifinner'n. Hva slags tanker gjør de seg om avdelingen de soner på, og hva erfarer de gjennom oppholdet? Er det først og fremst slik at de anser tiden på enheten som straff gjennom frihetsberøvelse, eller mener de snarere at Stifinner'n kan være til hjelp for dem i rehabiliteringsøyemed? I et forsøk på å belyse dette temaet, har jeg utarbeidet to problemstillinger for denne masteroppgaven. Den første lyder som følger:

- *På hvilke måter opplever innsatte med ruserfaring at Stifinner'n er en del av fengselssystemet og hva trekker de fram som særegent for enheten?*

Med fengselssystemet mener jeg i denne oppgaven den delen av kriminalomsorgen som er ansvarlig for å fullbyrde de reaksjoner som domstolen har besluttet i forbindelse med gjennomføring av straff i fengsel (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalomsorg/sub/om-kriminalomsorgen.html?id=446221>), og med begrepet «særegent» mener jeg spesielle trekk som de innsatte påpeker at skiller Stifinner'n fra andre fengselsavdelinger som de finner det relevant å sammenlikne enheten med.

Den andre problemstillingen er:

- *Tillegger innsatte med ruserfaring Stifinner'n noen betydning i forhold til egen livssituasjon? Hvis ja, på hvilke måter?*

² Se for eksempel straffegjennomføringsloven § 2, St. Meld. nr. 37 (2007-2008), Meld. St. nr. 30 (2011-2012) og <http://www.kriminalomsorgen.no/paavirkningsprogrammer.237975.no.html>

For å kunne besvare problemstillingene, vil jeg ta for meg hverdagslige forhold på Stifinner'n. Mye av oppgavens data er i så måte hentet fra intervjuer og observasjon på avdelingen, mens annen data stammer fra lovverk, offentlige publikasjoner, rapporter og faglitteratur, samt ulike former for publisert materiale om Oslo fengsel, Tyrilistiftelsen og Stifinner'n. Den andre problemstillingen belyses også gjennom teoretiske bidrag fra Foucault (2002) og hyrdemakt, Bourdieu (1990, 1995, 1999) og habitus, samt Goffman (1992) sitt fokus på rollespill og selvpresentasjon.

1.2 Oppgavens relevans i kriminologisk/rettssosiologisk og samfunnsmessig perspektiv

Denne masteroppgaven er en del av det nordiske forskningsprosjektet *Prison-based drug treatment in the Nordic countries*. Dette er et samarbeidsprosjekt mellom

- Center for Rusmiddelforskning, Aarhus universitet, Danmark.
- Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro Universitetet, Sverige.
- Institutt for Kriminologi og Rettssosiologi, Universitetet i Oslo, Norge.
- Järvenpää Addiction Hospital, A-Clinic Foundation, Helsinki, Finland.

Prosjektet ledes av Aarhus universitet, Center for Rusmiddelforskning, og er av treårig varighet. Det ble startet opp 1. april 2011, og skal avsluttes 31. mars 2014.

Forskningsprosjektet har som målsetting å studere og sammenligne den rusrelaterte behandlingen/rehabiliteringsom finner sted i de danske, svenske, norske og finske fengsler³. Framgangsmåten er av kvalitativ karakter, og observasjonsstudier, kvalitative intervjuer, fokusgruppeintervjuer, dokumentanalyse og analyse av statistiske data inngår som ulike tilnærmingmåter for å samle data til temaet.

I hvert av de fire nordiske landene, ble tre ulike fengsler valgt ut i forbindelse med prosjektet. For Norges del var de aktuelle fengslene Ullersmo, Bredtveit og Oslo fengsel, som Stifinner'n er en del av.

Denne oppgavens relevans i kriminologisk/rettssosiologisk og samfunnsmessig perspektiv, vil være nært knyttet opp mot det ovennevnte. Således vil oppgaven muligens gi ny innsikt

³ En av ulikhetene som er avdekket, er at man kaller dette *behandling* i Danmark, Sverige og Finland, mens man bruker ordet *rehabilitering* i Norge.

omkring erfaringene som de innsatte i Oslo fengsel, avdeling Stifinner'n, gjør seg med denne enheten.

1.3 Tidligere fokus på feltet

Stifinner'n er et samarbeid mellom kriminalomsorgen og Tyrilistiftelsen, men er fysisk plassert som en egen avdeling i Oslo fengsel.

Ut fra hvem man spør, vil man antakeligvis møte ulike forklaringer om hva som er typiske karakteristika ved fengselet, og innen fengselsfaglig forskning finnes det mange potensielle tilnærminger man kan benytte seg av. Jeg har allerede vært inne på Thomas Mathiesen (2007) sitt bidrag, men også andre sosiologer, kriminologer og rettssosiologer har stilt seg kritiske til bruk av fengsel.

Så langt tilbake som i 1940 ga Donald Clemmer ut sin bok *The Prison Community*, hvor han hevdet at de innsatte ble utsatt for en *prisoniseringsprosess* under fengselsoppholdet.

Prisonisering, slik Clemmer (1940) definerte begrepet, innebar at det innenfor fengselet foregikk en assimileringssprosess blant de innsatte, slik at de i større eller mindre grad internaliserte «...the folkways, mores, customs, and general culture of the penitentiary» (Clemmer, 1940, s. 299). Ved hjelp av Rognaldsen (2003) kan prisoniseringsprosessen «fornorskes» på følgende måte:

Innsatte involveres ofte i læreprosesser som gjør dem enda dårligere skikket til å mestre livet som lovlydig. Det dreier seg bl.a. om å lære det kriminelle «håndverket». Det dreier seg også om å tilegne seg begreper, forklaringsmønstre, måter å samhandle på og en ideologi som kolliderer med den som vanligvis gjelder ute i storsamfunnet (Rognaldsen, 2003, s. 8).

Erving Goffman (1967) fremhevet på sin side fengselet som en form for *total institusjon*, på lik linje med blant annet mentalsykehus, skip og militærleirer. Kjentegn ved de totale institusjonene er at de kan defineres som «...et opholds- og arbeidssted, hvor et større antal ligestillende individer sammen fører en indelukket, formelt administrert tilværelse, afskåret fra samfundet udenfor i en længere periode» (Goffman, 1967, s. 9). Alt de innsatte foretar seg, som søvn, arbeid, mat, trening og fritid, finner altså sted innenfor den totale institusjonens definerte rammer. Goffman (1967) hevdet at fengselet var et typisk eksempel på en total institusjon, og at institusjonens primære funksjon handlet om å beskytte samfunnet mot det som føltes farlig. Som en følge av dette ble de innsattes velferd underprioritert og

kom i andre rekke.

I boken *Overvåkning og straff*, som første gang ble gitt ut i 1975, definerte Michel Foucault fengselet som en forbryterskole. I forordet til den norske 1994-utgaven av *Overvåkning og straff*, skriver Thomas Mathiesen som følger:

Fengselets funksjon, sier Foucault, består bl.a. i å *skape forbrytere, for at samfunnet derved lettere skal kunne kontrollere dem*. Fengselet er et uunnværlig ledd i den produksjon av forbrytere som inngår i samfunnets selvforsvar. Derfor har vi fengsler. Og derfor kan fengslene sies å være en «suksess» (Mathiesen, 1994, s. IX).

For norske forhold kan blant annet Basberg, Grøvdal og Ugelvik nevnes som bidragsytere innen fengselsforskningen. Mens Basberg (1999) og Grøvdal (2001) i hovedsak retter fokus mot de ansatte sin rolle i fengselet, fokuserer Ugelvik (2011) primært på de innsatte i sin fengselsundersøkelse.

Men Stifinner'n kan på ingen måte sies å være en ordinær avdeling i fengselet⁴. Snarere er tiltaket et resultat av et samarbeid mellom Oslo fengsel og Tyrilistiftelsen. Bakgrunnen til Tyrilistiftelsen blir godt beskrevet i boken *Våge å leve* av Tjersland, Jansen og Engen (1998). Også *Håndbok for Stifinner'n*, ført i pennen av Danielsen og Haugen (2010), er sentral for å gi et innblikk i avdelingens daglige virke. Hammerlin (2008) er også blant dem som vier dette temaet oppmerksomhet. Spesielt er tematikken sentral når han omtaler rehabiliterings- og omsorgsideologien i fengselet.

Videre er *St. Meld. nr. 37 (2007-2008)* og *Meld. St. nr. 30 (2011-2012)* av betydning for denne oppgaven, fordi de sier noe om hva som er de politiske visjonene for Stifinner'n og andre rehabiliteringstiltak i norske fengsler. I tillegg må også *straffegjennomføringsloven* trekkes fram, da denne loven legger premissene for Stifinner'ns muligheter og begrensninger som en fengselsinstitusjon.

1.4 Avgrensning

Rusrehabiliteringsfeltet i norske fengsler besto i 2012 av 13 rusmestringsenheter, i tillegg til to Stifinner-enheter, en for kvinner i Bredtveit i fengsel og en for menn i Oslo fengsel (Meld. St. 30, s. 130). Denne oppgaven retter oppmerksomheten mot den sistnevnte enheten, mens de

⁴ Med det ordinære fengselet mener jeg i denne oppgaven fengsler eller fengselsavdelinger som ikke, utover det som er fastslått i straffegjennomføringsloven, har spesielle uttalte formål som fokuserer på rusrehabilitering, ungdom, eldre eller liknende.

andre enhetene ikke blir behandlet i nevneverdig grad.

En annen oppgaveavgrensning er at det er de innsatte på Stifinner'n i Oslo fengsel som her er i fokus. Ut fra problemstillingene forsøker jeg å si noe om deres opplevelser av denne avdelingen. De ansatte og resten av fengselssystemet er ikke viet oppmerksomhet på den samme måten.

Jeg tar heller ikke for meg hvordan det går med de innsatte på Stifinner'n etter at de forlater avdelingen til fordel for videre behandling eller som følge av at soningen fullbyrdes.

Problemstillingene som reises i denne oppgaven blir altså besvart ut fra de innsattes opplevelser slik de beskrev dem under oppholdet på Stifinner'n, og kan forstås i retroperspektiv sammenheng.

1.5 Oppgavens struktur

Denne oppgaven tar utgangspunkt i hvordan mannlige innsatte med rus- og kriminalitetserfaring opplever møtet med Stifinner'n i Oslo fengsel. I den forbindelse er det nødvendig å gi en presentasjon av Oslo fengsel og Stifinner'n. Det blir gjort i kapittel 2.

I kapittel 3 presenterer jeg masteroppgavens teoretiske tilnærminger, mens kapittel 4 er viet metode.

Kapittel 5 knyttes opp mot den første problemstillingen som avhandlingen reiser. I dette kapittelet retter jeg fokus mot de innsattes omtale av Stifinner'n, både som en del av fengselssystemet og som en avdeling med visse karakteristika som skiller enheten fra andre fengselsavdelinger. Dette blir i stor grad belyst gjennom data fra observasjon og intervjuer, samt faglitteratur, offentlige publikasjoner og straffegjennomføringsloven.

Kapittel 6 og 7 ses begge i forhold til den andre problemstillingen i denne avhandlingen.

Kapittel 6 tar for seg informantenes motivasjon til livsendring, et fenomen informantene hevder at Stifinner'n bidrar til å styrke eller vedlikeholde mens de oppholder seg på avdelingen. Motivasjonen drøftes opp mot Foucault (2002) sitt hyrdemaktbegrep og Bourdieu (1990, 1995, 1999) sin teori om habitus. Kapittel 7 omhandler fenomenet tillit, som også er et spesielt karakteristikum ved Stifinner'n. Tillit ses i sammenheng med Goffman (1992) sin teori om selvpresentasjon og rollespill.

I masteroppgavens siste kapittel, kapittel 8, foretar jeg til slutt en oppsummering og konklusjon i forhold til oppgavens problemstillinger.

2 STIFINNER'N I OSLO FENGSEL

Oslo fengsel ligger sentralt til i hovedstaden, vis a vis politihuset på Grønland. Fengselet har høyt sikkerhetsnivå, og er Norges største med en ordinær kapasitet på 392 plasser. Det har tre avdelinger, avdeling A (boenheten) med underavdelingene restriktive avdelinger, basisavdelinger og kontraktsavdelinger, avdeling B, som består av mottaks- og varetektsavdelingen, og avdeling C, som også er kjent som Stifinner'n (<http://www.oslofengsel.no>).

Stifinner'n ble opprinnelig startet opp som et samarbeidsprosjekt mellom Oslo fengsel og Tyrilistiftelsen i 1992, men ble etter gjennomgang og evaluering av prosjektet, etablert på fast basis i 1996 (Danielsen og Haugen, 2010, s. 10). Fysisk er avdelingen lokalisert inne i Oslo fengsel, nærmere bestemt i et rødt murhus som ligger adskilt fra resten av fengselet. Bygget er stort til et hus å være, og består av fire etasjer samt en kjeller. Sett i forhold til bygningsmassen som omgir Stifinner'n, fortoner derimot huset seg som en liten dverg. Fengselet tårner seg opp rundt Stifinner'n på tre av fire sider, og skuer liksom faretruende ned på det store, men akk så lille huset. Bak Stifinnerhuset er det imidlertid mer åpent, fram til den høye fengselsmuren som ruver tjue meter i bakgrunnen. Totalt sett er det ingen tvil om at man befinner seg på innsiden av et fengsel.

Det samme gjelder på innsiden av Stifinnerhuset. Det første som møter en etter å ha låst opp den lukkede ytterdøra, er en gang med en trapp og en metalldetektor. Rett fram er det inngang til spisesalen og kjøkkenet, hvor stifinner'ne⁵ spiser frokost, lunsj og middag. All maten blir spist i fellesskap med de ansatte. Til høyre finnes det flere kontor som er øremerket de ansatte, og til venstre et møterom og to kontorer for ansatte, samt et vaktrom og et rom for urinprøver. I andre og tredje etasje bor stifinner'ne, som alle har egne rom av ulik størrelse. Felles for rommene er dog at de har gitter foran vinduene. I disse etasjene er det også felles dusj og toaletter for de innsatte, samt oppholdsromrom med tv hvor de gjerne samles når de har tid til overs.

I den øverste etasjen befinner det seg et stort rom, som også har gitter foran vinduene. Rommet blir både brukt som samlings- og grupperom. Til slutt har vi kjelleren, som inneholder et lite treningsrom, vaskerom og ymse rom forbeholdt lagring.

⁵ I stedet for å kalle deltakerne for *innsatte* eller *fanger*, omtales de ofte som *stifinnere* internt på Stifinner'n.

2.1.1 Mitt første møte med Stifinner'n

Jeg var spent da jeg ankom Oslo fengsel en onsdags morgen i mars 2012. Tankene var mange og kretset i stor grad rundt min egen usikkerhet. Hvordan ville jeg bli mottatt inne på Stifinner'n? Hva ville de innsatte og de ansatte tenke om at en ekstern person dukket opp og brukte Stifinner'n som forskningsarena? Ville jeg kanskje bli møtt med usikkerhet, eller til og med fiendtlighet?

På den andre siden gledet jeg meg til å komme i gang med forskningsprosjektet mitt. På forhånd hadde jeg fått godkjenning av norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), gått sikringskurs i fengselet, samt hatt en samtale med en av fengselsbetjentene på Stifinner'n om inngang og utgang av Oslo fengsel, låseprosedyrer, alarmprosedyrer og så videre. Men egentlig var det nå det hele skulle begynne. Endelig kunne jeg si at jeg var i gang på ordentlig. Da jeg trykket på ringeklokka til fengselet i Åkebergveien, skinte solen fra en skyfri himmel. Været sto på sett og vis i kontrast til sinnet mitt, som totalt sett rommet mer usikkerhet enn glede. Mest av alt er det riktig å si at jeg var tynget av stundens alvor. Ville jeg klare å huske på alt jeg hadde lært på forhånd? Og hva hvis noe skjedde eller gikk galt?

En stemme i callinganlegget avbrøt plutselig denne tankegangen. Jeg stotret fram navnet mitt, viste fram adgangskortet og ble uten noe mer om eller men sluset inn fengselets forgård. Etter femten lange meter var jeg framme ved vakthuset, hvor jeg på nytt presenterte meg. Etter å ha overlevert mobiltelefonen og fått nøkler til fengselet og Stifinner'n i retur, ble jeg igjen overlatt til meg selv. Hundre skritt senere sto jeg utenfor Stifinnerhuset.

Jeg trakk pusten dypt, gikk opp de få trappetrinnene til inngangsdøren, låste meg inn, og sjekket for sikkerhets skyld to ganger at jeg hadde låst døren etter meg. Usikkerheten var tilbake. Aller helst ønsket jeg å snu og sette kursen mot mer kjente omgivelser utenfor fengselsmurene. Men så slo tanken meg at dette var noe alle kjente på den første gangen de ankom denne avdelingen. Oppløftet av dette, beveget jeg meg forbi metalldetektoren, som står litt malplassert på venstre side i gangen, og videre inn i huset.

Vel inne på avdelingen traff jeg raskt en av de ansatte. Hun smilte, hilste, og lurte på om det var jeg som var «han fra universitetet». Positiviteten og nysgjerrigheten den ansatte utviste, satte tonen for den første dagen min på Stifinner'n, mens usikkerheten som hadde preget meg bare minutter i forveien, forsvant som dugg for solen.

2.2 Stifinner'ns mål og delmål

Stifinner'n har som hovedmålsetting å være en rehabiliteringsenhet som skal gi deltakerne «... en mulighet til å øke sin livsmestring uten å være styrt av rus og kriminalitet» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 14). Denne målsettingen innebærer at det jobbes aktivt for at de innsatte skal starte en endringsprosess som fortsetter i behandling etter endt soning, enten dette skjer gjennom en såkalt § 12-soning⁶ eller på frivillig basis. I tillegg har Stifinner'n fire delmål. Disse går ut på at stifinner'ne skal lære seg å reflektere over egne holdninger og verdier, ta ansvar for egne valg, tro på at egen endring nytter, samt etablere mer hensiktsmessige relasjoner overfor andre mennesker (Danielsen og Haugen, 2010, s. 14).

2.3 Personalet

Stifinner'n ledes av en fengselsinspektør fra kriminalomsorgen og en psykolog ansatt av Tyrili. Ansvarsfordelingen mellom de to er distribuert på en slik måte at fengselsinspektøren innehar det helhetlige ansvaret for avdelingen, mens psykologen forvalter et spesialansvar for innhold av faglig karakter (Bergsgard og Danielsen, 2012, s. 17). Dette gjenspeiler seg også i det tosidige ansettelsesforholdet på Stifinner'n, hvor de

...fengselsansatte gjør mer av oppgaver som urinprøvetaking, visitering, følgetjenester og er noe mer aktive i forhold til arbeidslagene mens de tyriliansatte gjør noe mer i forhold til planarbeid, kontakt med hjelpeapparatet utenfor fengselet, gruppevirksomhet etc (Bergsgard og Danielsen, 2012, s. viii).

Per i dag har Stifinner'n 20 ansatte⁷. Av disse er 15 ansatt i kriminalomsorgen, mens de resterende fem har Tyrilistiftelsen som arbeidsgiver. I tillegg til samarbeidet mellom kriminalomsorgen og Tyrili, er også Helse- og Justisdepartementet involvert i Stifinner'n, noe som tilkjennegis ved at Helsedirektoratet dekker lønnskostnadene til Tyrili for avdelingens fem ansatte (Bergsgard og Danielsen, 2012, s. 17).

⁶ Straffegjennomføringsloven § 12 omhandler å overføre den innsatte til et egnet behandlingssted før den idømte soningstiden ender. Lovteksten lyder: «Straffen kan i særlige tilfeller helt eller delvis gjennomføres ved heldøgnsopphold i institusjon dersom oppholdet er nødvendig for å bedre domfeltes evne til å fungere sosialt og lovlydig, eller andre tungtveiende grunner taler for det. Den domfelte skal kunne holdes tilbake mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet. Kriminalomsorgen skal ikke beslutte slik gjennomføring hvis sikkerhetsmessige grunner taler mot det eller det er grunn til å anta at domfelte vil unndra seg gjennomføringen».

⁷ Februar 2013.

2.4 Stifinner'ne

På Stifinner'n er til sammen 19 plasser for mannlige innsatte. Tiltaket er populært, og mottar søknader fra innsatte lokalisert i ulike fengsler over det ganske land. Majoriteten av søkerne kommer dog fra Trøndelag og Østlandet. Også innsatte som mottar behandling fra LAR⁸ kan søke om plass på Stifinner'n (<http://www.oslofengsel.no/#Stifinnern>).

I tillegg til skriftlig søknad, må alle aktuelle søkere gjennom individuelle intervjuer, hvorpå tiltaket foretar egne vurderinger av alle potensielle kandidater i etterkant (Danielsen og Haugen, 2010). For at oppholdet på Stifinner'n skal få best mulig avkastning, er det ønskelig at de innsatte når de ankommer enheten, har minst 4-6 måneder igjen til løslatelsesdato (<http://www.oslofengsel.no/#Stifinnern>).

Samtlige av plassene på Stifinner'n er per i dag besatt⁹, og det er vanlig at mange innsatte står på venteliste for å få innpass på avdelingen (Haugen, 2010). I 2012, da datagrunnlaget til denne oppgaven ble innhentet, var aldersspennet mellom stifinner'ne relativt stort; den yngste var i begynnelsen av 20-årene, mens den eldste var midt i 50-årene. I forhold til etnisitet var stifinnergruppen heterogen, med innsatte av både norsk og utenlandsk opprinnelse.

2.5 Sikkerhetsnivået på Stifinner'n

Sikkerhetsnivået på Stifinner'n er kategorisert som lavt, i motsetning til Oslo fengsel sett under ett (Danielsen og Haugen, 2010, s. 14; <http://www.kriminalomsorgen.no/oslo-fengsel.5044463-237612.html>). Forskjellen mellom et høyt og et lavt sikkerhetsnivå i fengslene beskrives på kriminalomsorgens nettsider, og gir seg i praksis utslag på følgende måte:

Et fengsel med høyt sikkerhetsnivå (også betegnet som lukket fengsel) har mur eller høyt gjerde rundt fengselsområdet. Alle dører er i hovedsak låst. Når de innsatte ikke er i arbeid, på skole eller deltar i fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjentene, er de innelåst på sine celler. Over 60 prosent av fengselsplassene i Norge er i lukket fengsel.

⁸ LAR vil si legemiddelassistert rehabilitering. LAR er ingen straffereaksjon, men derimot et behandlingstilbud. Tiltaket ble opprettet i 1998, og har siden den gang vært en del av tilbudet til opiatavhengige i form av substitusjonsmedisinering, primært Metadon, Subutex og Subuxone. Legemiddelassistert rehabilitering blir i fengslene tilrettelagt som følge av et samarbeid mellom Kriminalomsorgen, den kommunale helse- og omsorgstjenesten/fengselshelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten (Meld. St. nr. 30 (2011-2012), s. 90, 95-96).

⁹ Februar 2013.

Fengsel med lavere sikkerhetsnivå (også betegnet som åpent fengsel) har færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå, men det har vanligvis gjerde rundt fengselsområdet, og innsatte har ikke lov til å forlate området. Fengselsbygningene er låst om natten, men de innsatte låses ikke inn i cellene. Innsatte kan dele hus eller rom med andre (<http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=237877>).

Fysisk er Stifinner'n plassert i et eget hus mellom blokkene som utgjør avdeling B i fengselet. Huset var opprinnelig fengselets sykestue, men Stifinner'n har vært lokalisert der siden 1997-1998 (http://www.oslofengsel.no/oslo-fengsel_10-aar.html).

2.6 Stifinner'ns faser og innhold

De innsatte på Stifinner'n går i løpet av oppholdet på avdelingen gjennom tre faser, *inntaksperioden, mellomperioden og avslutnings- og videreføringsperioden*. De tre fasene har ulike mål, og i inntaksperioden, som varer i to til tre uker, er hensikten å integrere hver enkelt innsatt på en god måte, samt å kartlegge ulike relevante problemer og ressurser (Danielsen og Haugen, 2010, s. 34).

Mellomperioden er den lengste fasen på Stifinner'n, med en varighet på alt fra to til over fem måneder. Hovedpoenget i denne perioden er å skape tro på endring, slik at de innsatte kan nå sine respektive utviklingsmål (Danielsen og Haugen, 2010, s. 44). Utviklingsmålene formuleres i en utviklingsplan. Planen utarbeides ved at den innsatte, i samarbeid med enkelte av Stifinner'ns ansatte, lager konkrete siktepunkter på ulike områder og beskriver hvordan disse skal oppnås. Først og fremst er det snakk om kortsiktige mål (som regel to til tre uker fram i tid), men de kan også omhandle forhold som er viktige for behandlingen som skal finne sted etter at oppholdet på Stifinner'n er avsluttet (Danielsen og Haugen, 2010, s. 52-53).

Formålet med avslutnings- og videreføringsperioden er å evaluere og avslutte tiden på Stifinner'n, i tillegg til å sikre en god overføring til videre behandling. Denne fasen er relativt kortvarig, og strekker seg over to til fire uker i tid (Danielsen og Haugen, 2010, s. 84).

Etter å ha gjennomgått de tre fasene, er målet at de innsatte skal ha fått innarbeidet kunnskap, rutiner og erfaringer, som igjen kan hjelpe dem videre i § 12 - soning på en behandlingsinstitusjon.

2.7 Oppholds- og ekskluderingskriterier

For at avdelingen skal lykkes med sine uttalte mål, vektlegger Stifinner'n at miljøet på avdelingen må oppleves trygt, både for ansatte og innsatte. Rus, vold og trusler er faktorer som kan forpurre dette, og det slås derfor svært hardt ned på slik oppførsel. Tilbakeføring til ordinær fengselssoning er den vanligste reaksjonsformen i slike tilfeller, selv om det også kan tas individuelle hensyn (Danielsen og Haugen, 2010, s. 101).

Enkelte personer vurderes som uaktuelle for Stifinner'n, og søknader fra innsatte som ikke behersker norsk muntlig, som ikke evner å sosialisere med andre, som ikke kan klareres for straffegjennomføring med lavt sikkerhetsnivå, samt innsatte som soner for sedelighetskriminalitet, avslås automatisk (Danielsen og Haugen, 2010, s. 14).

I tillegg vurderes de innsatte kontinuerlig i forhold til deres formål med å oppholde seg på Stifinner'n. Dersom det avdekkes at enkeltes hovedintensjon med å få innpass på Stifinner'n ikke er på grunn av rusrehabiliteringen i seg selv, men snarere for å oppnå enklere soningsforhold, er dette et klart utskrivningskriterium:

Det vektlegges at de som tas inn på Stifinner'n, skal være motiverte for endring av eget liv, og ikke bare ha ønske om lettere straffegjennomføring eller andre motiv. Dette er vanskelig å avdekke i starten, men det vektlegges å arbeide med dette for å avslutte arbeidet med dem som ikke oppfattes som genuint interesserte for egen endring (Danielsen og Haugen 2010, s. 21).

3 TEORETISK FORANKRING

Jeg vil hovedsakelig benytte meg av tre ulike teoretiske forankringspunkter i denne avhandlingen. Det ene forankringspunktet er knyttet til Michel Foucault (2002) sitt begrep *hyrde*makt, og er valgt på grunn av det makrososiologiske perspektivet. Den andre teoretiske tilnærmingen, ført i pennen av Erving Goffman (1992) omhandler *symbolsk interaksjonisme*, og utgjør derfor på sett og vis en motpol til Foucaults teoretiske ståsted. Den tredje teoretikeren, Pierre Bourdieu (1990, 1995, 1999) er valgt fordi han på sett og vis søker å forene makro- og mikrososiologi, spesielt gjennom *habitusbegrepet*. Målet er at perspektivene til Foucault, Goffman og Bourdieu kan bidra til å belyse oppgavens problemstillinger ut fra tre ulike teoretiske rammer.

Foucault, Goffman og Bourdieu er interessante på flere områder. De har til felles at de var svært produktive, og utga et høyt antall bøker og artikler. For sine publikasjoner og utgivelser har de høstet mye anerkjennelse og samtlige av dem har derfor en høy status innen sosiologien (Aakvaag, 2008).

På den andre siden har de blitt utsatt for kritikk fra ulikt hold. Goffman har høstet kritikk fordi han beskriver det sosiale liv fra et mikroperspektiv, gjennom mennesker som møter hverandre i ansikt-til-ansikt-relasjoner. Om det i det hele tatt eksisterer noe «samfunn» i Goffmans teori, synes derfor uklart (Nilsen, 2008, s. 5). For Foucault er det motsatte tilfellet. Hans teori er lite individorientert, og fordi menneskets frie vilje nedprioriteres i hans teorier til fordel for «...det «føyelige» mennesket», synes det uklart hvordan individer som har kontroll over sin skjebne og sine omgivelser kan forklares ut fra Foucault sine teorier (Aakvaag, 2008, s. 327). Bourdieu har også vært gjenstand for en liknende type angrep. Selv om han på sett og vis forsøker å «forene» individ og samfunn gjennom habitusbegrepet¹⁰, kan det argumenteres for at de kroppsliggjorte disposisjonene som utgjør habitus, bidrar til å «...underspille aktørens refleksivitet» (Aakvaag, 2008, s. 168). Dette skyldes at Bourdieu i liten grad åpner opp for at aktørene i hans teori kan foreta rasjonelle og kalkulerende valg, selv om dette er noe som er betegnende for menneskers handlinger fra tid til annen (Aakvaag, 2008, s. 168).

Videre vil jeg gi en nærmere presentasjon og oversikt over det teoretiske fundamentet til Foucault, Goffman og Bourdieu som benyttes i denne masteroppgaven. Først redegjør jeg for Foucaults tese om hyrde

¹⁰ Habitusbegrepet blir nærmere beskrevet i punk 3.3.5

dagliglivet (Goffman, 1992) og til slutt vies Bourdieus teoretiske ståsted oppmerksomhet, med en hovedvekt på hans habitusbegrep (Bourdieu, 1990, 1995, 1999).

3.1 Foucault og hyrdemakt

I forhold til Michel Foucault sine teorier, er det hans tanker omkring *hyrdemakten* jeg ønsker å vie oppmerksomhet til i denne masteroppgaven. Hyrdemakten vil jeg senere i oppgaven se i forhold til et fenomen som jeg argumenterer for at kjennetegner Stifinner'n og dermed er av relevans for oppgavens problemstillinger, nemlig motivasjon.

I to forelesninger titulert *Omnes et Singulatim*¹¹, gir Foucault (2002) tilhøreren et innblikk i sin forståelse av statlig makt og maktutøvelse. *Omnes et Singulatim* kan blant annet knyttes opp mot begrepet *hyrdemakt*, som Foucault betegner som «...utviklingen av maktteknikker rettet mot individene, som skulle komme til å lede dem på en vedvarende og permanent måte» (Foucault, 2002, s. 75).

3.1.1 Hyrdemaktens opprinnelse

I sin beskrivelse av hyrdemakt, går Foucault (2002) historisk til verks. For å illustrere sine poenger, viser han både til hyrden, som ivaretar flokken som helhet og den enkelte for seg, og staten slik Platon beskriver den, hvor statsmannen personifiserer den styrende eliten (Foucault, 2002, s. 85 – 87). Felles for begge disse partene, er at hyrden og statsmannen i kraft av sin posisjon har makt til å fatte avgjørelser og handle på vegne av flokken og befolkningen.

Foucault (2002) fortsetter med å beskrive kristendommens inntog, som han hevder at bidrar til å forsterke hyrdemetaforen ytterligere. Dette skjer ved at synder og dyder settes i fokus, og fordi hyrden blir stående som ansvarlig for flokkens synder på den siste dag (Foucault, 2002, s. 88). Som en følge av dette, må hyrden nå ha kunnskap om hvert enkelt individ i flokken, om hver enkelt sin samvittighet og sjel (Foucault, 2002, s. 91).

Et annet trekk ved hyrdemakten som manifesteres gjennom kristendommen, er den personlige underkastelse. Hvert enkelt individ må la seg styre og regjere av hyrdens vilje. Flokkens underdanighet overfor hyrden blir stadig viktigere, og dersom et individ snur seg bort fra hyrden og sin «frelse», tas det ikke lett på. Foucault (2002) poengterer dette på illustrerende

¹¹ «Omnes et Singulatim» er hentet fra latin, og kan oversettes med «alle og enhver» (Foucault, 2002, s. 72).

vis med følgende sitat: «Å bli ledet var en tilstand, og man ville være endelig fortapt om man forsøkte å unnslippe den» (Foucault, 2002, s. 91).

I senmiddelalderen ga kulturelle, sosiale, økonomisk, politiske og vitenskapelige prosesser kime til parallelle utviklinger av hyrdemakten. Kirken forsøkte «...utrettelig å finne tilbake til sine hyrdeoppgaver» (Foucault, 2002, s. 95), mens kirkens motstandere

...forkastet dens hierarkiske struktur og gav seg på leting etter mer eller mindre spontane former for fellesskap, der flokken måtte finne den hyrden den hadde bruk for, som best den kunne (Foucault, 2002, s. 95).

Foucault (2002) viser til at dette har fått stor betydning for konstitueringen av stater, og argumenterer for at rasjonalitetssystemet ble en viktig del av denne konstitueringen (Foucault, 2002, s. 97-99). Det som kjennetegner statsmaktens rasjonalitet, er i følge Foucault at den er refleksiv. «Den var ikke innestengt i spontane og blinde praksiser, og det trengs ingen tilbakeskuende analyse for å trekke den frem i lyset» (Foucault, 2002, s. 98). Statsmaktens rasjonalitet blir uttrykket ved hjelp av to ulike doktriner; statsraisonen og teorien om politien:

Statsraison-doktrinen forsøkte nærmest å definere prinsippene og kostnadene for statsstyring slik de for eksempel adskiller seg fra måten Gud syrer verden, faren styrer familien eller en forstander styrer sitt fellesskap på.
Hva politi-doktrinen angår, definerte den hva som kjennetegnet objektene for statens rasjonelle aktivitet, og hva slags generell form de instrumentene den benyttet seg av, skulle ta (Foucault, 2002, s. 98).

Statsrasjonen omtaler Foucault (2002) som styringskunst, og viser til at den henter mange av sine elementer fra hyrdemakten.

Når han styrer sitt kongedømme, må kongen imitere Guds styring av naturen, eller sjelens styring av kroppen. Kongen må grunnlegge byen på samme måte som Gud skapte verden. Kongen må også lede menneskene mot deres endemål, slik Gud leder sitt skaperverk, eller sjelen når den styrer kroppen (Foucault, 2002, s. 100-101).

Men statsraisonen er ikke bare et derivat av hyrdemakten, den er også av rasjonell karakter og krever således kunnskap «...om de forskjellige staters respektive styrke» (Foucault, 2002, s. 103).

Når det gjelder politien, presiserer Foucault (2002) at begrepet impliserer noe helt annet enn ordet politi. Politien ble snarere forstått som «...en styringsteknikk som er særegen for staten; de områder, teknikker og siktemål som krever statsintervensjon» (Foucault, 2002, s. 103-104).

Foucault (2002) tok utgangspunkt i de Lamare¹² i denne sammenhengen, og påpeker at «(p)olitiens eneste og enestående oppgave er å lede mennesket mot den største lykke han kan begjære i dette liv» (Foucault, 2002, s. 108).

3.1.2 Hyrdemakt i den moderne, vestlige velferdsstaten

Ved hjelp av forelesningens historiske referanser, kan Foucault (2002) understreke hvorfor hyrdemakten har blitt slik som den fremstår i dag. Han skriver: «Min hensikt her er å presentere opphavet til maktens hyrdemodus i store trekk, eller i det minste enkelte aspekter av dets eldre historie» (Foucault, 2002, s. 75). I moderne tid bruker Foucault (2002) videre hyrdemakt som en metafor på velferdsstatens ideal om omsorg gjennom hele livsløpet. Sentralt for Foucault (2002) står med andre ord ulike former for tiltak og handlinger som staten må foreta for å vedlikeholde samfunnsordenen, samt sikre befolkningsgruppene og enkeltindividene (Foucault, 2002, s. 84-85, 87). Dette gjelder også i forhold til individer som ikke klarer å styre seg selv: «Hylden har en plan for sin flokk (...). Han tenker alltid på flokkens beste (...). Han våker over alle, uten å miste en eneste en av dem av syne. Han må kjenne sin flokk i stort og smått» (Foucault, 2002, s. 79).

Et av karakteristikaene ved den moderne, vestlige velferdsstaten, er at makt fordeles mellom ulike institusjoner og rolleinnhavere, som igjen forvalter makten ut fra ulike hjemler (MacCormick, 2007). Den offisielle retten er heller ikke fritatt for ytre påvirkning, men er en del av et samspill med andre normer av blant annet religiøs, sosial og kulturell karakter (Hellum, 2005, s. 2-3).

Dette står i stor kontrast til for eksempel Ludvig XIV, den franske monarken som regjerte sammenhengende i 72 år, fra 1643 - 1715 (http://snl.no/Ludvig_14), og som muligens er aller mest kjent for utsagnet «L'état c'est moi» (staten, det er meg). Mens den franske solkongen hersket nærmest eneveldig ved å innskrenke parlamentets myndighet og frata høyadelens mye av dens posisjon, går de moderne, vestlige rettsstatene den andre veien. Spesialisering og byråkratisering blir sett på som viktige grep for å forvalte makten på en best mulig måte (Weber, 1971), og den direkte måten å herske på, som ble eksemplifisert gjennom Ludvig XIV, må således vike for et mer indirekte styresett. Demokrati, altså folkestyre, er et nøkkelelement i denne sammenhengen. Det demokratiske styresettet har banet vei for en langt

¹² Nicolas de Lamare var en fransk politiinspektør som er mest kjent for utgivelsen av boken *Traité de la police* i 1705 (Foucault, 2002, s. 108, Roche, 1989, s. 16)

større frihet blant enkeltindividene, og samtidig bidratt til å forskyve mye av det statlige ansvaret over til individene. Men samtidig er et kjennetegn trekk ved velferdsstaten at den søker å veilede og hjelpe individer som opererer utenfor statens rammebetingelser tilbake og inn i de gjeldende rammene. Foucault (2002) sin beskrivelse av hyrdemakten i moderne tid kan vi i så måte kjenne igjen i en rekke stater – også Norge (Neumann, 2003; Ugelvik, 2011).

Samlet sett kan man i følge Foucault (2002) si at det er fire kjennetegn som representerer den politiske forekomsten av hyrdemakt i en stat. Det første kjennetegnet er at flokken (eller befolkningen i de moderne stater) er gjenstand for denne maktformen, mens det andre kjennetegnet omhandler at flokken alltid har behov for hyrden (staten), for uten ham vil den gå seg vill. Det tredje kjennetegnet tar for seg at statens ansvar er å føre flokken til frelsen. Dette gjelder hvert eneste individ, i alle livets sider, og uten opphør. Det fjerde og siste kjennetegnet er at hyrden har plikt til å lede og frelse flokken. Denne plikten opphører aldri, men er kontinuerlig (Foucault, 2002, s. 88-93).

3.2 Goffman og symbolsk interaksjonisme

Mens Foucault (2002) tillegger stat og samfunn stor betydning i forhold til individers endring i sine teorier, innehar Goffman (1992) sin bok *Vårt rollespill til daglig* et helt annet teoretisk utgangspunkt. Goffman er opptatt av den symbolske interaksjonismen, hvor sentrale elementer er interaksjon og handling på individ- og gruppenivå (Aakvaag, 2008, s 75). Den sosiale virkeligheten betraktes fra aktørens ståsted, snarere enn fra et makroperspektiv, slik som er tilfellet ved Foucault (2002) sin beskrivelse av hyrdemakten. Goffman (1992) sin teoretiske tilnærming til virkeligheten vil i denne oppgaven bli sett i sammenhengen med *tillit*, et fenomen jeg senere i oppgaven vil vise at Stifinner'n legger til rette for med tanke på de innsatte, og som på den måten har relevans for oppgavens problemstillinger.

Innen symbolsk interaksjonisme finnes det i følge Levin og Trost (1996, s. 13) fem viktige komponenter. Det første er en definisjon av situasjonen, det andre at all form for interaksjon er sosial, det tredje at vi samhandler ved hjelp av symboler, det fjerde at aktørene er aktive vesener, og det femte at aktørene handler, oppfører og befinner seg i nået.

3.2.1 Vårt rollespill til daglig

I tråd med symbolsk interaksjonisme, argumenterer Goffman (1992) for at premissene ved menneskenes handlinger i mindre grad kan tilskrives staten og samfunnet. I stedet trekker han fram enkeltindivider og mellommenneskelige relasjoner, som han vektlegger tungt i denne sammenhengen. Goffman (1992) bruker teaterforestillingen og dramaturgiske grep for å illustrere dette. På den måten kan han beskrive hvordan en gitt aktør «...fremstiller seg selv og sin aktivitet for andre, hvordan han styrer og kontrollerer det inntrykk de danner seg av ham og de ting han kan og ikke kan gjøre så lenge han fremfører denne opptreden for dem» (Goffman, 1992, s. 9).

Aktørenes daglige rollespill kan med andre ord ses på som en metafor på menneskelig samhandling, og i bokens forord poengteres det at «...rollespill, selvpresentasjon og inntrykksmanipulering ikke er overflatefenomener, men grunnleggende trekk ved samfunn» (Barth, 1992, s. 8).

Skuespillallegorien er gjennomgående i boken, og Goffman (1992) beskriver at aktørene fungerer som rolleutøvere i sine møter med andre mennesker. Akkurat som skuespillere kan de derfor utøve ulike roller i ulike situasjoner. Noen ganger fremstår aktørene for eksempel formelle i sin samhandling med andre mennesker, mens andre ganger er tonen langt mer uformell. Dessuten har alle mennesker fasader og ulik adferd, som kan tilpasses ulike typer situasjoner. Hver enkelt av oss er med andre ord i besittelse av et repertoar med ulike strategier som kan brukes for å oppnå kontroll og beherske møtet med andre mennesker. Goffman (1992) påpeker at uansett hva som er formålet med den sosiale samhandlingen hos individene, så er hvert enkelt menneske interessert i at den eller de andres respons blir som ønsket. Derfor tilpasser vi oss ulike situasjoner ut fra hvordan vi ønsker å oppfattes av andre, enten vi tar sikte på å utvikle vennskap, få tiden til å gå, eller å oppnå bestemte mål. Vårt skuespill kan noen ganger være ærlig og gi uttrykk for den personen vi virkelig er, mens det andre ganger kan fremstå falskt fordi vi ønsker å oppnå begunstigelser og fordeler ut fra vår opptreden¹³. Dette understreker Goffman blant annet ved å formulere seg slik: «Dersom en person skal gi uttrykk for idéelle normer under sin opptreden, må han gi avkall på eller legge skjul på handlinger som ikke er i samsvar med disse normene» (Goffman, 1992, s. 42).

¹³ En av de andre teoretikerne som omtales i denne masteroppgaven, Bourdieu, beskriver dette som en «...en Goffmansk kamp for en gunstig fremstilling av seg selv» (Bourdieu, 1990, s. 250).

3.2.2 Frontstage og backstage

Goffman (1959) lanserte begrepene *frontstage*, det vil si opptreden som fremføres for publikum, og *backstage*, hvor opptreden finner sted bak kulissene, for å henvise til to ulike aspekter ved menneskenes selvpresentasjon, adferd og sosiale liv (Goffman, 1959, s. 78)¹⁴. På scenen, frontstage, utspiller vi en bestemt rolle hvor timing, rolletolkning og troverdighet er viktig. Frontstage må menneskene gestalte sine sosiale roller overfor et publikum, og på en måte som publikum forventer. På den måten blir frontstage en fellesnevner for det repertoaret vi viser fram overfor andre, samt hvordan vi selv ønsker å bli oppfattet. Skuespilleren vet at han eller hun blir sett og opptrer deretter. Å mestre situasjonen og samtidig fremstille seg selv slik man ønsker, er med andre ord essensielt for å beherske frontstage-tilværelsen på en best mulig måte.

Backstage er situasjonen imidlertid en annen. Der kan aktøren trekke seg tilbake fra rampelyset, øve på nye frontstageopptredener, slappe av, og spøke om egen væremåte på scenen. Men denne opptredenen tilhører ikke offentligheten på samme måte som det som foregår frontstage, og allmennheten har derfor en svært begrenset tilgang til den:

Siden de absolutt nødvendige hemmeligheter i et skuespill er synlige bak kulissene, og siden de opptredende faller ut av rollen når de befinner seg der, er det naturlig å vente at adgangen fra fasadeområdet til baksiden sperres for medlemmer av publikum, eller at hele baksiden holdes skjult for dem (Goffman, 1992, s. 98).

På mange måter kan man argumentere for at aktørenes adferd backstage gir et mer genuint inntrykk av hvem de egentlig er, sammenliknet med skuespillet som blir fremført frontstage. Goffman presiserer nettopp dette i det følgende: «Bak kulissene kan man altså stort sett tillate seg en adferd som lett kunne oppfattes som et tegn på fortrolighet og ringeakt for de andre tilstedeværende, mens adferd i fasade-området må være uten slike støtende innslag» (Goffman, 1992, s. 108). Det er altså backstage at aktøren virkelig kan være seg selv, og legge fra seg de ulike rollene som spilles frontstage overfor publikum. Backstage er som regel også adskilt fra frontstage i tid og rom, og for at forestillingen skal oppfattes som så troverdig som mulig, er det viktig å holde frontstage og backstage separerte (Aakvaag, 2008, s. 75).

¹⁴ I den norske utgaven fra 1992, er *frontstage* oversatt med *fasade-området* og *backstage* med *bak kulissene* (se for eksempel Goffman, 1992, s. 108)

3.2.3 Lag

Goffman (1992) presiserer at det ikke bare er enkeltindivider som agerer som skuespillere i møter med andre mennesker, og dermed spiller forskjellige roller i ulike situasjoner. Også et lag med aktører kan ha det samme standpunkt og således bestemme seg for å samarbeide om dette (Goffman, 1992, s. 72 -73, 76). Goffman hevder at alle mennesker er med i ulike lag, og at et lag med «skuespillere» på linje som enkeltaktørene «...dekker over eller bagatelliserer visse faktiske forhold», fordi det er i deres interesse (Goffman, 1992, s. 91). Et lag med individer deler med andre ord de samme verdiene og preferansene, og opererer på lik linje som enkeltaktørene både frontstage og backstage i skuespillet.

3.3 Bourdieu og habitusbegrepet

I flere av sine sentrale bøker fra sitt forfatterskap, blant annet *The Logic of Practice* (1990), *Distinksjonen* (1995) og *Meditasjoner* (1999), viser Bourdieu til et teoretisk perspektiv som søker å forklare hvordan enkeltaktørers ulike preferanser og holdninger i stor grad kan forklares gjennom sosiale faktorer som klassetilhørighet, makt og kapital. I denne oppgaven står habitusbegrep mest sentralt, og blir spesielt brukt for å knytte problemstillingene opp mot motivasjonen en av stifinner'ne utviser for å endre seg. Imidlertid vil jeg også kort redegjøre for de andre teoretiske begrepene til Bourdieu her, siden samtlige av disse henger sammen i hans anskueliggjøring av aktør og samfunn.

3.3.1 Det sosiale rom

Bourdieu (1999) beskriver at det sosiale rom er en sammensetning av strukturer i ulike felt (se kapittel 3.3.4). Spesielt gjelder dette felt som speiler etablering, opprettholdelse eller endring av makt i et gitt samfunn (Bourdieu, 1999, s. 98-99). Bourdieu hevder videre at aktørene kan kroppsliggjøre mange av strukturene i det sosiale rom dersom de befinner seg i det over tid (Bourdieu, 1995, s. 220; Bourdieu, 1999, s. 136). Strukturene vil da for aktørene fremstå som mentale strukturer eller habitusformer (se kapittel 3.3.5 for en nærmere beskrivelse av habitus), og kan variere på samme måte som aktørenes posisjoner i ulike felt kan variere (Bourdieu, 1999, s. 140-141).

Bourdieu skiller mellom tre klasser som befinner seg i det sosiale rom. Øverst finner man borgerskapet, som er den dominerende klassen, og deretter kommer småborgerskapet eller middelklassen, mens den dominerte klassen, arbeiderklassen, befinner seg nederst (Bourdieu,

1995). De ulike kapitalformene (se en nærmere beskrivelse av økonomisk, kulturelt, sosial og symbolsk kapital i kapittel 3.2.2) er også viktige for aktørenes plassering i det sosiale rom, og aktører som deler samme posisjon i det sosiale rom kan på sikt utvikle en felles klassehabitus (Bourdieu, 1990, s. 59-60, Bourdieu, 1999, s. 163). I følge Bourdieu bidrar dette til samhold og fellesskap i de respektive klassene, men også til at de samfunnsmessige klasseskillene opprettholdes, slik at generasjoner kan inneha de samme posisjonene i det sosiale rom (Bourdieu, 1995, s. 218, Bourdieu, 1999, s. 223).

3.3.2 Kapitalformene

For Bourdieu er begrepet kapital er nært knyttet opp mot kampen om den materielle og symbolske gevinst som til en hver tid finnes i verden (Bourdieu, 1999, s. 224). Bourdieu beskriver at samfunnet fungerer som en kamparena hvor makt og dominans er utslagsgivende faktorer i aktørenes streben etter å tilegne seg de til en hver tid tilgjengelige ressurser (Bourdieu, 1999, s. 225). Mengden av et individs kapital er knyttet opp mot mulighetene i det sosiale livet, og dette er ulikt fordelt mellom de ulike individene (Bourdieu 1999, s. 226). Bourdieu skiller videre mellom økonomisk, kulturell og sosial kapital, i tillegg til begrepet symbolsk kapital (Bourdieu, 1986, 1990).

Økonomisk kapital kan beskrives som summen av de materielle midler man har tilgang til, det være seg eiendom, produksjonsmidler, penger eller tilsvarende ressurser av materiell verdi (Bourdieu 1986, s. 252 - 253). Den økonomiske kapitalen er med andre ord relativt nært knyttet opp mot Weber (1995) sin forståelse av begrepet.

Når det gjelder *kulturell kapital*, fortøner begrepet seg noe mer innfløkt enn den økonomiske kapitalen. Tilegnelse av denne kapitalformen er langt mer omfattende og vidtgående enn ved økonomisk kapital, og Bourdieu (1986) beskriver at individene må forstå og beherske diverse ulike former av den rådende kulturens normer og regler for på best måte å kunne nyttiggjøre seg av den. To aktører med ulik kulturell kapital (eksempelvis fra to ulike samfunnsklasser) vil dermed kunne få ulik avkastning av den samme utdanningen (Bourdieu, 1986, s. 243 - 244).

Bourdieu (1986) definerer videre, noe forenklet, *sosial kapital* til å være lik summen av alle de aktuelle eller potensielle ressurser og investeringsstrategier som kan knyttes opp mot tilhørighet i varige sosiale relasjoner. Dette kan eksemplifiseres ved at en aktør gjennom gjensidige og varige vennskap, kan benytte seg av mange av (og kanskje alle) ressursene i vennennettverket eller omgangskretsen (Bourdieu, 1986, s. 248 - 249). Sosiale nettverk og

medlemskap i grupper vil med andre ord være viktig for opparbeidelse av sosial kapital, og Bourdieu anser at denne kapitalformen for mange aktører kan være et privat gode (Bourdieu, 1986, s. 250 - 251).

Den *symbolske kapitalen* omhandler ideelle verdier som for eksempel anseelse, berømmelse, ære og respekt. Dette er verdier som Bourdieu omtaler «...kan gi mening til livet, og til og med til døden, ved å hellige den som det høyeste offer» (Bourdieu, 1990, s. 250). I utgangspunktet kan det synes som at symbolsk kapital ikke har så mye til felles med de andre kapitalformene, men Bourdieu viser til at denne kapitalformen kan ses på som en maskert form for økonomisk kapital (Bourdieu, 1990, s. 123). Et eksempel på dette er gaver og veldedighet, siden symbolsk kapital kan erverves ved at en aktør investerer økonomisk kapital i veldedige formål, forskning eller kultur, og profitterer på dette i andre former enn materielle verdier (Bourdieu, 1990, s. 125-126)¹⁵.

3.3.3 Doxa

Doxa kan, noe forenklet, forklares som en naturliggjøring av verden gjennom aktørenes kollektive normer (Bourdieu, 1990, s. 68). Bourdieu sier selv det følgende om begrepet:

En slutter seg til den samfunnsmessige orden fordi den får den faktiske verden og den tenkte verden til å gli over i hverandre slik at begge ikke kan skilles fra hverandre, og derfor aksepteres begge som selvfølgelige (Bourdieu, 1995, s. 225).

Et annet sted påpeker han at: «The self-evidence of the world is reduplicated by the instituted discourses about the world in which the whole group's adherence to that self-evidence is affirmed» (Bourdieu og Nice, 1977, s. 167). Ut fra dette, kan doxa beskrives som «...de sidene ved kultur og samfunn som folk flest tar for gitt, som de ikke finner grunn til å stille spørsmål ved» (<http://snl.no/doxa>).

3.3.4 Felt

Også begrepet felt forklarer Bourdieu ut fra sosiale termer. Han beskriver felt som produkter av en lang og treg autonomiseringsprosess, og påpeker at ulike sosiale felt i samfunnet har

¹⁵ Den mye omtalte kvinneskulpturparken av som Christian Ringnes ønsker å etablere på Ekeberg i Oslo, kan være et godt eksempel på hvordan økonomisk kapital kan brukes for å erverve seg symbolsk kapital. «Dette vil sette hans navn i historiebøkene for all tid...», uttalte Abid Q. Raja til Dagbladets nettutgave i forbindelse med denne saken den 19. mai 2011

(http://www.dagbladet.no/2011/05/19/nyheter/innenriks/christian_ringnes/oslo/16584969/)

ulike former for regler, ekspertiser og eiendommeligheter (Bourdieu, 1990, s. 67). Vitenskap, økonomi, politikk, religion og kultur kan være ulike eksempler på felt. Disse kjennetegnes ved at de innehar klare holdninger, normer og verdier innad, som samlet sett bidrar til å differensiere dem fra alle andre felt. Hvert enkelt av feltene gjenspeiler med andre ord sin egen sfære eller sitt eget sosiale mikrokosmos (Bourdieu, 1999, s. 102).

Aktørene som inngår i de respektive feltene, kjemper mot hverandre i en rekke sosiale kamper om noe de har til felles. Feltene kan således anses som ulike kamparenaer hvor de impliserte eksempelvis kjemper om forhold som innflytelse og kapital (Bourdieu, 1990, s. 67-68, Bourdieu, 1999, s. 17, Wilken, 2008, s. 39). Bourdieu bruker uttrykket *illusio* som en felles betegnelse for investeringene aktørene gjør i feltet og sier:

«Kvart felt påkallar og aktiviserer ei spesifikk form for interesse, ein spesifikk *illusio* som artar seg som ei innebygd erkjenning av verdiane i det som står på spel i spelet» (Bourdieu og Wacquant, 1995, s. 102).

3.3.5 Habitus

Som vist over, blant annet i punkt 3.3.1, står ytre, samfunnsmessige påvirkninger sentralt for hver enkelt aktørs valg og utvikling i Bourdieus teori. Aktørene er omgitt av den sosiale verden, og denne inneholder regler, relasjoner og krefter som hvert menneske blir påvirket av og må forholde seg til (Bourdieu, 1999, s. 197). Men det er ikke slik at aktørene bare blir strukturert av samfunnet, Bourdieu (1999) beskriver at de også fremstår som selvstendige og handlende aktører. Individene er altså ikke bare medgjørlike mottakere av ytre maktforhold, men har derimot anledning til å påvirke seg selv og sine omgivelser ved hjelp av individuelle disposisjoner som oppfattelse, vurdering og handling (Bourdieu, 1999, s. 197 – 199). Det er dette settet med disposisjoner, syntesen mellom handling og struktur, som Bourdieu kaller *habitus*. Han beskriver *habitus*begrepet på følgende måte:

Ut fra det faktum at det sosiale installerer seg også i biologiske individer, finnes det en del av det kollektive i ethvert sosialisert individ, og dermed finnes der også egenskaper som gjelder for en hel klasse av aktører; hvilket kan bringes for en dag ved hjelp av statistikk. *Habitus*, forstått som sosialisert biologisk kropp eller individ, eller som noe sosialt som er biologisk individuert gjennom sin inkarnasjon i en kropp, er kollektiv, eller transindividuell; vi kan dermed konstruere klasser av *habitus*former med statistiske kjennetegn. Det er i denne egenskap den er i stand til å gripe effektivt inn i en sosial verden eller i et felt som den er tilpasset fordi den er beslektet det (Bourdieu, 1999, s. 163).

Habitus kan altså tolkes som en fusjon mellom ytre, kollektive og samfunnsmessige forhold på den ene siden, og individuelle, indre disposisjoner på den andre siden.

Østerberg (1997) beskriver habitus i liknende termer som det ovennevnte, men kanskje på et noe enklere vis. I følge Østerberg kan habitusbegrepet til Bourdieu karakteriseres som:

...kroppsliggjorte (inkarnerte) mønstre og skjemaer for oppfattelse og forståelse av omverdenen. *Habitus* dannes under oppveksten som internalisering av materielle og sosiale krav og muligheter som særkjenner ethvert sosialt felt eller hvert samfunnslag, og tenkes som noe over- eller transindividuell (Østerberg, 1997, s. 125).

Et sentralt poeng for Bourdieu, er at habitus fungerer *strukturert* og *strukturere*nde i forhold til de sosiale betingelsene aktørene er en del av (Bourdieu, 1999, s. 150). Sagt på en annen måte; habitus blir både påvirket av (den strukturerte funksjonen), og påvirker (den strukturere

nde funksjonen), omverdenen. Et av karakteristikaene ved habitus, er at begrepet i følge Bourdieu (1999) ofte er bedre egnet til å forklare reproduksjon enn endring. De ulike aktørene i samfunnet har verken de samme mulighetene eller de samme forutsetningene til å oppnå målene de etterstreber, noe Bourdieu demonstrerer til fulle i boken *Distinksjonen* (1995). Her tar han for seg hvordan habitus fortøner seg for ulike samfunnsklasser i Frankrike på 1960-tallet, og hvordan aktører innen disse respektive klassene bevisst og ubevisst opprettholder sin tilhørighet og sine bånd til nettopp «sin» klasse gjennom habitus¹⁶.

Mulighetene og forutsetningene er nært tilknyttet aktørenes respektive «plass» i samfunnshierarkiet, og det er lite rom for individuell refleksivitet (Bourdieu, 1999, s. 223).

Men det betyr likevel ikke at habitusbegrepet symboliserer noe statisk og uforanderlig.

Endring av habitus kan blant annet muliggjøres ved at aktøren tilegner seg nye disposisjoner. Slike disposisjoner blir imidlertid gjerne påført utenfra, «...og de er nettopp rettet mot å fremme aspirasjonenes tilpasning til sjansene...» (Bourdieu, 1999, s. 226). Disposisjonene er som regel nært knyttet opp mot aktørenes posisjoner i det sosiale rom, men de er ikke statiske eller urokkelige. Bourdieu argumenterer således for at «...i alle tilfeller vil aktøren gjøre det som står i vedkommendes makt for å muliggjøre realiseringen av de potensialer som er skrevet inn i vedkommendes kropp i form av evner og disposisjoner som er formet av eksistensbetingelsene» (Bourdieu, 1999, s. 156).

¹⁶ Bourdieu sier om klassene at de egentlig er fiktive grupperinger som kun har en teoretisk eksistens. Det som imidlertid finnes, er forskjeller i det sosiale rom, hvor klassene kan sies å opptre i en form for «virtuell tilstand» (Bourdieu, 1995, s. 42).

4 METODE

På de neste sidene vil jeg forklare hvordan jeg har gått fram i denne oppgaven med hensyn til metode. Jeg redegjør først for valg av metodisk tilnærming og fenomenologi, og retter deretter oppmerksomhet mot observasjonen og prosessen rundt intervjuene. Jeg tar i den forbindelse også opp min egen erfaring med rusforebyggende arbeid. Deretter omtaler jeg hvordan bearbeidingen av datamaterialet forløp seg, samt ulike temaer som utkrystalliserte seg gjennom datamaterialet. Til slutt i dette kapittelet diskuterer jeg etiske vurderinger.

4.1 Valg av metodisk tilnærming

Innen samfunnsvitenskapelig forskning, kan forskeren som regel gå ulike veier når det gjelder valg av perspektiv for undersøkelsen. Valg av perspektiv spiller således inn på hvilket område av virkeligheten forskeren ønsker å fokusere på (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2005, s. 49).

Når det gjelder å innhente data og empiri til et forskningsprosjekt, må forskeren i startfasen gjerne overveie hvorvidt han ønsker å vinkle prosjektet sitt på en *kvantitativ* eller *kvalitativ* måte. De to ulike vinklingene har begge sine fordeler og ulemper.

Som det fremgår av navnet, retter mye av innholdet i den kvantitative metoden seg mot et større antall individer. Man teller «...opp fenomener, det vil si å kartlegge deres utbredelse» (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2005, s. 36). Eksempler på kvantitativ metodisk tilnærming kan være en politisk meningsmåling hvor et representativt utvalg på 1000 personer blir spurt om hvilket parti de vil stemme dersom det var stortingsvalg i morgen, eller en undersøkelse der et stort antall nordmenn skal skalere sine kostholdsvaner fra 1 – 4, hvor 1 representerer svært usunt og 4 representerer svært sunt. Kvantitativ metode baserer seg altså gjerne på forhåndsdefinerte spørsmål og svar, hvor informantene krysser av på det svaret som stemmer best overens med deres egne oppfatninger. Ved hjelp av en kvantitativ tilnærming kan forskeren dermed favne om et bredt spekter av individer gjennom sin undersøkelse, samt foreta ulike opptellinger og statistiske analyser (Alver og Øyen, 1997, s. 130; Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2005, s. 36-39).

Den kvalitative metoden skiller seg fra den kvantitative ved at den konsentrerer seg om langt færre individer. Metoden tar med andre ord for seg «... tilnærmingsmetoder der man ikke kvantifiserer erfaringene» (Holter og Kalleberg, 2007, i forordet). Dermed åpner den for langt

mer «...detaljert og nyansert informasjon...» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 36) omkring objektene som studeres. Siden forskeren gjennom kvalitativ tilnærming forholder seg til relativt få individer, åpner forskningen for dyptgående intervjuer og observasjon av utvalget det skal forskes på (Alver og Øyen, 1997, s. 130; Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 36-39).

For min egen del falt valget av metodisk tilnærming raskt ned på kvalitativ metode. Det var flere grunner til dette. For det første skyltes det de konkrete og praktiske forholdene på Stifinner'n. Avdelingen er den desidert minste på Oslo fengsel, hvor det kun befinner seg en håndfull av Oslo fengsels totalt 392 innsatte (<http://www.kriminalomsorgen.no/oslo-fengsel.5044463-242495.html>). En kvantitativ tilnærming utelukket seg dermed nærmest av seg selv på grunn av Stifinner'ns størrelse.

For det andre hadde jeg ønske om å følge Stifinner'n over tid, både gjennom observasjon og ved å foreta dybdeintervjuer av innsatte på avdelingen. Som beskrevet over, er observasjon og dybdeintervjuer to av hovedelementene innen den kvalitative metoden, og det ble således ytterligere en vekt på vektskålen i favør av kvalitativ metode.

Den tredje grunnen til dette valget, var at prosjektet PBDT, som denne oppgaven er en del av, allerede hadde lagt mange av premissene for den metodologiske tilnærmingen. Viktigst i så henseende var at det alt var utarbeidet henholdsvis observasjonsguide og en semistrukturert intervjuguide (for mer om observasjonsguide og semistrukturert intervju, se kapittel 4.2 og 4.3) til forskerne som var en del av prosjektet, slik at det ikke forelå noen tvil om at man vektla en kvalitativ tilnærming overfor informantene.

Den fjerde, og kanskje viktigste grunnen til at valget falt på kvalitativ metode, var likevel at jeg ble så godt mottatt på Stifinner'n. Fra dag én ble jeg gitt anledning til å komme og gå som jeg ville, og det var også rom for å følge de innsatte i deres respektive hverdager.

4.1.1 Fenomenologi

Denne masteroppgaven bygger på en fenomenologisk tilnærming. I oppgavens andre problemstilling ble det reist spørsmål om innsatte med ruserfaring tillegger Stifinner'n noen betydning i forhold til egen livssituasjon, og hvis ja, på hvilke måter. Johannessen, Tufte og Kristoffersen (2005, s. 80) påpeker at man innen fenomenologien vektlegger å beskrive et fenomen med utgangspunkt i menneskers forståelse av- og erfaringer med, fenomenet. «Kort fortalt er *fenomenologisk filosofi* læren om «det som viser seg», det vil si tingene eller

begivenhetene slik de «viser seg» eller «framtoner» seg for oss, slik de umiddelbart oppfattes av sansene» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 80).

I denne oppgaven er det altså hvordan de innsatte opplever, erfarer og forstår sine møter med Stifinner'n som det fokuseres på. «*Mening* er et nøkkelord fordi forskeren bestreber seg på å forstå meningen med et fenomen (handling eller ytring) gjennom en gruppe menneskers øyne» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 80). Gjennom fenomenologien er det altså mulig å forsøke og presentere et innblikk i de innsatte og deres virkelighetsforståelse av avdelingen.

Et annet nøkkelelement innen fenomenologien, er å tolke informantenes handlinger eller ytringer innenfor den sammenhengen der opplevelsen skapes. I motsatt tilfelle risikerer man like handlinger og ytringer kan bety en ting i en sammenheng, og noe annet i en annen sammenheng (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 81).

4.2 Observasjon

I tråd med en både kvalitativ metode og fenomenologisk tilnærming, kan *observasjon* sies å være en viktig bestanddel i forskningsprosjektet. En av de største fordelene med observasjon, er at fremgangsmåten gir tilgang til informasjon som det kan være vanskelig å oppdage eller avdekke gjennom bruk av metoder som intervju eller spørreskjema (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 353).

I kvalitative observasjonsstudier er det et hovedprinsipp at forskeren skal oppnå tilgjengelighet til relevante hendelse og handlinger. Hensikten med deltakelse i de prosesser som observeres (...) er nettopp at forskeren vil ha direkte tilgang til alle de forhold som kan tenkes å være relevante for undersøkelsens problemstilling (Holter og Kalleberg, 2007, s. 87).

Observasjon innebærer også at forskeren registrerer sine opplevelser ved hjelp av ulike former av sanseinntrykk. De primære sanseinntrykkene er gjerne syn og hørsel, men hjelpemidler som lyd- og bildeopptak, samt notater kan også benyttes (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 353).

Wadel (1991) gjør et poeng av at observasjon gjøres om til data når forskeren kategoriserer og grupperer det han merker seg (Wadel, 1991, s. 78-79). Et problem i forhold til både observasjon og data, er imidlertid at dette alltid vil bli tolket individuelt. Wadel (1991) understreker nettopp dette når han sier som følger:

All observasjon er utvelgende (selektiv). Det samme gjelder fortolkningen vi tillegger det vi

har valgt ut å observere. Også vår tolkning er utvelgende (selektiv) ut fra alle de mulige tolkningene som foreligger – og de kan være mange (Wadel, 1991, s. 76).

Det vil med andre ord være vanskelig, om ikke umulig, å observere alle faktorer som er tilknyttet et gitt prosjekt. En mulig måte å komme denne problematikken til livs på, kan i følge Wadel (1991, s. 77) derfor være å formulere noen konkrete begreper og observasjonskategorier som observasjonene kan knyttes opp mot, for eksempel ved hjelp av en observasjonsguide. En observasjonsguide er et teknisk hjelpemiddel som kan hjelpe forskeren å holde fokus på det som han ønsker å observere, ved at områdene som er av interesse for observasjonen formuleres skriftlig. «Hvem gjør hva sammen med hvem, når og hvor, hvorfor og ved hjelp av hva» (Wadel, 1991, s. 92), kan være et eksempel på innholdet i en observasjonsguide.

For min del var rammene for forskningsprosjektet allerede lagt gjennom en observasjonsguide utarbeidet av prosjektet PBDT. Her var 6 ulike faktorer vektlagt som fokusområder; de fysiske omgivelsene, avdelingen, rutiner, rehabilitering, kontroll og prosedyrer. Da jeg foretok observasjonen på Stifinner'n, som til sammen varte i rundt 80 timer, var det derfor disse områdene som først og fremst ble gjenstand for min oppmerksomhet. Den eneste endringen jeg foretok i den foreliggende observasjonsguiden, var å skrive om den opprinnelige teksten fra engelsk til norsk. Her fikk jeg altså mye gratis, og jeg opplevde at observasjonsguiden fungerte godt i praksis. For eksempel hjalp den meg i forhold til å nedtegne beskrivelser av de fysiske omgivelsene rundt Stifinner'n. Den bidro også til at jeg fikk oversikt over dagliglivet på Stifinner'n, innblikk i ulike former for rutiner, samt kjennskap til ulike former for kontroll og prosedyrer som gjorde seg gjeldende på avdelingen.

4.3 Intervjuguide

Johannessen, Tufte og Christoffersen beskriver at intervjuet «...er den mest brukte måten å samle inn kvalitative data på. Det er en fleksibel metode som kan brukes nesten over alt, og gjør det mulig å få fylldige og detaljerte beskrivelser» (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 135).

Noe av det første som ble gjort etter at den metodiske tilnærmingen hadde falt på plass, var å begynne med utformingen av en intervjuguide som kunne brukes på Stifinner'n. En intervjuguide er et skjema der forskeren nedtegner alle spørsmålene som skal stilles i intervjuet. Spørsmålene systematiseres gjerne etter tematikk, og det er også vanlig å formulere

et eller flere oppfølgingsspørsmål til hvert av hovedspørsmålene. På den måten kan forskeren ytterligere få belyst de aktuelle temaene han ønsker å fokusere på i intervjuet (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 140).

Igjen fikk jeg mye gratis, for også i forhold til intervjuguiden hadde prosjektet PBDT utarbeidet forslag til intervjuguide for de innsatte. Jeg tok derfor utgangspunkt i denne, men arbeidet lenge med å reformulere mange av spørsmålene, samt formulere diverse nye spørsmål, slik at min intervjuguide på en best mulig måte kunne relateres til Stifinner'n. I intervjuguiden designet jeg derfor ulike spørsmål som forhåpentligvis kunne gjenspeile særegenhetene ved innsattrollen på avdelingen.

Målet med intervjuguiden var også at intervjuobjektene opplevelser, tanker og historier kunne komme fram, hver på sitt vis. Jeg gikk for eksempel ut fra det fantes mange svaralternativer til et spørsmål a la «hva er det viktigste for deg på Stifinner'n?», og at de respektive svarene samlet sett kunne gi mye interessant og nyttig informasjon om tiltaket. Det skyldes blant annet forhold som at spørsmålet gjerne tolkes forskjellig fra person til person, at man svarer ut fra hvor man står i eget liv og at intervjuobjekter gjerne vekter ting ulikt (Alver og Øyen, 1997; Holter og Kalleberg, 2007).

I intervjusituasjonen ønsket jeg å basere meg på et delvis strukturert intervju. Et delvis strukturert intervju har den utformede intervjuguiden som utgangspunkt, men rekkefølgen for temaer og spørsmål kan tilpasses fremdriften i hvert enkelt intervju (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 137). Grunnen til at valget falt på denne intervjuformen, var at jeg ønsket å fange opp eventuelle forhold som informantene kunne være opptatt av der-og-da. Dette ville jeg muligens ikke fått anledning til ved et strukturert intervju med faste svaralternativer (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 137).

I praksis viste dette seg å fungere godt. Informantene kom ved flere anledninger inn på temaer som i følge intervjuguiden var satt opp senere, men som vi på grunn av intervjuformen kunne følge opp der og da. Min opplevelse var at dette ga intervjuet langt mer dynamikk og flyt enn dersom intervjuformen hadde vært helt strukturert og spørsmålene ble fulgt slavisk.

Et eksempel på dette, var da en av mine informanter, informant 5, ble spurt om hvordan han opplevde overgangen fra det ordinære fengselet og til Stifinner'n. I den sammenhengen kom han inn på at de ansatte ikke gikk i uniform på Stifinner'n, et moment jeg i utgangspunktet hadde tenkt å ta opp langt senere i intervjuet:

- Den har mye å si, den uniformsgreia, ass.
- Ja, det hadde jeg tenkt å komme tilbake til litt senere i intervjuet, men...
- Den har faktisk jævlig mye å si.
- Vi kan godt ta det nå, så dropper vi det heller senere.
- Ja, ja!

Det at intervjuformen åpnet for å endre dagsorden på spørsmålene, bidro slik jeg ser det for å fange informantenes tanker og erfaringer «i øyeblikket». I stedet for konsekvent å måtte forholde seg til spørsmålene forskeren til enhver tid stiller, kunne således informant 5 og de andre informantene komme inn på momenter som opplevdes viktige for dem i sammenhenger hvor det føltes naturlig for dem.

4.3.1 Rekruttering til intervjuene

Etter at intervjuguiden var ferdig utarbeidet, forhørte jeg meg med de ansatte på Stifinner'n om de kunne spørre de innsatte om noen av dem ønsket å la seg intervju. Jeg ble møtt positivt på dette, og en av de ansatte på enheten foreslo at han kunne ta opp intervjuforespørselen min på morgensamlingen i 4 etasje dagen etter. På den måten kunne de innsatte selv velge seg inn i rollen som intervjuobjekt eller unnlate å la seg intervju. En følge av dette, var at jeg kunne komme i kontakt med innsatte som selv ønsket å la seg intervju, samtidig som de som stilte seg likegyldige eller negative til fremstøtet kunne styre klar av det. Det positive med denne fremgangsmåten var at den sikret at mine informanter hadde noe på hjertet i forhold til tematikken som ble tatt opp i intervjuene. På den andre siden ville jeg ikke få noe innblikk i hvordan de andre innsatte på Stifinner'n forholder seg til temaene og spørsmålene som intervjuene tok for seg. De kunne muligens ha helt andre meninger eller poenger enn intervjuobjektene, men det ville forbli tilslørt for meg som forsker.

Etter noen dager fikk jeg tilbakemelding fra avdelingen om at flere av stifinner'ne stilte seg positive til intervju. En innsatt hadde sågar allerede laget forslag til intervjudisputpunkt sammen med de ansatte, og for meg var dette en god anledning til å ta fatt på intervjuarbeidet. Jeg takket derfor umiddelbart ja til forslaget.

I utgangspunktet var tanken å intervju alle informantene hver for seg, og det var også slik jeg forberedte meg til den første intervjuavtalen. Men da jeg ankom Stifinner'n på intervjudagen,

viste det seg at ytterligere en av de innsatte ønsket å la seg intervju. Jeg ble dermed stilt overfor et valg om å følge den opprinnelige planen eller å improvisere og foreta intervjuet med to informanter samtidig.

4.3.2 Gruppeintervju

Det kan være både fordeler og ulemper knyttet opp mot et gruppeintervju, et intervju som karakteriseres ved at *to* eller *flere* informanter intervjues samtidig (Adler og Clark, 2010, s. 209; Hogan og Fisherkeller, 2005, s. 109). Refleksjoner jeg gjorde meg i forbindelse på den første intervjudagen var derfor flere. Det første som slo meg, var det positive i at mer enn en innsatt ønsket å la seg intervju. Det anerkjente på en måte at mitt fokus på Stifinner'n ikke var forgjeves, og jeg var lettet over at forberedelsene mine i forkant av intervjuene ble møtt med entusiasme og nysgjerrighet blant de innsatte på avdelingen. På forhånd antok jeg jo at det ville være interessenter til intervjuene, men helt sikker kunne jeg ikke være. Til tider hadde jeg også spekulert på hvordan det skulle gå med masteroppgaven dersom ingen var interessert i å la seg intervju, men slike refleksjoner kunne jeg nå legge fra meg en gang for alle.

Jeg var også positiv til den nye forespørselen fordi to intervjuobjekter kunne bidra til å supplere hverandre, samt komme med utfyllende informasjon under intervjuet. Kanskje ville de også tolke spørsmål ulikt, diskutere og være uenige, hvilket igjen kunne gi verdifulle data til masteroppgaven.

I følge Brandth (2007), er en av de største fordelene med gruppeintervju det hun kaller synergieffekten¹⁷ som spinner ut av gruppedynamikken:

Den spontane samhandlingen som oppstår blant gruppedeltakerne, produserer en innsikt som sjelden eller aldri kan oppnås gjennom andre metoder (...). Forskerens spørsmål utløser samhandling i gruppen, og det er denne samhandlingen mellom deltakerne som stimulerer ideer, tanker og minner.

Gruppedeltakerne hjelper hverandre med å tenke og å huske erfaringer og hendelser. De sjekker sine egne erfaringer opp mot andres, retter på og supplerer hverandres historier (...). Gruppedeltakerne hjelper hverandre også med å tolke erfaringene sine og sette dem i perspektiv (Brandth, 2007, s. 155).

Brandth (2007) påpeker videre at et gruppeintervju kan ses på som en metode med stort potensiale, og at den kan være egnet til å utarbeide datamateriale om diverse ulike former for sosiale fenomener. Videre argumenterer hun for at metoden er god når forskeren søker å

¹⁷ Synergieffekt vil si at helheten av et produkt blir større enn summen av delene.

utdype snarere enn å generalisere. Dette gjelder ikke minst i forhold til å oppfatte intervjuobjektens perspektiv og erfaringer (Brandth, 2007, s. 146 - 147). Dessuten kan et gruppeintervju også bidra til at forskeren får studert det hverdagslige ut fra et felles, kollektivt perspektiv (Brandth, 2007, s 152).

Men jeg hadde også enkelte reservasjoner med å utvide intervjuet til å inkludere to intervjuobjekter. Dette gjorde seg gjeldende i forhold til diverse hypotetiske forhold, og omhandlet også årsaker av rent praktisk karakter. Hva hvis intervjuet ville fortone seg slik at en ledet an, mens den andre bare jattet med? En annen problemstilling som slo meg, var at det kunne forekomme en form for maktubalanse mellom intervjuobjektene, eller at den ene bar på en mulig redsel omkring å åpne sine personlige tanker overfor det andre intervjuobjektet. Vissheten om at jeg skulle forholde meg til mennesker i en sårbar livssituasjon (Alver og Øyen, 1997) lå også som et bakteppe i hodet mitt, og gjorde ikke valget noe enklere. Videre hadde jeg ikke på forhånd forberedt meg på å intervju mer enn en person, noe som førte til en viss usikkerhet med tanke på hvordan et intervju med to personer kunne fortone seg. Dessuten var jeg usikker på om de ansatte på Stifinner'n ville åpne opp for intervju av ytterligere en innsatt, eller om de av ulike grunner kunne ha reservasjoner mot det. Det sistnevnte var ikke noe jeg ønsket å risikere.

Før jeg tok endelig stilling til forespørselen, var det derfor to faktorer jeg hadde behov for å avklare. For det første anså jeg det som viktig at det opprinnelige intervjuobjektet ikke hadde noen motforestillinger mot å la seg intervju sammen med en annen innsatt på Stifinner'n, og for det andre måtte jeg avklare om dette i så fall var greit for de ansatte på avdelingen.

Det ovennevnte tok jeg derfor stilling til ved først å rådføre meg med det opprinnelige intervjuobjektet, og deretter en av Stifinner'ns ansatte. Begge parter bedyret at det var helt uproblematisk at ytterligere en innsatt ble med på intervjuet. Det opprinnelige intervjuobjektet fremstilte seg som utelukkende positiv til dette, og også avdelingen oppmuntret meg i så måte.

Etter å ha kartlagt disse faktorene og foretatt en kort mental avveining i forhold til positive og negative aspekter ved et gruppeintervju, bestemte jeg meg for å gi det en sjanse. Det som kanskje ble mest utslagsgivende for mitt valg, var at både de to stifinnerne og den ansatte på avdelingen ettertrykkelig ga uttrykk for velvilje og entusiasme omkring intervjusituasjonen. På et slikt grunnlag slo det meg som tåpelig å avvise forespørselen, til tross for at den nye intervjusituasjonen helt oppriktig fortonet seg litt mer skummel enn en-til-en-konversasjonen jeg hadde forberedt meg på. Dessuten slo det meg også at jeg, dersom jeg avviste et så

åpenbart positivt initiativ fra en av de innsatte, kunne risikere at den entusiasme jeg hadde blitt møtt med, muligens ble snudd til negative holdninger omkring meg og min rolle som forsker. Det ønsket jeg på ingen måte å risikere. Samlet sett kan man altså si at det var en kombinasjon av andres entusiasme og egen frykt for å være avvisende, som ble avgjørende for at jeg valgte å foreta gruppeintervjuet.

I etterkant av at premissene var lagt for det første intervjuet, sto jeg overfor et nytt valg. Hvordan jeg skulle gå fram i de kommende intervjuene? En mulighet var å gå tilbake til den opprinnelige planen om å intervju de innsatte hver for seg, mens et annet alternativ var å ta opp tråden fra det første intervjuet og fortsette å samtale med dem i tospann. Fortsatt følte meg mer komfortabel med å intervju i en en-til-en-setting enn å foreta et gruppeintervju, så fristelsen for å gå tilbake til enkeltintervjuer var stor. Men på den andre siden ønsket jeg en metodisk kontinuitet i masteroppgaven. Johannessen, Tufte og Kristoffersen (2005) skriver i så måte at: «...kvalitative data er avhengig av den situasjonen de er samlet inn i...» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 138), og nettopp dette ble utslagsgivende for meg i forhold til hvordan de neste intervjuene ble lagt opp. Dersom jeg skulle få mest mulig sammenliknbare data fra intervjuene, ville det være fornuftig å bestrebe seg på at de respektive intervjusituasjonene ble så like som mulig. Jeg bestemte meg derfor for å gjennomføre de forestående intervjuene på lik linje som det første, med to intervjuobjekter.

4.3.3 Presentasjon av informantene og beskrivelse av gruppeintervjuene

Jeg foretok til sammen tre gruppeintervjuer av innsatte i forbindelse med denne masteroppgaven. De 6 informantene satt alle på dom i Oslo fengsel eller andre fengsler i østlandsområdet før de ble overført til Stifinner'n, og et likhetstrekk hos dem, i tillegg til lang erfaring med rus og kriminalitet, var at samtlige hadde stiftet bekjentskap med Stifinner'n fra tidligere fengselsopphold. Fem av de 6 informantene hadde vært innom Stifinner'n en gang tidligere, mens den siste faktisk hadde vært der to ganger. Aldersmessig var tre av informantene i 20-årene, to i 30-årene og en i 40-årene.

I *Årsberetning Stifinner'n 2010* fremkommer det i denne forbindelse at «(d)et er helt vanlig at rusmiddelavhengige har behov for flere behandlingsforsøk før de opplever at de lykkes med å nå sine mål. Dette viser seg også blant innsatte på Stifinner'n» (Haugen, 2010, s. 14). I 2010 hadde 22 % av de innsatte (til sammen 10 personer) hatt tidligere opphold bak seg (Haugen,

2010, s. 14).

Kanskje kan dette ha vært en medvirkende årsak til at de ønsket å la seg rekruttere til intervjuet. På intervjutidspunktene satt alle informantene mine allerede med minimum et tidligere opphold på Stifinner'n bak seg, og hadde således mange erfaringer om avdelingen i «bagasjen». Dessverre fikk jeg aldri muligheten til å spørre om dette, da det først gikk opp for meg under databearbeidingen i etterkant av intervjuene, og da var det for sent å undersøke videre med informantene siden ingen av dem lenger oppholdt seg på avdelingen.

Alle intervjuene fant sted på Stifinner'n. Det først intervjuet ble foretatt på møterommet i fjerde etasje, det andre intervjuet fant sted på rommet til en av de innsatte, mens det tredje intervjuet fant sted på oppholdsrommet til de innsatte i andre etasje. Selv om de fysiske plasseringene for intervjuene altså var ulike, hadde de det til felles at vi fikk sitte uforstyrret på samtlige steder.

En annen likhet mellom de tre gruppeintervjuene, var at vi plasserte oss i en triangulær posisjon overfor hverandre, med et bord i midten. På den måten satt alle litt på skrått i forhold til hverandre, samtidig som det var enkelt å oppnå øyekontakt. Jeg bestrebet meg dessuten på å gjøre omstendighetene rundt gruppeintervjuene så trivelige som mulig, og medbragte derfor cola og sjokolade til samtlige av informantene.

Før hvert intervju kontrollerte jeg at diktafonen virket. For sikkerhets skyld hadde jeg også med meg ekstra batterier, men disse fikk jeg aldri behov for. En annen fast prosedyre i forkant av intervjuene, var å gå gjennom samtykkeerklæringen og få denne underskrevet. Videre opplyste jeg om at informantene når som helst kunne trekke sitt samtykke tilbake, samt om min taushetsplikt som forsker.

Under intervjuet ble diktafonen plassert midt på bordet, og jeg åpnet alltid med å introdusere meg selv og prosjektet mitt, slik at all bakgrunnsinformasjon også ble formidlet muntlig til informantene. Jeg opplyste videre om at informantene når som helst kunne avbryte intervjuet, slik at alle var innforstått med det.

Den delvis strukturerte intervjuformen som jeg benyttet meg av under intervjuene, opplevde jeg at fungerte godt i praksis. Det ble en fin flyt i samtlige av intervjuene, og dialogen gikk som regel lett og uanstrengt. Et spørsmål jeg imidlertid stilte meg underveis i det ene intervjuet, var om, og eventuelt i hvor stor grad, svarene til de to intervjuobjektene ble påvirket av hverandre i intervjusammenhengen. Jeg fant ikke så mange indikasjoner på dette, men ved enkelte anledninger ble det synlig. Spesielt i situasjonen som er gjengitt under, kommer dette fram. Spørsmålet som ble stilt, var om det var mulig for informantene å

sammenlikne rusrehabiliteringen på Stifinner'n med eventuelle andre rehabiliteringsopplegg som de hadde tatt del i utenfor fengselet, og i den forbindelse erfarte jeg at informant 2 omformet det opprinnelige svaret sitt ganske ettertrykkelig som en følge av et innspill fra informant 1.

- Ja, det er likheter mellom Stifinner'n og andre steder, men hittil da, med den lille fartstiden jeg har her, så opplever jeg likheter, men de er bare opp til et visst punkt, på en måte... Nå har ikke jeg vært i noen ordentlige grupper, jeg vet ikke om det er noen ordentlige grupper her...

- Jo da, det er det innimellom, hvis det er noe ekstra, hvis det har vært noe mistanke om rus på huset, noen rømninger eller noen andre ting som tilsier det, så er det noen heftige grupper.

- Ja, ja. Ja, det er ålreit. Ja, jeg ser likheter. Det er veldig mye likheter, det er det. Jeg merket det med en gang jeg kom inn hit, shit, her var det mye likheter. Den feelinga tok jeg med en gang.

Fra å påpeke at han bare opplevde likheter mellom rusrehabiliteringen på Stifinner'n og rehabiliteringsopplegg utenfor fengselet «...opp til et visst punkt...», endret informant 2 deretter svaret sitt som en følge av et innspill fra informant 1. Det nye og omformulerte svaret omhandlet at det var svært mange likheter, noe han merket umiddelbart etter at han ankom Stifinner'n.

Slik jeg ser det, kan man tolke dette svaret på ulike måter. En mulighet er at informant 2 lot seg lede av innspillet til informant 1, og sa noe han tror at denne ønsket å høre. En annen mulighet kan imidlertid være at informant 2 hele tiden har ment at det er mange likheter mellom Stifinner'n og rehabiliteringsenheter på utsiden av fengselet, men at han på grunn av sin korte fartstid på Stifinner'n da intervjuet fant sted, var usikker på om han kunne uttale dette så bombastisk. Men etter at informant 1 kom med sitt innspill, var det enklere å si det slik han egentlig opplevde det. Jeg vil ikke driste meg til å konkludere i den ene eller andre retningen her, men snarere påpeke at i visse anledninger kan usikkerhet, uenighet eller ulike påvirkningsfaktorer ha spilt inn på svarene jeg fikk av mine informanter.

En annen interessant konsekvens av gruppeintervjuet, var at jeg ved en anledning observerte at informant 6 korrigerende uttalelsene til informant 5. Informantene kjente hverandre fra tidligere, på den måten at de hadde tilbragt to uker sammen på Stifinner'n den forrige gangen de satt inne. Spørsmålet som skapte dialogen, var om det kunne være en annen grunn til at informant 5 hadde søkt seg til Stifinner'n denne gangen, sammenliknet med forrige gang han oppholdt seg på tiltaket.

- Nei... Jo, altså forrige gang så visste jeg ikke hva jeg gikk til når jeg kom hit. Og jeg var ikke... jeg var ikke mottakelig for det opplegget som Stifinner'n har tilbud om. Så jeg bare

søkte meg inn på en måte, jeg. Men nå så visste jeg jo hva jeg gikk til og hvilken hjelp jeg kunne få. Og det var grunnen til at jeg søkte hit nå.

- Nå prøver du jo og, da, og det er veldig bra i forhold til hvordan det var sist.

- Ja. Jeg har tatt en helt annen vending nå enn hvordan det var sist. Sist så var jeg egentlig ganske åpen om det, at jeg ikke kom til å gå videre i behandling...

- Njaaa (sier det på en skeptisk måte).

- Ja, jeg... (liten pause).

Latter (begge informantene ler godt).

- Ja, jeg skulle liksom klare det på egenhånd, jeg, forrige gang.

Samlet sett åpnet altså gruppeintervjuene for enkelte scenarioer som jeg ikke ville stått overfor i et ordinært intervju. I dialogen over kan det se ut til at dette slo positivt ut, men i andre sammenhenger kan selvsagt også det motsatte være tilfellet (Brandth, 2007, s. 155-158). Jeg sitter ikke på noen gode eksempler på dette i mitt datamateriale, men kan selvsagt ikke utelukke at jeg har oversett eller feiltolket informasjon som peker i den retningen. Samtlige intervjuer varte i drøyt to timer, inkludert en liten pause hvor informantene kunne ta seg en røyk eller slappe av litt. Muligens var dette litt i overkant, for to av informantene ble merkbart rastløse mot slutten av intervjuene. Dette medførte at jeg hoppet over enkelte spørsmål på tampen, samtidig som jeg forsøkte å oppmuntre informantene ved å fortelle at vi snart var ved veis ende. Som en følge av dette er det mulig at jeg kan ha gått glipp av eventuelle relevante data for denne oppgaven, men jeg vurderte likevel hensynet til de to stifinner'ne foran dette.

Avslutningsvis åpnet jeg opp for å avklare eventuelle spørsmål eller uklarheter som informantene måtte sitte med, men ingen av de innsatte som jeg intervjuet hadde noe å påpeke i så måte. Jeg benyttet også denne anledningen til å takke informantene, og forsikre dem om at deres bidrag var av stor nytte for meg og mitt prosjekt. På den måten håpet jeg at de innsatte kunne forlate intervjuet med en visshet om at deres deltakelse ble sterkt verdsatt av meg som forsker.

4.4 Min egen erfaring fra rusforebyggende arbeid

For eget vedkommende kan en mulig relevans for oppgaven være at jeg har 12 års erfaring med rusforebyggende arbeid fra tidligere, som miljøterapeut i henholdsvis Utekontakten i Bærum og Uteseksjonen i Oslo. Gjennom disse yrkesforholdene har jeg vært i kontakt med mange mennesker i en tilsvarende situasjon som de jeg traff gjennom Stifinner'n, men med et viktig unntak; de jeg har jobbet med, har hovedsakelig befunnet seg på utsiden av fengselsmurene.

For å unngå at det skulle herske noen tvil om min tilstedeværelse på Stifinner'n blant de innsatte, var jeg – i tillegg til å fortelle de innsatte at jeg studerte ved universitetet i Oslo – derfor nøye med å si noen ord om mine tidligere arbeidsforhold. I den sammenhengen opplevde jeg flere ganger at noen av stifinner'ne fikk aha-opplevelser, og utbrøt bemerkninger som: «Så det er *der* jeg har deg fra».

En av de innsatte fortalte meg sågar i ettertid at han var overbevist om at jeg var en sivil spaner fra politiet fordi han husket å ha sett meg på «Plata» i Oslo sentrum ved ulike anledninger. Derfor hadde han vært fast bestemt på å holde seg langt borte fra meg fram til han fikk kjennskap om at jobben i Uteseksjonen var den egentlige grunnen til at han hadde sett meg på stedet. I dette tilfellet bidro altså min vektleggelse om å være åpen omkring mine tidligere arbeidsforhold til at en av de innsatte endre synet av meg fra negativt til noe mer positivt.

Slik jeg ser det, var muligens yrkeserfaringene mine en av hovedårsakene til at jeg raskt kom i kontakt med de innsatte på avdelingen, og at jeg opplevde at de var så positivt innstilte til meg. I feltdagboken fra en av de første gangene jeg oppholdt meg på Stifinner'n, i mars i 2012, bemerket jeg dette på følgende måte:

I forkant av lunsj ankom det en ny stifinner til enheten. Han kjente meg igjen fra tiden da jeg jobbet i Uteseksjonen, så vi endte på bakgrunn av det opp med å snakke relativt lenge sammen. Begge hadde i tillegg det til felles at vi var «nye» på stedet, hvilket gjorde at det ble lett å finne hverandre. Praten omhandlet primært hvordan han hadde opplevd overføringen fra avdeling B til Stifinner'n, samt hva han så for seg videre i oppholdet. Jeg fortalte ham i tillegg om hvorfor jeg var på Stifinner'n og i den forbindelse også litt om den kommende masteroppgaven.

I lunsjen ble jeg sittende å snakke med fire andre stifinnere. Temaene var blant annet Uteseksjonen, som i det hele tatt viste seg å være en svært god inngangsport for å oppnå kontakt og aksept blant stifinner'ne. Flere hadde gode erfaringer med Uteseksjonen, og jeg gjorde meg i etterkant noen tanker om at mitt tidligere arbeidsforhold der førte til at jeg ble «tatt inn i varmen» på en måte som jeg kanskje ikke ville blitt ellers.

I løpet av tiden jeg tilbragte på Stifinner'n, opplevde jeg ingen negative ytringer eller holdninger fra de innsatte som følge av min tilstedeværelse. Det betyr selvsagt ikke at slikt aldri kan ha forekommet, men rett og slett at jeg er ikke kjent med noen slike tilfeller. Mitt inntrykk er derimot at de aller fleste stifinner'ne møtte meg med nysgjerrighet, og at nysgjerrigheten også ble supplert med positivitet når jeg fortalte om min bakgrunn som miljøterapeut i Utekontakten og Uteseksjonen.

4.5 Bearbeiding av datamaterialet

Fordi jeg både opplevde kontakten med de innsatte og tiden på Stifinner'n som spennende og positiv, fortonet overgangen til analyse av datamaterialet seg relativt utfordrende. Å ta plass bak en pc etter såpass mye tid i «felten» føltes nærmest som en liten nedtur.

I følge Johannessen, Tufte og Kristoffersen innbefatter transkribering å omforme intervjumaterialet «...fra muntlig tale til skriftlig tekst.» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 148). Men i tillegg til dette kan transkriberingen også by på utfordringer fordi ord og setninger kan tolkes ulikt og dermed tillegges forskjellige meninger. Et eksempel på dette, er ytringene til informant 2 i dialogen han hadde med informant 1, som vist under kapittel 4.3.3. Det første jeg gjorde med datamaterialet jeg satt på, var å kategorisere det i ulike temaer slik at det skulle bli enklere å analysere innholdet. Som et teknisk grep ble kategoriseringen skjematisk satt opp, slik at det skulle bli enklere å oppdage likhetene og forskjellene i historiene til mine informanter.

Etter at dette grepet var foretatt, begynte jeg å analysere og fortolke de ulike kategoriene mine. I den forbindelsen finnes det tre ulike måter å lese datamaterialet på; bokstavelig, fortolkende eller refleksivt (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 159 – 160). Å lese bokstavelig innebærer nettopp at forskeren leser teksten som den står, uten at den tillegges noen andre meningsinnhold enn som så. En fortolkende lesning betyr at forskeren bestreber seg på å vise hva han tror ulike data betyr og innbefatter, mens forskeren i den refleksive lesningen erkjenner at han, i kraft av sin rolle som forsker, kan bidra til å påvirke både datainnsamlingen og fortolkningsprosessen. Et viktig moment i den refleksive lesningen er derfor at forskeren erkjenner at det kan forekomme en påvirkningskraft mellom ham og informantene (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 159 - 160).

I denne oppgaven har jeg i all hovedsak benyttet meg av en kombinasjon av fortolkende og refleksiv lesning, noe som blant annet kommer til syne i oppgavens neste tre kapitler.

4.6 Datamaterialets utkrystallisering av særegenheter og fenomener på Stifinner'n

Gjennom dataanalysen og fortolkningen kom det relativt raskt fram at jeg satt på mye informasjon omkring særegenheter og fenomener på Stifinner'n. For det første indikerte observasjonene og intervjuene at informantene i stor grad omtalte Stifinner'n i positive vendinger. De trakk spesielt fram særegenheter som individuell tilrettelegging, en god relasjon til de ansatte og omsorg i så måte. Dette vil jeg komme tilbake til i neste kapittel. Men også to fenomener blir i stor grad omtalt i denne oppgaven. Det første har sammenheng med at informantene ønsket å legge tiden med rus og kriminalitet bak seg, og heller fokusere videre på en framtid uten disse bestanddelene. Informantenes individuelle grunner til dette var ulike, men alle fremsto for meg som genuint interesserte i å endre sin livsførsel. Jeg valgte derfor å kalle utsagn og synspunkter som indikerte slike holdninger for *motivasjon*, og går nærmere inn på dette i kapittel 6.

Det andre fenomenet hadde med relasjoner og relasjonsbygging å gjøre. Informantene påpekte i intervjuene at det opplevdes enklere og mer naturlig å gjøre dette på Stifinner'n enn i det ordinære fengslet. Spesielt når det gjaldt forholdet mellom de innsatte og de ansatte på avdelingen ble det vist til store forskjeller i så måte. Informantene mente de kom langt bedre overens med ansatte på Stifinner'n enn andre fengselsavdelinger, noe observasjonen også indikerte. *Tillit* ble derfor valgt som et samlende uttrykk for ytringer og handlinger som underbygget denne formen for standpunkt hos informantene. Jeg vil gå nærmere inn på stifinner'ne og tillit i kapittel 7.

4.7 Etiske vurderinger

Johannessen, Tufte og Kristoffersen fastslår at etikk «...dreier seg om prinsipper, regler og retningslinjer for vurdering av om handlinger er riktige eller gale» (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 91). Danielsen og Haugen (2010) påpeker videre at Stifinner'n er et tiltak for menn med rus- og avhengighetsproblemer. Det fremgår også at hovedkriteriet for å bli innlemmet i avdelingen, er at soningstiden brukes til å påbegynne en endring i forhold til denne problematikken.

Både informantene og de andre innsatte som jeg omgikk på Stifinner'n, er med andre ord mennesker i en sårbar livssituasjon. Alver og Øyen (1997) presiserer i så måte at: «...det er spesielt viktig å gå fram med forsiktighet når det gjelder svake eller marginaliserte grupper.

De kan lett stigmatiseres gjennom smale problemformuleringer som fanger opp det konfliktfylte og negative uten å trekke fram også det positive» (Alver og Øyen, 1997, s. 61). Retten til selvbestemmelse og autonomi (Alver og Øyen, 1997, s. 102; Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 93) er videre av essensiell betydning for et hvert forskningsprosjekt. I så måte bør ingen forskes på «...uten å være orientert om at de forskes på og hva forskningen innebærer – og uten at de har gitt sitt eksplisitte samtykke til medvirkningen» (Alver og Øyen, 1997, s. 102).

Dette prosjektet ble derfor innmeldt og godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD) i henholdsvis desember 2011 og januar 2012. Videre ble alle informantene på Stifinner'n skriftlig informert om masteroppgavens tema, formål, målsetting og planlagte fremgang i forkant av datainnsamlingen. Sammen med meg skrev også informantene under på et skriftlig samtykkeskjema hvor det framgikk at informasjon om prosjektet var blitt formidlet og forstått. I samtykkeskjemaet ble det videre gitt opplysninger om at hovedtemaet i forskningsprosjektet dreide seg om rusrehabilitering i fengsel, samt presisert at informantene når som helst kunne trekke seg fra prosjektet uten at de må oppgi noen grunn til det, eller at det vil medføre noen negative konsekvenser for dem.

Også når det gjelder respekten for privatlivets fred var dette forbeholdet viktig. Respekt for privatlivets fred vil si at informantene måtte være sikre på at jeg som forsker brukte og ivaretok alle opplysninger på en konfidensiell og ikke-identifiserbar måte (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 94).

En annen forutsetning for å kunne gjennomføre denne oppgaven, var kravet om anonymisering (Alver og Øyen, 1997, s. 119; Basberg, 1999, s. 41; Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005, s. 98). Dette ble også presisert i samtykkeerklæringen, i form av en formulering om at ingen sensitive opplysninger kunne bli tilbakeført til informantene, hverken mens masteroppgaven ble skrevet eller etter dens ferdigstillelse. Jeg bestrebet meg i så måte på å anonymisere alle navn, dialekter, behandlingsinstitusjoner og liknende.

Etter at transkriberingen fra hvert intervju var avsluttet, slettet jeg opptaket fra diktafonen. Den opprinnelige planen var videre å gi informantene ulike pseudonymer, men etter noe drøfting med min veileder, kom vi fram til at anonymiteten ville være enda bedre ivaretatt ved å skalere fra nummer 1 til nummer 6. Det ble derfor gjort.

Alt datamateriale som ble innhentet i forbindelse med denne oppgaven, ble lagret og behandlet på en datamaskin som krevde brukernavn og passord. Når datamaskinen ikke var i bruk, ble den oppbevart i et låst rom. Samtlige opplysninger fra mine informanter ble således

håndtert på en forsvarlig, konfidensiell og anonymisert måte, i samsvar med retningslinjene til NSD.

Alver og Øyen (1997, s. 104) bemerker at et forskningsprosjekt kan forvolde skade dersom en informant eller gruppen som informanten tilhører, føler seg uthengt, misforstått, kritisert eller stigmatisert. Å erkjenne at forskning kan medføre negative opplevelser for dem det forskes på, er derfor et sentralt tema innen forskning og etikk.

I denne sammenhengen var det viktig for meg som forsker hele tiden å ha i bakhodet at situasjonen til de innsatte på Stifinner'n er sårbar. De har ruset seg i mange år, og det kan derfor være lett for forskeren å rippe opp i gamle sår.

For å trå varsomt overfor de innsatte, ble retten til selvbestemmelse og autonomi, respekten for privatlivets fred, det informerte samtykket og samt anonymisering, sterkt vektlagt i dette prosjektet. I hele perioden som datainnhenting pågikk, fra mars 2012 til oktober 2012, var dessuten kontaktinformasjon om meg tilgjengelig for informantene på Stifinner'n, men hverken under eller i etterkant av datainnsamlingen registrerte jeg noen spørsmål, reservasjoner eller tilbaketrekning av samtykke fra noen av dem. Tvert i mot virket det som informantene var opptatt av oppgavens tema, og flere uttrykket også håp om at jeg kunne bruke deres opplevelser og erfaringer om Stifinner'n på ulike måter.

5 STIFINNER'NS TO SIDER

I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på ulike trekk ved Stifinner'n som informantene opplever som *en del* av det ordinære fengselet, og trekk som fremheves som *noe annet* enn det ordinære fengselet.

Jeg tar for meg dette på grunnlag av data fra observasjonen på avdelingen, intervjuer, uttalelser fra enkelte av de ansatte, faglitteratur, samt fokus på straffegjennomføringslovens formålsparagraf og St. meld. nr. 37 (2007 - 2008).

5.1 To ulike syn på rehabilitering i fengsel

Den tradisjonelle definisjonen av straff, lyder som følger: «Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertræder på grunn av lovovertredeisen, i den hensikt at han skal føle det som et onde» (Andenæs, Matningsdal og Rieber-Mohn, 2004, s. 10). Denne straffedefinisjonen ble opprinnelig ført i pennen av Johs Andenæs, og senere også gjengitt i en høyesterettsdom som kom på trykk i *Norsk Rettstidende 1977* (Hennum, 1997, s. 249).

For fengselsstraff skal ondet ses i sammenheng med *frihetsberøvelse*. St. meld. nr. 37 (2007 - 2008) viser i den forbindelse til at «(d)et er selve frihetsberøvelsen som er straffen.

Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal bli underlagt tiltak som føles som tilleggsstraff» (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s. 22).

Ved å ta formålsparagrafen i straffegjennomføringsloven nærmere i øyesyn, får vi et inntrykk av på hvilke måter fengselsstraffen i Norge skal fungere og hvordan kriminalomsorgen skal tilrettelegge for den. Lovteksten i formålsparagrafen lyder:

Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold (straffegjennomføringsloven § 2).

I St. meld. nr. 37 (2007 - 2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*, understrekes mye av det samme, med en ordlyd som er relativt likt straffegjennomføringslovens formålsparagraf:

Kriminalomsorgen skal gjennomføre straff på en slik måte at nye lovbrudd ikke skjer under straffegjennomføringen, samtidig som målet for rehabiliteringsarbeidet er redusert tilbakefall til ny kriminalitet (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s. 8).

Tanken om *rehabilitering* er altså, i tillegg til frihetsberøvelsen, et viktig premiss for fengselsstraffen. Det kommer klart fram av både straffegjennomføringslovens formålsparagraf og St. meld. nr. 37 (2007 - 2008).

Hvordan skal så rehabilitering i fengslene foregå i praksis? St. meld. nr. 37 (2007 - 2008) viser i denne forbindelse at de følgende momentene er av stor betydning:

Arbeidstrening, skole, kulturtilbud, fritidsaktiviteter og motivasjonsarbeid er kriminalomsorgens tradisjonelle virkemidler i tillegg til de som følger av selve straffegjennomføringen. Dette er viktige virkemidler i rehabiliteringen av domfelte... (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s. 9).

I tillegg trekker St. meld. nr. 37 (2007 - 2008) fram *normalitetsprinsippet* som et viktig moment med tanke på rehabilitering av innsatte. Normalitetsprinsippet vil si at livet for de innsatte i fengsel skal være så tilnærmet likt livet utenfor murene som mulig. Det påpekes at dette er

...et bærende prinsipp for straffegjennomføringspolitikken. Det er også i samsvar med prinsippet om at frihetsberøvelsen er straffen og at fengselsoppholdet ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s. 9).

Normalitetsprinsippet handler ikke bare om de innsatte i fengslene, men stiller også krav til de ansatte. Det forventes at «...tilsatte i kriminalomsorgen og forvaltningssamarbeidsetater skal være rollemodeller for god oppførsel og gi tilbakemelding på en tilsvarende måte som de innsatte vil møte ute i samfunnet» (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s. 108).

Crewe (2009) påpeker imidlertid at dette ofte fungerer mot sin hensikt i praksis. Med utgangspunkt i forholdene i et britisk fengsel, viser han til at dagens fengselssystem kan ses på som en dikotomi mellom straff og behandling, og at det kan skape en rollekonflikt når ansatte i fengsel skal inneha funksjon som både vokter og hjelper. Som det fremkommer av St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), er dette heller ikke en ukjent problematikk i norske fengsler:

Betjentenes rolle som støtteperson kan oppleves å være i motsetningsforhold til de kontrolltiltak som de jevnlig utfører, som å ta urinprøver, visitere cellene og kroppsvisitere innsatte (St. meld. nr. 37 (2007 - 2008), s 207).

I følge Crewe (2009) kan en slik tvetydighet være svært uheldig for de innsatte. De vet aldri helt hvor de har de ansatte, og om disse i gitte situasjoner trer inn en rolle som vokter eller hjelper. Det medfører usikkerhet og avstand, og som en følge av det ofte også

relasjonsproblemer mellom innsatte og ansatte.

Ugelvik (2011) er inne på det samme. Han beskriver det slik: «Enhver kaffekopp som betjent og fange deler, kan *også* være utførelsen av en mellommenneskelig kontrollteknikk» (Ugelvik, 2011, s. 70).

5.2 En dualistisk enhet?

Da Stifinner'n i 1992 så dagens lys, var mye av enhetens grunntanke tuftet på en ideologi hentet fra Tyrilistiftelsen (Danielsen og Haugen, 2010, s. 10). Ikke minst kommer dette fram i avdelingens menneskesyn, som beskriver at *mennesket er unikt, mennesket kan endre seg, mennesket er sosialt, familien er menneskets grunnleggende identitet og mennesket blir påvirket av kulturelle, økonomiske og materielle forhold i samfunnet* (Danielsen og Haugen, 2010, s. 18). Disse verdisetningene er hentet direkte fra Tyrili, som også i andre sammenhenger har hatt sine klare påvirkninger på avdelingen. Som det ble vist til i kapittel 2.3, stammer for eksempel fem av de 20 ansatte fra Tyrilistiftelsen.

Det rusrehabiliterende arbeidet er svært viktig for Tyrili, og på Stifinner'n kommer dette til syne ved at avdelingen understreker at målgruppen er innsatte med «...ønske om endring med hensyn til rus og kriminalitet» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 14). I den forbindelse etterstreber Stifinner'n et felles fundament for alle arbeidstakerne på enheten, og i *Håndbok for Stifinner'n* vises det således til det følgende: «For at alle skulle ha en felles plattform å jobbe etter, fikk alle ansatte på Stifinner'n utdanning i Tyrilis menneskesyn og ideologi» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 10).

Informant 1 fortalte i den forbindelse at han ikke hadde kjennskap til om de ulike ansatte stammet fra kriminalomsorgen eller Tyrili: «Det er ikke noe som du kan se, hvis de ikke sier det selv», poengterte han. Og tilla deretter: «Kanskje noen av de andre du skal intervjuve veit det, men jeg har i hvert fall ikke peiling».

Samtidig som Tyrilisystemet kjennetegner Stifinner'ns ideologiske ståsted, er tiltaket også en del av kriminalomsorgen. Alarmer, gitre, nøkler, låste dører, regler og rutiner utgjør en uunngåelig del av hverdagen for avdelingens innsatte og ansatte, og representerer på den måten en stadig påminnelse om enhetens befatning med fengselssystemet. Dette kommer videre til syne som en følge av de fysiske omgivelsene rundt avdelingen, hvor Stifinnerhuset omkranses av høye fengselsblokker og neste like høye murer. Gjennom en samtale jeg hadde med fengselsinspektøren på Stifinner'n, ble også avdelingens tilhørighet til fengselssystemet

ettertrykkelig poengtert. Han sa det på følgende måte: «Stifinner'n er en del av Oslo fengsel, og vår hovedsamarbeidspartner er Tyrili».

I boken *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970 - 2007*, er rusrehabiliteringsarbeid i fengsel et av mange prinsipper som Hammerlin (2008) vier oppmerksomhet til. Spesielt er tematikken sentral i hans omtale av *rehabiliterings- og omsorgsideologien i fengselet* (Hammerlin, 2008, s. 586). Et kjennetegn ved slik virksomhet, er at den slik Hammerlin (2008) beskriver det, foregår «...under materielle betingelser og på en sosial arena med kravstruktur og strukturelle betingelser som er formet ut fra straffe- og sikkerhetsideologiske prinsipper og praksisformer» (Hammerlin, 2008, s. 586). Et videre poeng hos Hammerlin (2008) er at med et slikt utgangspunkt, risikerer det rusrehabiliterende arbeidet å bli overskygget av fengselssystemets regler og kultur (Hammerlin, 2008, s. 586).

Men hva så med de innsatte på avdelingen, erfarer de Stifinner'n som en dualisme mellom Tyrilisystemet og fengselssystemet, eller beskriver de snarere de to sidene som et godt integrert hele?

5.3 Opplevelsen av Stifinner'n som en del av fengselssystemet

«Altså, det er jo bare å se rundt seg, det. Selvfølgelig er dette et fengsel». Dette var et typisk svar jeg fikk når jeg tilnærmet meg dette temaet blant de innsatte på Stifinner'n. Oppfattelsen virket å være gjennomgående, og kom også til syne gjennom ytringer som «(v)i befinner oss på en avdeling hvor det til sjuende og sist er fengselsregler som gjelder, ikke sant», og «(j)eg sitter jo inne på dom, så du trenger ikke akkurat værre rakettforsker for å skjønne at det her er en del av fengselet».

Også informantenes erfaringer stemte overens med disse bemerkningene. «Stifinner'n er en del av fengselet, ja. Ingen tvil om det», understreket for eksempel informant 5, mens informant 6 hevdet at: «(m)ye av det som ligger i bunn her er nok henta fra kriminalomsorgen, og det virker jo inn på hverdagen våres». Da jeg undret meg over om han kunne utdype dette ytterligere, førte det til denne dialogen oss i mellom:

- Dette er jo frihetsberøvelse, ikke sant. Og det med frihetsberøvelsen er at den fører så mye annet negativt med seg. Den fører til at det er så mange andre ting som fratas oss også. Det ligger på en måte implisitt i frihetsberøvelsen... Kan du tenke deg et liv uten sex?

- Nei, jeg kan ikke det.

- Nei ikke sant, og det blir litt sånn for oss også. Det er skremmende. Det er minimale muligheter for sånt når du sitter inne, vet du.

Som en parallell til utsagnet fra informant 6, viste Sykes (1958), i sin nå klassiske studie av et amerikansk høysikkerhetsfengsel, at soningsforholdene skapte deprivasjon blant de innsatte. Dette illustrerte han gjennom begrepet *the pains of imprisonment*. Disse «innesperrelsens smerter» påpekte Sykes (1958) at ga seg til kjenne hos de innsatte fordi fengselet frarøvet dem grunnleggende behov som autonomi, sikkerhet, rettigheter og goder, frihet og heteroseksuelt samkvem (Sykes, 1958, s. 65-83).

Følgende utsagn fra informant 1 kan også knyttes opp mot Sykes (1958) og «innesperrelsens smerter»:

Detta er et fengsel, og vet du hvorfor? Jo, det er et fengsel fordi de tar friheten fra oss. Og med friheten forsvinner så mye annet også. Her må du på en måte legge bort personlighetene di... Det er rart, for jeg hadde den sjøltilliten før, jeg. Dro damer i ett kjøp. Skikkelig Don Juan og greier. Men nå, nå går ikke det. Nå tør jeg nesten ikke se på dem lenger heller. Tenk deg så kjipt, a.

I tillegg til frihetsberøvelsen – som i følge St. meld. nr. 37 (2007 - 2008) skal forstås som ondet i fengselsstraffen (jf. kapittel 5.1) – gir både informant 6 og informant 1 uttrykk for at soningsbetingelsene medfører ytterligere smerter. Fengselet tar ikke bare fra dem friheten, men også noe mer. Det seksuelle samkvemmet (Sykes, 1958) trekkes fram av begge informantene i denne forbindelsen, og den begrensede muligheten for seksuell utfoldelse synes i deres øyne å ha direkte sammenheng med frihetsberøvelsen. Dette var noe også flere av de innsatte var opptatt av, og som uten unntak ble trukket fram som en pinefull realitet med fengselet.

Informant 1 viser i tillegg til tap av autonomi som en følge av fengselsstraffen. Han beskriver at personligheten får vikeplikt for fengselssystemets kultur og regler, og at egne valg og preferanser må tilsidesettes mens fengselet fremstår som premissleverandøren for hva som kan og ikke kan gjøres.

Også informant 3 kjente seg igjen i dette. Sagt med hans egne ord:

Det er ikke lett å være seg sjøl her inne. Ikke et hundre prosent, i hvert fall. Det er noe med... altså... du kan ikke gjøre som du vil. Ikke ordentlig. Du må nesten søke om hver minste ting og det er alltid andre som bestemmer. Skjønner du?

Slik jeg forsto det, hersket det samlet sett liten tvil om at de innsatte på Stifinner'n anså avdelingen som en del av det øvrige fengselssystemet. Informant 2 valgte å formulere seg på denne måten: «Visst faen, vi soner jo i fengsel, ikke sant. Sjøl om det er greiere her enn der borte, så er det allikavæl et fengsel». Og oppsummert med informant 4 sine ord: «Murer og alarmer, regler og rutiner. Dette her er et fengsel. Ikke noe å lure på, det. Ferdig snakka».

Det er altså mye som kan tyde på at stifinner'ne opplever soningen på avdeling som et onde. Både frihetsberøvelsen og andre negative forhold som følger av den indikerer det. Men hva så med enhetens forankring i Tyrilisystemet? Erfarer informantene at ideologien, menneskesynet og rehabiliteringsfokuset til Tyrili blir satt helt i skyggen av fengselssystemet, eller er også disse forholdene en del av hverdagen på Stifinner'n? Da vi kom inn på dette temaet under intervjuet, valgte informant 3 å formulere seg som følger:

Det er et fengsel, men samtidig så har vi jo den friheten til å... ja, gå å legge oss når vi vil, ikke sant. Eller vi kan sitte oppe så lenge vi vil og se på tv. Så lenge du kommer deg opp igjen på morran. Du låser døra og går ut og inn som du vil i etasjen etter innlåsing. Da låser de bare den døra ut her (inngangsdøren til etasjen, min anmerkning). Så det er et fengsel, men du har og friheten til å være med på aktiviteter og gå litt ut og inn, hvis du ønsker det.

En liknende holdning kom til syne hos informant 1. «(D)et er jo de samma reglene, egentlig, bare at her har man litt løsere tøyler», bemerket han. Dette var en tanke også informant 2 var inne på:

På lukka avdeling så har du lite å forholde deg til i hverdagen. Det er en luftegård, og så går du ut og inn av den og det er det. Det er så rutinemessig på dagen, da skjer det og da skjer det og da skjer det... Men her har vi flere goder. Bare det å våkne opp hver morran og gå ut fra det rommet du har sovet på og pisse på en egen do, i stedet for å pisse og drite på det samma stedet som du sover, liksom. Det har mye å si for meg.

Selv om Stifinner'n anses som en del av det ordinære fengselssystemet, kan det likevel synes som flere av informantene mener at enkelte faktorer setter sitt særpreg på avdelingen. Av sitatene over, kommer det fram at graden av frihet oppleves større på Stifinner'n sammenliknet med andre fengselsavdelinger. Et sitat fra informant 1 kan være med på å underbygge dette ytterligere: «Vi er på etasjen, gjør noen felles aktiviteter, og i helgene så har vi aktiviteter ute. Helgene er topp, det trur jeg alle er enige i».

Kanskje kan disse opplevelsene ses i sammenheng med Tyrilisystemets innvirkning på Stifinner'n? I *Håndbok for Stifinner'n* vises det til at avdelingens hovedfokus «...må være på det positive fordi dette skaper det beste grunnlaget for endring» (Danielsen og Haugen, 2010,

s. 17), og det kan herske liten tvil om at synspunktene som informantene fremhever over er ment i positive termer.

Men på den annen side kan det også være en helt annen grunn til at informantene ytrer slike uttalelser. Som jeg var inne på i kapittel 2.5, blir sikkerhetsnivået på Stifinner'n karakterisert som lavt, i motsetning til Oslo fengsel sett under ett. I det samme kapittelet gikk det også fram at 60 prosent av fengslene i Norge har et høyt sikkerhetsnivå. Utsagnene til informantene over kan derfor også ses i en slik forbindelse. En overføring til Stifinner'n fra andre fengselsavdelinger innebærer som oftest et skifte i sikkerhetsnivå: «Har man sittet lenge på lukket avdeling, vil en overføring til Stifinner'n virke som en «frihet» for mange», presiserer Danielsen og Haugen (2010, s. 34) i denne sammenheng.

Det er med andre ord ikke gitt at informantene automatisk snakker om Tyrilikulturen på Stifinner'n når de omtaler avdelingen i positivt ordelag. En annen og like plausibel forklaring er at uttalelsene kan ses i sammenheng med sikkerhetsnivået, som gjerne er lavere på Stifinner'n enn på avdelingene hvor informantene har sonet tidligere i fengselsoppholdet.

5.4 Opplevelsen av Stifinner'n som noe annet enn fengselssystemet

Imidlertid viste informantene også til erfaringer om Stifinner'n som i mindre grad lar seg forklare ut fra en endring i sikkerhetsnivået. Disse opplevelsene har blant annet det til felles at de beskriver Stifinner'n som en faglig kompetent avdeling i forhold til rusrehabiliterende arbeid.

5.4.1 Individuell tilrettelegging

«De ansatte her er drevne. Mange av dem har jobba med rusmisbrukere nesten hele yrkeslivet», påpekte informant 6. Dette var et utsagn de andre informantene syntes å være enige i. «Dem hjelper oss helt klart å være rusfrie. Det er det som er så bra med Stifinner'n», fortalte informant 1, mens informant 3 ordla det på denne måten: «Så lenge du prøver å ta tak i problemene dine, så får du som regel hjelp og tilbud».

Videre kom informantene inn på at de gjennom Stifinner'n fikk individuell støtte og veiledning i forhold til egen rusproblematikk. Det følgende sitatet er hentet fra informant 5:

Her er det ikke sånn at dem skjærer alle over en kam. Sånn som på noen andre steder jeg har vært på. Her foretar dem mer sånne individuelle grep, og det trur jeg er gull. For når det er snakk om rus og sånt, så er det jo ikke automatisert at ting som funker på andre også funker på meg.

Informant 1 utdypet sine erfaringer omkring individuell støtte og veiledning videre. Han hevdet at man som innsatt på Stifinner'n ble «...utfordra på det du takler dårligst. Hvis du kanskje, ja... sliter med sosial angst og sånne typer ting, så skal du mer ut. Så det blir lagt opp veldig individuelt».

Dersom vi skal tro Danielsen og Haugen (2010), må individuelle hensyn ofte vike for likebehandling i det ordinære fengselssystemet. I *Håndbok for Stifinner'n* understreker de i den forbindelse at «...fengselssystemet i stor grad behandler folk som om de er like. Det tas i for liten grad individuelle hensyn» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 16). Dette kan ses i sammenheng med Goffman (1967) sin beskrivelse av *privilegesystemet* i en total institusjon (jf. kapittel 1.3). *Privilegesystemet* kan defineres som ulike former for belønning og straff som den totale institusjonen anvender for å danne «...grundlag for personlig reorganisastion» (Goffman, 1967, s. 42). Poenget med privilegesystemet er således at alle innsatte skal bygges opp i institusjonens bilde. Individuelle preferanser må tilsidesettes til fordel for et system som belønner handlinger i tråd med ønsket adferd, og sanksjonerer handlinger som bryter med denne adferden. Typiske eksempler på belønning kan være permisjoner eller utvidelse av fritid, mens innholdet i straffen gjerne er avslag eller innskrenking av slike privilegier (Goffman, 1967, s. 42-44).

Men på Stifinner'n var altså opplevelsen blant informantene at det i stor grad ble lagt til rette for individuelle vurderinger og hensyn. En form for *fravær* av privilegesystemet synes derfor å ligge til grunn for beskrivelsene deres. Som informant 5 formulerte seg:

I et vanlig fengsel er det bare enten eller. Du veit, her og der, det er to forskjellige kulturer. For når du kommer hit da, så... her skal vi jo legge fra seg den fengselskulturen og spille litt med åpne kort, da.

Informant 5 mente sågar at dette ikke bare bidro til å skille Stifinner'n fra ordinære fengselsavdelinger, men at avdelingen dessuten ivaretok individuelle hensyn langt bedre enn andre rusmestringsenheter, det vil si tiltak som på lik linje med Stifinner'n «...fungerer som en egen avdeling – spesielt tilrettelagt for innsatte med rusproblemer»

(<http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>). Informanten

beskrev det han mente var forskjellene mellom Stifinner'n og de andre rusmestringsenhetene på denne måten:

Nå er jo ikke det her en helt vanlig rusmestringsenhet, da. Sann som i andre fengsler. I Trondheim eller Halden eller sånt som det. Der gjorde dem det jo opp mot rus i fengselet, og så ble du løslatt. Ferdig sona. Dem har ikke noe sånn Tyrili-opplegg der... Men Stifinner'n blir annerledes, for her skal du inn i behandling. Her får du egen oppfølging hele veien. Og når du er ferdig i Tyrili, så får du ettervern. Så her er du mye bedre rusta når du kommer ut igjen¹⁸.

5.4.2 Relasjonen innsatt - ansatt

I tillegg til den individuelle tilretteleggingen i forbindelse med det rusrehabiliterende arbeidet, var informantene også svært opptatt av relasjonene til de ansatte på avdelingen. Den ble omtalt som positiv og spesiell, hvilket samsvarer med mine data fra observasjon på tiltaket. Gjennom observasjonen iakttok jeg ingen åpenbare relasjonsproblemer mellom innsatte og ansatte. Et av de første observasjonsfunnene mine handlet derimot om det positive samspillet de to gruppene i mellom. De omgikk hverandre på en naturlig måte, og for meg som observatør virket forholdene harmoniske. Det syntes også å være en relativt stor takhøyde for å ta opp konflikter av ulikt slag. Dersom en av stifinner'ne hadde noe på hjertet, var det som regel rom for å ta det opp der og da. Et utsagn fra intervjuet med informant 3 kan bidra til å utdype dette nærmere:

...jeg har jo mye problemer som ikke andre vet om, som jeg ikke tar opp i fellesskap. Alle har jo sine problemer, og noen ting tar du ikke opp foran alle. Men det går fint å ta det med kontaktbetjentene. Og så er det gjerne en eller to betjenter eller ansatte som vet litt om det fra før av også. Så jeg er liksom i trygge hender.

I sitatet over, viser informant 3 til at kontaktbetjentene representerer en trygghet for ham. På Stifinner'n har hver stifinner to kontaktpersoner blant de ansatte, og kontaktpersonsamtalene startes opp kort tid etter at den innsatte ankommer Stifinner'n¹⁹. Samtalene finner som regel sted en gang i uken, og mye av innholdet i innføringsperioden går ut på å foreta en kartlegging av hver innsatt sine ressurs- og problemområder. Dette gjøres i fellesskap med kontaktpersonene (Danielsen og Haugen, 2010, s. 47). I mellomperioden

¹⁸ Jeg har inkludert dette sitatet fordi det etter min mening på en god måte belyser opplevelsen informant 5 har av Stifinner'n. Hvorvidt utsagnet medfører riktighet eller ikke, har jeg imidlertid ikke grunnlag til å si noe om i denne masteroppgaven.

¹⁹ Slik jeg forsto det, har man på Stifinner'n valgt benevnelsen *kontaktperson* fordi dette oppfattes som et mer verdinøytralt begrep enn *kontaktbetjent*. I praksis opplevde jeg dog at de innsatte hovedsakelig omtalte de ansatte som betjenter.

formuleres en utviklingsplan i fellesskap mellom de to partene med bakgrunn av arbeidet de nedla i innføringsperioden. Utviklingsplanen er individuell for hver stifinner, og omhandler hvordan den innsatte kan nyttiggjøre seg av sine ressurser for å komme sine problemområder til livs (Danielsen og Haugen, 2010, s. 47).

Informant 4 delte mye av oppfatningen til informant 3 om kontaktpersonene. Han ordla seg på følgende måte: «Jeg har N.N. som kontaktbetjent. Og jeg snakker med ham bestandig før jeg tar opp noen ting».

Informant 3 mente at relasjonen mellom de innsatte og de ansatte bidro til å skille Stifinner'n fra andre enheter i fengselssystemet:

...de vil jo gjerne at vi skal si det vi mener. Føler du deg urettferdig behandlet, så skal du jo si i fra. Det er det ikke alltid du kan på andre steder, for det slår som regel tilbake på deg sjøl, ikke sant. Da blir det rapporter og ditten og datten. Det skjer ikke her. Da skal det være grovt. Her kan vi ta opp ting direkte med betjentene. Det er fett, synes jeg.

Vissheten blant de innsatte om at det var greit å si i fra til de ansatte når det føltes naturlig – og at de benyttet seg av denne muligheten – var noe jeg observerte ved diverse anledninger. Det skjedde både i forhold til praktiske forespørsler, personlige kriser og uoverensstemmelser med andre innsatte.

At det ble ansett som greit å diskutere forhold som omhandlet andre innsatte med Stifinner'ns ansatte, uten at dette ble omtalt som *tysting*, står i kontradiksjon til mye av fengselsforskningen. To av de seneste eksemplene på dette, finner vi hos Ugelvik (2011) og Crewe (2009). I sin bok *Fangenes friheter*, trekker Ugelvik (2011) opp klare skillelinjer mellom innsatte og ansatte, og påpeker at enhver innsatt som snakker om andre medinnsatte til fengselets representanter, risikerer å bli stemplet som en tyster:

Tysteren har brutt fangesamfunnets kanskje viktigste regel ved å bevege seg over grensen mellom fangene på den ene siden og Systemet og dets representanter på den andre. Denne grensen mellom fange og betjent skal være absolutt. Fangene skal aldri gjøre noe som skader medfanger overfor betjentene. Tysteren har ikke bare forrådt enkelte medinnsatte, han har forrådt hele fangesamfunnet og tråkket over streken mellom fange og betjent (Ugelvik, 2011, s. 284).

Crewe (2009) gjengir et tilsvarende syn blant de engelske innsatte han studerte. Han beskriver dessuten at de innsatte i fengselet har et overdrevet fokus på mannsrollen og maskuline idealer, samt at en tyster automatisk tillegges de motsatte egenskapene. Tysteren anses således som mindreverdig og svak, fordi han har brutt med de rådende normene blant de innsatte i

fengselet (Crewe, 2009, s. 251-252).

Hverken gjennom observasjonen eller intervjuene fikk jeg informasjon om forhold som tilkjennega slike holdninger blant stifinner'ne. Det er selvsagt ikke ensbetydende med at slik adferd aldri kan forekomme, men snarere en understreking om at jeg ikke har gjort noen slike funn i mitt datamateriale.

Den omgjengelige tonen som jeg observerte mellom de innsatte og ansatte på Stifinner'n, kan muligens forklares ved at de to partene brukte mye tid sammen. De både omgikk og sosialiserte med hverandre hver dag, hele uken, og fikk på den måten god tid til å lære hverandre å kjenne. Jeg kommer inn på flere av de formaliserte årsakene til dette i oppgavens to neste kapitler, men også i uformelle sammenhenger opplevde jeg at den positive relasjonen mellom innsatte og ansatte var til stede. Plystring, vennlige klapp på skulderen og muntre ytringer var ikke uvanlig, og til tider kunne latteren runge gjennom gangene som følge av en spøk eller god historie de delte i hverandres nærvær. Muligens kan relasjonen mellom innsatte og ansatte være en indikasjon på at normalitetsprinsippet er godt ivaretatt på Stifinner'n. Informantene syntes i hvert fall ikke å oppleve den samme tvetydigheten mellom de ansattes vokter- og hjelperrolle som både Ugelvik (2011) og Crewe (2009) beskriver i sine fengselsundersøkelser (jf. kapittel 5.1). Sammenliknet med de klare og i mange tilfeller absolutte skillene mellom innsatte og ansatte som Ugelvik (2011) beskriver på avdeling B i Oslo fengsel, var forskjellen også markant:

Det er som om det går en tykk, rød symbolsk linje tvers gjennom fengselet som skiller de to gruppene fra hverandre... Kravet til solidaritet innad i gruppen og ulike former for avstandsskapende praksiser overfor den andre gruppen er like viktige på hver sin side av denne symbolske linjen (Ugelvik, 2011, s. 133).

Ved siden av den omgjengelige og inkluderende tonen, kom også en annen bekreftelse på den gode relasjonen mellom innsatte og ansatte på Stifinner'n til syne gjennom observasjon på tiltaket. Den aktuelle episoden fant sted i mars 2012, på et tidspunkt hvor Stifinner'ns kjøkkenavdeling var ferd med å skiftes ut, da det gamle kjøkkenet ikke lenger tilfredsstilte Mattilsynets krav til hygiene. I den forbindelse var det behov for en rekke elektriske oppgraderinger på avdelingen, som igjen medførte at strømmen på hele Stifinnerhuset en dag måtte kuttes fra klokken 08 på morgenen til klokken 17 på ettermiddagen. Dette ble først kjent for de ansatte dagen i forveien, og de sto dermed overfor en stor utfordring som måtte løses på kort varsel. Dersom man ble værende på avdelingen, ville mangelen på strøm sette

del av tiltakets *statistiske sikkerhet*, det vil si materielle og fysiske tiltak som kameraer, alarmanlegg, låser, gitter, murer og liknende sikkerhetsmessige anordninger (St. meld. nr. 37, (2007 - 2008), s. 94; Ugelvik, 2011, s. 70) ut av spill, og samtidig virke negativt inn på faktorer som belysning, varme, varmtvann og liknende. En annen mulighet var å innlosjere seg i en annen del av Oslo fengsel. Flere av stifinner'ne antok at dette var det mest sannsynlige scenarioet, det korte varselet tatt i betraktning. Løsningen ble derimot et tredje alternativ; den påfølgende dagen arrangerte Stifinner'n en ski- og aktivitetstur for samtlige innsatte, som i sin helhet fant sted på utsiden av fengselsmurene. Dette kom uventet på mange av stifinner'ne, og flere av dem gikk rundt som store smil etter at avgjørelsen var fattet. Da jeg spurte en av de innsatte hva han tenkte om utfallet, var svaret som følger: «Jeg digger det at dem kan gjøre sånne ting på rappen. Det har jeg aldri opplevd i fengsel før. Morradagen kommer til å bli en super bonus for alle oss gutta».

Slik jeg forstår det, sier dette mye om hvordan den *dynamiske sikkerheten* ble vurdert på Stifinner'n på det aktuelle tidspunktet. Dynamisk sikkerhet vil si det rådende miljøet eller klima som eksisterer blant de ansatte, samt mellom de ansatte og de innsatte²⁰. I og med at hele avdelingen ble klarert for utgang på så kort varsel, indikerte det en god dynamisk sikkerhet, noe som samsvarer godt med mine observasjonsdata fra tiltaket. «Stifinner'n ser ut til å være svært fleksibel i forhold til store uforutsette hendelser. Noe liknende hadde neppe forekommet på en ordinær fengselsavdeling – i alle fall ikke på så kort varsel. Dette vitner om stor tillit til stifinner'ne», skrev jeg derfor i feltdagboken samme kveld.

5.4.3 Omsorgsfokus

Det at Stifinner'ns rusrehabiliterende arbeid kan stå i fare for å komme i skyggen av fengselssystemets regler og kultur, slik som Hammerlin (2008) både påpeker og advarer om (jf. kapittel 5.2), synes altså ikke å være noe stifinner'ne opplever i sin hverdag på enheten. Dette kan muligens ha en sammenheng med at avdelingens ansatte jobber aktivt for å motvirke nettopp dette:

²⁰ I fengselet er det vanlig å skille mellom tre ulike former for sikkerhet. I tillegg til statisk sikkerhet og dynamisk sikkerhet innbefatter dette også *organisatorisk sikkerhet*. Organisatorisk sikkerhet omhandler opplæring, bemanningsplan, håndtering av avvik og krisehåndteringsplaner i fengselet (St. meld. nr. 37, (2007 - 2008), s. 94; Ugelvik, 2011, s. 70).

På den ene side kan vi få innsatte som melder seg på ulike behandlingstiltak bare for å oppnå lettere straffegjennomføring uten at de har noe reelt ønske om å endre seg. På den andre siden får vi innsatte som automatisk blir kastet ut av et behandlingstiltak fordi de har ruset seg, til tross for at tilbakefall er en naturlig del av en behandlingsprosess. Å jobbe på Stifinner'n innebærer derfor også å jobbe for at de negative- og endringshemmende sider ved fengelskulturen minimaliseres (Danielsen og Haugen, 2010, s. 16).

Dersom vi skal tro en dialog informant 5 og 6 hadde under intervjuet, kan det se ut til at Stifinner'n i en viss forstand har lyktes i sitt arbeid med å redusere fengelskulturens negative og endringshemmende sider til fordel for et sterkere rehabiliterings- og omsorgsideologisk fokus:

- Før så var det sånn «ruser du deg her så er det på hue og ræva ut». Men de har begynt å være litt annerledes.
- De kan jo ikke kaste oss ut fordi vi har et rusproblem.
- Nei, det er jo derfor vi er her.

Liknende opplevelser gikk også igjen hos de andre informantene. Det følgende sitatet er hentet fra en replikkveksling mellom informant 1 og informant 2:

- Det er nok mye lettere å snakke med dem som er her enn dem som er på «blokka», for å si det sånn.
- Her fungerer jo betjentene som en miljøterapeut.
- Ja, det er mer som en støttespiller.

Også informant 3 erfarte mye av det samme. Han fremhevet dette om Stifinner'ns ansatte: «Det er ansatte herifra som er utdanna litt ekstra... de har litt mer erfaring med rusmisbrukere. De er litt flinkere... de forstår seg bedre på oss, tror jeg». Informant 4 forsto det hele på en liknende måte. Han presiserte at stifinner'ne ble godt ivaretatt på avdelingen, og hevdet i tillegg at enkelte av de ansatte hadde en enorm kompetanse å vise til: «De prøver å sette seg inn i din situasjon, for de... Mange har jo jobba her siden starten, og de har sett det meste som er å se».

En fellesnevner for beskrivelsene over, synes på mange måter å være at de innsatte opplever å bli møtt med *omsorg* på Stifinner'n. I sin bok *Omsorg i fengsel?*, definerer Basberg (1999) dette begrepet på følgende måte:

Omsorg har med relasjoner å gjøre, og vurderingen av om en handling er omsorgsfull eller ikke, må leses ut av de sosiale kontekstene den utøves innenfor. Omsorg handler om å være til stede for den andre, å være villig til å møte den andres behov; å være tilgjengelig (Basberg, 1999, s. 100).

Basberg (1999) poengterte videre hvordan de ansatte på Bredtveit fengsel, stedet der hun innhentet sitt datamateriale fra, utviste såkalte *omsorgsfulle handlinger* overfor de innsatte. «Jeg tenker meg at den omsorgsfulle handlingen har respekt for andre mennesker som sitt utgangspunkt», skriver hun i denne sammenhengen (Basberg, 1999, s. 100).

Også i Tyrilistiftelsen vektlegges omsorg og omsorgsfulle handlinger tungt. Ikke minst kommer det fram av det følgende sitatet: «Som ledere må vi klare å bidra til å skape en positiv atmosfære i hverdagen, et klima der det er en selvsagt ting at folk bryr seg om hverandre og tar vare på hverandre, et klima fylt av god mat, grønne planter og mye humor» (Tjersland, Jansen og Engen, 1998, s. 36).

Disse beskrivelsene synes å stemme godt med informantens erfaringer. Både de ovennevnte sitatene i dette kapittelet og følgende bemerkning fra informant 5 indikerer det:

Her blir man møtt som en vanlig person. Man merker det at betjenta ikke dømmer oss på samma måte som i et vanlig fengsel. Her er vi liksom mer likeverdig med dem, hvis du skjønner... ja, som en vanlig person, som jeg sa nå nettopp.

Når informantene snakket om dette temaet, var det altså ikke fengselssystemets regler og kultur på Stifinner'n som sto i fokus, men snarere opplevelsen at avdelingen utsondret egenskaper som ivaretagelse og omsorg. Informant 3 forklarte sine erfaringer av dette på denne måten:

Folk interesserer seg mer her, ikke sant. Selv om du er over i Tyrili, så ringer de gjerne fra Stifinner'n bare for å se hvordan det går med deg. De kommer og besøker deg, ikke sant. Du har på en måte noen som bryr seg. Det betyr jævla mye.

Og oppsummert på en god måte gjennom informant 5 sin oppfatning av Stifinner'n: «...når man kommer hit da, så får man den hjelpen man trenger, og den støtten man trenger, og veiledningen og alt det der. Sånt som hjelper oss i kampen for et rusfritt liv».

5.5 Hva sier de ansatte?

Under mitt opphold på Stifinner'n spurte jeg også enkelte av de ansatte om hvorfor de hadde valgt å jobbe på nettopp denne fengselsavdelingen. Svarene kunne i stor grad knyttes til faktorer som inspirerende arbeidsforhold, ønsket om en meningsfull arbeidshverdag og muligheten til å utgjøre en forskjell for de innsatte. En positiv innstilling til arbeidsplassen virket på meg å være gjennomgangstonen blant de ansatte jeg forhørte meg med, for eksempel gjennom ytringer som «(h)er på Stifinner'n er det gode og inkluderende arbeidsforhold, noe som er gunstig både for oss betjentene i mellom og i forhold til vår relasjonen med stifinner'ne». En annen understreket som følger: «Vi jobber opp mot en gruppe jeg mener det er viktig å favne om, både fra et profesjonelt og et personlig ståsted», mens en tredje ansatt hevdet at: «på Stifinner'n fokuserer vi på mulighetene, ikke begrensningene».

Det må imidlertid presiseres at innholdet i samtalene jeg refererer til, alle fant sted i uformelle sammenhenger, og at jeg på langt nær fikk snakket med alle de ansatte. Jeg vil derfor ikke generalisere eller på annen måte påstå at svarene jeg fikk representerte en felles konsensus blant de ansatte på Stifinner'n. Når jeg likevel velger å trekke fram disse uformelle samtalene, skyldes det at informantene beretter om de ansatte som trygge og positive støttespillere på Stifinner'n, og at uttalelsene til de ansatte over kan bidra til å underbygge informantenes opplevelser.

5.6 Stifinner'ns særegenheter

Tidligere i kapittel 5 har det fremkommet at informantene anså Stifinner'n som en del av fengselssystemet. Men samtidig tillar de også avdelingen andre egenskaper. Fokuset på individuell tilrettelegging, den gode relasjonen mellom innsatte og ansatte, samt fokuset på omsorg ble spesielt trukket fram i så måte. Dette er egenskaper jeg vil fremholde som *særegenheter* for Stifinner'n, fordi de etter informantenes mening bidrar til å differensiere avdelingen fra andre avdelinger i fengselssystemet.

Særegenhetene kan indikere at Tyrilikulturen, slik som informantene opplever det, er godt integrert på Stifinner'n. Dersom en slik tolkning medfører riktighet, kan den antyde at det rehabiliteringsmessige perspektivet gjennom Tyriliststemet synes å stå sterkt fundamentert på Stifinner'n. Dette stemmer godt overens med avdelingens uttalte mål og delmål (se kapittel 2.2), som proklamerer at enheten ønsker en best mulig framtid for de innsatte.

5.7 Oppsummering

Innledningsvis i dette kapittelet viste jeg til at fengselsstraffen gjennom frihetsberøvelsen er ment å fungere som et onde, samtidig som den også skal ivareta andre individuelle og samfunnsmessige hensyn, deriblant rehabilitering (jf. straffegjennomføringsloven § 2). Med dette som bakteppe, beveget jeg meg inn på spørsmålene om hvordan informantene opplevde soningsbetingelsene på Stifinner'n. Erfarte de først og fremst oppholdet på avdelingen som frihetsberøvelse, eller ble enheten snarere forbundet med andre og mer bifallende særegenheter?

Svaret var todelt. Det hersket en konsensus blant informantene om at Stifinner'n måtte anses som en fengselsavdeling. I tillegg til selve frihetsberøvelsen og de negative konsekvensene den førte med seg, som fravær av autonomi og seksualitet, fremsto fysiske kjennetegn som alarmer, nøkler, låste dører, gitre og omgivelsene rundt Stifinnerhuset stadige påminnelser om det. Tilstedeværelsen av fengselssystemets regler og kultur på Stifinner'n ble også trukket fram som klare indikasjoner på avdelingens forankring i kriminalomsorgen.

Men samtidig ble enheten også tillagt noen andre, og mer positive egenskaper. Informantene viste i den forbindelsen til individuell tilrettelegging, relasjonen innsatt - ansatt, samt omsorg som særegenheter for Stifinner'n.

Også de ansatte på avdelingen omtalte sin arbeidsplass i positive termer, ved å vise til inspirerende arbeidsforhold, en meningsfull jobbhverdag og ansvarsfølelse overfor de innsatte.

6 MOTIVASJON

I det forrige kapitlet viste jeg til at informantene både beskrev Stifinner'n som del av fengselssystemet og tilla avdelingen visse særegenheter som de mente skilte den fra andre fengselsavdelinger. Særegenhetene var individuell tilrettelegging, relasjonen mellom innsatte og ansatte, samt fokuset på omsorg, og de vil ligge som et bakteppe i både dette og det neste kapitlet.

I det videre vil jeg vie oppmerksomhet til hva slags betydning informantene tilla Stifinner'n i forhold til egen livssituasjon, og en fellesnevner for dem i denne sammenhengen, var fenomenet *motivasjon*. Alle ivret for at framtiden skulle ta en annen retning enn fortiden, og fremsto iherdige i sin higen etter en rus- og kriminalitetsfri tilværelse.

Jeg vil først redegjøre for informantenes bakgrunn med å søke seg til Stifinner'n, og beskriver deretter ulike forståelser av motivasjon ved å anvende faglitteratur. Videre belyser jeg fenomenet gjennom å se informantenes motivasjon i forhold til Foucault (2002) sin teori om *hyrde*makt og Bourdieu (1990, 1995, 1999) sitt *habitus*begrep. Til slutt følger en oppsummering av kapitlet.

6.1 Informantenes bakgrunn for å søke seg til Stifinner'n

Jeg er skikkelig motivert får å lykkes med tida her på Stifinner'n. Du vet, få alt på stell og skaffe meg best mulige forutsetninger for framtida (informant 6).

I en FAFO-rapport med tittelen *Levekår blant innsatte*, tar Friestad og Skog Hansen (2004) for seg ulike kjennetegn ved innsatte i norske fengsler. I forhold til rus, kommer det fram at 60 prosent av utvalget i rapporten definerer seg som rusavhengige²¹. For majoriteten dreier dette seg om blandingsmisbruk (Friestad og Skog Hansen, 2004, s. 60). Rapporten presiserer dessuten at desto større avhengighetsproblematikken er for de innsatte, desto større følgeskader har de også i forhold til dårlig helse, mangelfull familietilknytting og dårlig økonomi (Friestad og Skog Hansen, 2004, s. 64-66).

²¹ Utvalget utgjorde til sammen 260 innsatte av begge kjønn (Friestad og Skog Hansen, 2004, s. 6)

Videre kommer følgende opplysninger fram i rapporten (Friestad og Skog Hansen, 2004, s. 6-7):

- To tredjedeler av de innsatte har hatt en oppvekst preget av ett eller flere alvorlige problemer.
- Tre av ti hadde vært i kontakt med barnevernet før de fylte 16 år, og like mange har opplevd at andre i familien har sittet i fengsel.
- De innsatte har lav utdanning, utdanningsmønsteret er nærmest motsatt av hva det er i befolkningen for øvrig. Fire av ti har ungdomsskolen som lengste fullførte utdanning. Svært få har utdanning utover videregående skole.
- De innsatte har svak tilknytning til arbeidsmarkedet, kun tre av ti var i arbeid på fengslingstidspunktet. Ved siden av arbeidsinntekt var sosialhjelp og kriminalitet de hovedinntektskildene som ble oppgitt av flest.
- Fire av ti befinner seg under fattigdomsgrensen, og de innsatte har generelt langt lavere bruttoinntekt enn befolkningen for øvrig. Samtidig har et stort flertall gjeld, mange av dem på grunn av idømte bøter og erstatning.
- En tredjedel av de innsatte er bostedsløse.
- Mange innsatte sliter med dårlig helse. Halvparten har en eller flere kroniske sykdommer, og de er i langt høyere grad enn befolkningen ellers plaget med psykiske problemer.

Samlet sett blir det klart av det ovennevnte at de innsatte i norske fengsler neppe utgjør en like heterogen gruppe som den generelle populasjonen i samfunnet. Snarere kan man si at ekkot fra Christie (1982a, s. 116-117) sin *skjeve pyramide*²² gir kraftig gjenklang i funnene til Friestad og Skog Hansen (2004). De innsatte i norske fengsler utgjør ikke et tverrsnitt av samfunnsbefolkningen, men er snarere overrepresentert av mennesker fra lavere sosiale lag. Dette faktum, at fengselet alltid har vært, og fortsatt er forbeholdt de svakeste i samfunnet, kaller Høigård (2002, s. 435) derfor *straffeapparatets grunnlov*.

I følge *Årsberetning Stifinner'n 2010* fremkommer det at de fleste av levekårsproblemene er kjennetegn også for stifinner'ne. Samtlige oppholder seg på avdelingen som en følge av sterke rusproblemer, en problematikk som for mange har medført store konsekvenser også i andre

²² I den skjeve pyramide, viser Christie (1982a) at registrerte lovbrudd øker sterkt med synkende sosial klasse, og at det blant de innsatte i fengslene er en stor overvekt av mennesker fra lav sosial klasse.

delar av livet (Haugen, 2010). Både gjennom intervjuene og observasjonen ble jeg oppmerksom på ringvirkningene som ruslivet ga. Best kommer dette kanskje fram i et utdrag fra feltdagboken min, hvor jeg på sett og vis forsøkte å oppsummere noen av inntrykkene mine:

I løpet av oppholdene mine her på Stifinner'n har jeg fått innsyn i mange menneskeskjebner. Rusen er fellesnevneren for dem alle, den ligger der som et mørkt bakteppe og kaster skygger over livene til de innsatte. Tynnslitte og brutte familierelasjoner, manglende kompetanse i arbeidslivet, kriminelle løpebaner, dårlige selvbilder, diverse former for fysisk og psykisk problematikk. Noen av stifinner'ne vil nikke samtykkende til enkelte av disse problemene, mens andre vil kjenne seg igjen i dem alle.

Men selv om mange av levekårsproblemene er synlig på Stifinner'n, synes stifinner'ne på enkelte områder å stille sterkere enn innsattpopulasjonen som Friestad og Skog Hansen (2004) hentet sine data fra. Eksempelvis har ni av ti stifinnere fullført ungdomsskole og én av fire fullført videregående skole. Videre har én av ti har fagbrev, mens én av tre påbegynte videregående skole uten å fullføre (Haugen, 2010, s. 13).

«Med bakgrunn i denne oversikten kan det virke som innsatte på Stifinner'n er mer ressurssterke enn andre innsatte» skriver Haugen (2010, s. 13), og kanskje kan derfor nettopp begrepet *ressurs* være et viktig stikkord for innsatte som får innpass på Stifinner'n sammenliknet med innsatte som ikke får det. Et forhold som kan indikere nettopp dette, er at visse innsatte ekskluderes fra Stifinner'n nettopp fordi de ikke er i besittelse av de rette ressursene. Dette gjelder både innsatte som ikke behersker norsk muntlig, og de som ikke evner å bidra eller sosialisere på en adekvat måte (jf. kapittel 2.7).

En logisk slutning av det ovennevnte, kan være at innsatte som blir tilbudt plass på Stifinner'n, innehar ressurser som mange andre innsatte i de norske fengslene ikke er i besittelse av. Kanskje kan dette på en god måte illustreres ved hjelp av informant 4, som fortalte at han hadde gått fram på følgende måte for å få innpass på enheten:

Jeg ringte til Stifinner'n, jeg. Fortalte om meg sjøl først, så dem viste hvem jeg var. Så kontakta jeg Tyrili på Kampen og fikk snakke med dem der, og så sendte jeg en søknad. Så da visste de alt på Stifinner'n om meg før de fikk den søknaden. Jeg garderte meg litt, kan du si.

Ut fra dette, kan det synes som om informant 4 hadde en klar plan i forkant av søknadsprosessen, samt en strategi på hvordan han på en best mulig måte kunne sikre seg soning på avdelingen. Gjennom planlegging og strategisk virksomhet viste han seg som en ressurssterk innsatt, en som både hadde kompetansen og interessen til å nyttiggjøre seg av

Stifinner'ns tilbud.

Også tre av de fem andre informantene ordnet samtlige av prosedyrene i forbindelse med innsøkingen på egenhånd, mens de to siste vektla at de ikke var så flinke til å formulere seg skriftlig. De fikk derfor hjelp til å forfatte den skriftlige søknaden, den ene av kontaktbetjenten sin og den andre av et par innsatte han sonet sammen med på det aktuelle tidspunktet.

I etterkant av inntaksintervjuene ble samtlige av informantene tilbudt plass på Stifinner'n uten å måtte gjennom nye søknads- eller intervjuprosesser. Det kan med andre ord finnes flere indikasjoner på at samtlige av mine informanter var i besittelse av de ressursene som skulle til for å få plass på avdelingen.

Men muligens er det likevel ikke informantenes ressurser som har vært det mest utslagsgivende for at de fikk plass på Stifinner'n. Det er ingen tvil om at det å kunne benytte seg av gode ressurser er noe alle og enhver kan dra fordel av i ulike sammenhenger. Om det derimot utelukkende er ressurser som skal til dersom de innsatte virkelig ønsker å sette en strek over de gamle kapitlene i deres liv, og planlegge en helt ny retning for framtiden, synes imidlertid mer tvilsomt. Det å skulle endre seg, krever som regel mer enn bare ressurser. Det bør også ligge en varig interesse for endring hos de innsatte dersom de skal lykkes med denne målsettingen (McNeill og Weaver, 2007).

Da jeg spurte mine informanter om hva som var de bakenforliggende årsakene til at de ønsket seg til Stifinner'n, fikk jeg følgende svar:

- Jeg har vært her en gang tidligere, og grunnen til at jeg er her er fordi jeg vil ut av rusen, ut av kriminalitet (informant 1).
- For å prøve og komme meg videre og framover (informant 2).
- Jeg er lei av å gå inn og ut av fengsler, sone lange dommer uten innhold (informant 3).
- Jeg søkte fordi jeg var motivert til det (informant 4).
- Altså, det er en forberedelse til behandling etter soning da (informant 5).
- Hvorfor? Det er for å, som N.N. (informant 5) sa nå, for å forberede seg på til utgang til behandling (informant 6).

Disse svarene tolket jeg dithen at de ikke omhandlet ressurser, men derimot noe dypere. På en litt generaliserende måte oppsummerte jeg ytringene slik i kategoriseringen av datamaterialet: «Alle informantene fremstår som motiverte for en soning med positivt innhold, som de håper

skal resultere i en framtid uten rus og kriminalitet».

I så måte er antakeligvis *motivasjon* langt mer adekvat enn *ressurser* når det gjelder å beskrive de innsattes bakgrunn for å søke seg til Stifinner'n. Informant 4 bruker dette ordet direkte, han sier han søkte seg til Stifinner'n fordi han var motivert til det. Men også i de andre utsagnene kan man lese en form for motivasjon, fordi det i dem alle ligger implisitte ønsker om at framtiden skal gå i en annen retning enn fortiden.

Før jeg går nærmere inn på tematikken som omhandler motivasjon i denne masteroppgaven, er det imidlertid på sin plass å redegjøre nærmere for hva som kan forstås med dette fenomenet.

6.2 Om fenomenet motivasjon

Etymologisk stammer motivasjon fra et latinsk verb, *movere* (Pintrich og Schunk, 1996). Den mest adekvate norske oversettelsen er kanskje å røre eller å bevege. I sin opprinnelige form omhandler altså fenomenet noe aktivt og dynamisk, og Tveiten (2008) skriver i den forbindelse at motivasjon er drivkraften som får et individ til å gjøre handlinger, eller som gjør at individet fortsette med handlingene (Tveiten, 2008, s. 121).

Men dette er ikke den eneste måten å forstå ordet på. Kleinginna og Kleinginna (1981) viser til 140 ulike forståelser av motivasjon i deres fokus på fenomenet. Med så mange ulike oppfatninger kan det være synes vanskelig å komme fram til en allmenngyldig definisjon, og i følge Kleinginna og Kleinginna (1981) kan motivasjon tillegges differensierte meninger i forskjellige kontekster. På den ene siden kan dette medføre en svært vid beskrivelse av fenomenet, mens det på den andre siden er det også en risiko for at definisjonen blir for innsnevret (Kleinginna og Kleinginna, 1981, s. 268).

En av de kanskje mest omtalte teoriene om motivasjon, ble fremmet av Abraham H. Maslow i 1943. I sin artikkel *A theory of human motivation* beskriver han et motivasjons- og behovshierarki bestående av fem nivåer, den såkalte behovspyramiden. Nivåene i behovspyramiden består fra nederst til øverst av fysiologiske behov (Maslow, 1943, s. 372-376), behov for sikkerhet og trygghet (Maslow, 1943, s. 376-380), sosiale behov (Maslow, 1943, s. 380-381), behovet for annerkjennelse (Maslow, 1943, s. 381-382), og til slutt behovet for selvrealisering (Maslow, 1943, s. 382-383). De fem nivåene bygger på hverandre, og man må ha dekket det nederste nivået før man kan «klatre» opp til neste trinn i pyramiden. Behovene styrer oss, og i løpet av livet går vi fram og tilbake mellom nivåene i pyramiden.

Mer generelt skriver Skaalvik og Skaalvik (1996) om behovsteorier at de «...tar utgangspunkt i at menneskene er motivert for å tilfredsstille sine behov, eller redusere den spenningen eller det ubehaget som skapes av ikke tilfredsstilte behov. Motivasjon ses da som et resultat av at viktige behov ikke er tilfredsstilt» (Skaalvik og Skaalvik, 1996, s. 75).

6.3 Ytre og indre former for motivasjon

Edward L. Deci og Richard M. Ryan, begge professorer i klinisk og samfunnsvitenskapelig psykologi, argumenterer på sin side for at motivasjon omhandler energi, retning, utholdenhet og ekvifinalitet (Ryan og Deci, 2000a). Ekvifinalitet vil si at det finnes ulike måter å nå en gitt målsetning på, og forfatterne mener derfor at det er nødvendig å skille mellom *ytre* og *indre* motivasjon (Ryan og Deci, 2000b). Med ytre motivasjon menes at den motiverende drivkraften bak en handling er en ekstern forventning eller belønning. Ønsket om ros og annerkjennelse kan være to eksempler på ytre motivasjon (Ryan og Deci, 2000b, s. 60). Når det gjelder indre motivasjon, fortøner det hele seg omvendt. Individet igangsetter da en aktivitet fordi denne i seg selv oppfattes som tilfredsstillende eller interessant. Selve aktiviteten blir altså fokuset ved indre motivasjon (Ryan og Deci, 2000b, s. 56).

Østerberg (1993) kan være egnet til å illustrere dette nærmere. På samme måte som hos Ryan og Deci (2000b), argumenterer han for at motivasjon både har en ytre og en indre dimensjon. Som eksempel på det første, bruker Østerberg (1993) setningen «*(h)*an sluttet i sosialistpartiet fordi han ville glede sin onkel» (Østerberg, 1993, s. 66). I dette tilfellet er det et ytre forhold, altså at onkelen ble glad, som er motivasjonen bak handlingen. Et motsatt eksempel er setningen «*(t)*il slutt ble han så sint at han slo i bordet» (Østerberg, 1993, s. 67). Her er det et indre forhold, sinnet, som i følge Østerberg (1993) er den utløsende motivasjonen for handlingen.

Det kan være et interessant moment også i forhold til stifinner'ne. Noen befinner seg kanskje på Sifinner'n som følge av en ytre form for motivasjon, mens for andre er det en indre motivasjon som gjør seg gjeldende.

6.3.1 Ytre motivasjon hos stifinner'ne

I kapittel 6.1 presenterte informantene årsakene til at de ønsket seg til Stifinner'n. Det er imidlertid vanskelig å skille formuleringene deres fra hverandre og kategorisere dem som ytre eller indre motivasjon ut fra disse ytringene. De fremstår på mange måter tvetydige, fordi de

når det gjelder motivasjon kan tolkes i begge retninger. Et eksempel er utsagnet til informant 5. Han påpekte at Stifinner'n var en forberedelse til behandling etter soning. Det medfører selvfølgelig riktighet, men denne bemerkningen sier egentlig ingen ting om motivasjonen i seg selv, bare at oppholdet på avdelingen kan være en innledning til den kommende behandlingen. Et annet eksempel finner vi hos informant 2, som gjerne vil forsøke komme seg videre og framover i livet. Men om han ønsker dette på grunn av eksterne faktorer som familie og kjæreste eller som en følge av et indre driv, sier utsagnet ingenting om.

I et forsøk på å nærme meg temaet om ytre eller indre motivasjon hos stifinner'ne, har jeg derfor tatt utgangspunkt i svarene jeg fikk på et annet spørsmål i intervjuguiden. Det aktuelle spørsmålet var formulert slik: «Tror du at du ville gått til rusrehabilitering i dag hvis du ikke hadde sittet i fengsel?». Svarene på dette spørsmålet kan muligens gi et bedre innblikk i hva slags type motivasjon de innsatte er i besittelse av enn svarene det ble vist til i kapittel 6.1. Det skyldes at spørsmålet som er gjengitt over på en helt annen måte åpner for fortolkninger omkring fenomenet motivasjon hos de respektive informantene. Dersom spørsmålet besvares negativt kan det antakeligvis indikere en ytre motivasjon hos informantene, og dersom det besvares positivt kan det antydes at motivasjonen deres er av indre karakter. Sagt med andre ord; gitt at det er snakk om en ytre motivasjonen, kan vi se for oss at ønsket om rusrehabilitering kom til som en følge av ytre forhold. Innsatte med rusproblemer kan for eksempel ha blitt oppmerksomme på Stifinner'n som en følge av fengselsoppholdet, gjennom fengselsbetjenter eller andre innsatte.

Informant 3 var inne på nettopp dette da han svarte på spørsmålet om han ville ha gått til rusrehabilitering hvis han ikke satt i fengsel:

Hvis jeg hadde vært ute, så tror jeg ikke tanken på å gå i behandling frivillig hadde streifa meg en gang. Men det har jo litt å gjøre med at når du først sitter her, så vil du gjøre noe positivt etter å ha blitt så klar i huet som du blir. Få noe mer ut av det. Hvis jeg skal være ærlig så var det vel egentlig en gammel innsatt i fengselet som fikk meg gira på dette her. Han sa jeg burde gjøre noe annet enn og bare sitte på en jævla avdeling å trykke på en jævla fjernkontroll. At det ikke var for seint å skjerpe seg. Skjønner du?

Følgene av denne historien var at informant 3 søkte seg til Stifinner'n fordi en av de andre innsatte argumenterte for det. Mye kan altså tyde på at et ytre forhold, i dette tilfellet en annen innsatt, ble den utløsende motivasjonen til handlingen for informant 3 sin del.

Også majoriteten av de andre informantene mine svarte negativt på spørsmålet om de ville ha gått til rusrehabilitering dersom de ikke sonet i fengselet. Den gjennomgående begrunnelsen

var at ruslivet fortonet seg som langt mer forlokkende enn rehabilitering. Sagt med informant 1 sine ord:

Nei, da hadde jeg vært ute og vært i rusen, og holdt på med mitt. Du veit det, at der ute så er det så mye å henge fingra fatt i. Det er så mye ting rundt deg, og da er du jo kriminell for å få ting til å gå, du har masse avtaler og masse greier.

Informant 4 var enig. Han understreket at:

Motivasjonen kan jo alltid være der, men å få det til... Når jeg er ute i rus, da skjer ikke det å gå til behandling. Da må du være sterk, altså. Du sitter i rusen og tenker liksom at i morra skal jeg gjøre det og det. Men så går tida, og så får du ikke gjort en dritt.

Også informant 5 påpekte mye av det samme:

Jeg har tenkt mye på det på utsida, liksom, at nå må jeg skjerpe meg og ta tak i ting og sånt. Men det blir med tanken, fordi man trur at ting er så jævlig vanskelig. Så jeg hadde nok ikke vært inne på det sporet, nei.

Slik som informantene ordlegger seg, kan det synes som om ruslivet trekker i en retning mens de er på utsiden av fengselet, og at ønsket om rehabilitering på sett og vis representerer en motstykke til rusen. Men rehabiliteringstanken blir for mange nærmest som en parentes å regne. Som informant 2 formulerte det: «Det er liksom sånn at... når du ruser deg, så tenker du heller på neste gang, når du skal innta neste dose». For informant 2 representerte dermed ikke tanken om rehabilitering noe reelt valg når han var ute. Hovedbestanddelene i livet hans da, var og ble rus og kriminalitet.

En annen grunn til at informantene opplevde behandling utenfor fengselet som lite aktuelt, kan handle om at behandlingsinstitusjonene innskrenker deres opplevde frihet. Institusjonene krever som regel at deltakerne må følger et bestemt sett med regler og rutiner, og i tillegg er de ofte plassert relativt avsidesliggende (Kristoffersen, Holth og Ogden, 2011; Tjersland, Jansen og Engen, 1998). For mange rusmisbrukere kan dette slå negativt ut i form av motvilje til behandling eller avbrutte behandlingsopphold (Erdal, 2006; Finstad, 1990; Tjersland, Jansen og Engen, 1998), og som det fremkommer av sitatene over, fremsto det lite interessant for mine informanter å bruke tiden utenfor fengselsmurene til denne type behandling. Til sammenlikning opplevdes det gamle, kjente livet med innslag av rus og kriminalitet langt mer forlokkende.

På innsiden av fengselsmurene blir situasjonen dog en annen. Både premissene og

betingelsene for rehabiliteringen skifter karakter. For det første er man allerede innenfor fengselsmurene og har derfor ikke lenger noen frihet å tape. Da blir det også enklere å la seg motivere til rehabilitering. Og for det andre er kontroll og administrasjon en del av fengselets daglige drift (Christie, 1996; Ugelvik, 2011), slik at denne faktoren allerede oppleves som en del av hverdagen for de innsatte. Faktisk kan mange av de innsatte som får innpass på Stifinner'n oppleve at kontroll og administrasjonsnivået reduseres, i og med at de overføres fra en fengselsavdeling med høyt sikkerhetsnivå til en fengselsavdeling med lavere sikkerhetsnivå (jf. kapittel 2.5 og 5.3). I slike sammenhenger er det forståelig at innsatte lar seg motivere av muligheten til å sone deler av dommen på en rusrehabiliteringsenhet som Stifinner'n.

6.3.2 Indre motivasjon hos stifinner'ne

Informant 6 skilte seg fra de andre informantene ved å svare bekreftede på spørsmålet om deltakelse i rusrehabilitering utenfor fengselet. Han ga sterkt uttrykk for at dette var noe han var innstilt på å gjennomføre uavhengig om det skjedde innenfor eller utenfor fengselsmurene:

Jeg har vært så mange år i rusen jeg, så ja, det hadde jeg vært... Jeg måtte ha tatt tak i det, jeg, for jeg har liksom ikke helse til å fortsette og mange sånne ting, da. Så til spørsmålet ditt, ja, jeg har jo holdt på å styre med detta selv om jeg ikke hadde sitti inne.

Drivkraften til informant 6 syntes å være forankret i ønsket om rusrehabilitering i seg selv, snarere enn i ytre faktorer. Han viste til at helsen hans ikke lenger er som den var, og understreket at han derfor hadde en egeninteresse av å ta et oppgjør med sitt tidligere liv. Dette kom også fram andre steder i intervjuet. «For min del var det for å overleve, da. Ikke for noe annet enn det», svarte han på spørsmål som omhandlet hvorfor han ønsket å starte med rusrehabilitering. Men det kom også fram at det ikke alltid hadde vært like lett for ham å holde motivasjonen oppe. På samme måte som informant 3 beskrev det i kapittel 6.3.1, var rehabilitering lenge noe han ikke skjenket nevneverdige tanker. Til slutt tvang imidlertid den dårlige helsetilstanden fram en erkjennelse om at vedvarende rusing kunne medføre et tidlig møte med evigheten. Men det tok sin tid. «Jeg hadde holdt på i 25 år før jeg kom til den konklusjonen...», påpekte han.

Når han først bestemte seg for å ta et oppgjør med sitt gamle liv, opplevde han det imidlertid som en lettelse: «... du har innstilt deg på å gjøre det, liksom. For du må jo ta et valg på ting

og. Da blir det mye lettere å gjørra det du skal gjørra også».

Helt mot slutten av intervjuet trakk informant 6 også fram en annen – og svært tungtveiende – grunn til å legge ruslivet bak seg. Han fortalte, først litt nølende, men deretter med stadig større innlevelse, om at han nylig hadde blitt far for første gang. Og tanken på å svikte den lille datteren til fordel for rusen eller det som verre var, var uutholdelig: «Jeg er bare nødt til å bli rusfri, jeg. Jeg har en datter, som sagt, som ikke er så gammel, og der *må* jeg stille opp, vet du», sa han med stolthet og varme i stemmen.

Det kan argumenteres for at de to forholdene informant 6 viser til som drivkraft for rusfrihet, helsetilstanden og farsrollen, begge skyldes indre forhold. Under intervjuet fremkom det intet som indikerte en motivasjon forankret i eksterne forventninger eller belønninger. Tvert i mot: «... jeg gjør jo detta for min egen del. Dette er den viktigste kampen i mitt liv. Ingen tvil om det».

6.4 Ytre motivasjon knyttet opp mot Foucaults hyrdemaktbegrep

«Jeg har jo et jævla rusproblem, da, og veit at aleine så kommer jeg til å slite. Derfor trenger jeg et spark og litt hjelp på veien». Ordene tilhører informant 3, som overfor meg fremsto klar på at han ikke maktet å nå målet om et rusfritt liv på egenhånd. «Forrige gang var jeg ute i fem uker og det gikk ikke så bra. Det var liksom tilbake til det samme gamle» sa han videre, med trykk på de siste to ordene.

Informant 3 var en av de yngste stifinner'ne jeg intervjuet. Han var i midten av tyve-årene, men hadde allerede rukket å pådra seg en rekke fengselsdommer med påfølgende soning. Problemet, slik informant 3 uttrykket det, var at rusen førte til stadig nye dommer og fengselsopphold. I fengselet ventet han bare på å slippe ut igjen, før det var nye runder med rus, som igjen førte til flere dommer og påfølgende fengselsopphold. Det hele ble raskt en negativ spiral, men det skulle en annen innsatt til for å se det innlysende. Det var han som motiverte informant 3 til å søke seg til Stifinner'n, fordi den andre innsatte mente at han der kunne få hjelp og bistand i forhold til eget liv.

Det første, knappe møtet med Stifinner'n fikk informant 3 noen måneder senere. Men etter kort tid ble han tatt for oppbevaring og bruk av narkotika på avdelingen. I den forbindelse valgte han å skrive seg ut fra enheten, men allerede på det tidspunktet hadde han gjort seg en positiv opplevelse av Stifinner'n. «Der ser de at du har et rusproblem og så hjelper de deg

med det problemet», var erkjennelsen han kunne oppsummere for seg selv etter tilbakeføringen til det ordinære fengselet. Da han rundt et halvt år senere i soningen fikk mulighet til å søke seg tilbake til Stifinner'n, var valget derfor enkelt.

Beskrivelsene som informant 3 bruker om Stifinner'n, minner på mange måter om Foucault (2002) sin beskrivelse av hyrdemakt. Som jeg redegjorde for i kapittel 3.1.2, fungerer hyrdemakt i moderne tid som et statlig maktmiddel, og i sin omtale av hyrdemakten understreker Foucault (2002) at den forvaltes på en mild og velmenende måte.

Neumann (2003) og Ugelvik (2011) tar begge utgangspunkt i hyrdemakt når de beskriver at det er sterkt tilrettelagt for denne type forvaltning av makt i moderne velferdsstater, deriblant Norge. Dette kommer blant annet til syne gjennom «...velferdsstatens ideal om å ta vare på subjektene fra vugge til grav...», i følge Neumann (2003, s. 37).

Dersom vi skal overføre denne tankegangen til Stifinner'n, blir det i følge Foucault (2002) en forutsetning at avdelingen utøver sitt maktbruk på samme måte som hyrden. De ansatte skal på vegne av velferdsstaten forvalte hyrdemakten på en velmenende og patriarkalsk måte.

Dermed kan det være mulig å gjete de innsatte bort fra nye straffbare handlinger og tilbake til den store flokken på utsiden av fengelsmurene.

Uttalelsen til informant 3 om at Stifinner'n kan motivere ham ved å gi «...et spark og litt hjelp på veien», kan bidra til å illustrere hvordan han oppfatter at Stifinner'ns hyrdefunksjon fungerer i praksis. Videre forklarte han dette om avdelingen:

Stifinner'n er... åssen skal jeg si det? Livet for mange av oss gutta har liksom tatt en ny vending etter at vi kom hit. Sånn er det for meg også. Jeg dreit meg jo loddrett ut sist gang jeg var her, men det har jeg lært av. Jeg angra som en hund etterpå. Men nå... Ja, det blir liksom en ny start. På livet, rett og slett.

Gjennom dette sitatet kommer det fram at informant 3 mener avdelingen utgjør en positiv forskjell for mange av stifinner'ne, og at tilværelsen deres har tatt en ny vending etter at de fikk innpass på enheten. For egen del ser det ut til at informant 3 håper den nye starten kan medføre en kursendring i livet, i retning av en rus- og kriminalitetsfri tilværelse.

Foucault (2002, s 78) påpeker at «(h)yrdens rolle å sikre sin flokks frelse», og på den måten svarer hyrdens agenda godt overens med informant 3 sine ønsker. Et annet sentralt poeng for Foucault (2002), er at hyrden har en målrettet vilje og en plan både for enkeltindividene og flokken (Foucault, 2002, s. 79). Dette ligger også forankret som en del av Stifinner'ns mål og delmål (se kapittel 2.2), og kommer også fram gjennom følgende sitat:

Det er nødvendig å tro på at man kan endre seg. Derfor må man ha tiltro til den prosessen det er å starte på en behandling. Ansatte på Stifinner'n har en viktig funksjon med å skape entusiasme omkring dette (Danielsen og Haugen, s. 20).

På Stifinner'n er det de ansatte som skal forvalte maktens hyrdefunksjon. Et interessant spørsmål i den forbindelse kan dermed være hvilken betydning informant 3 opplevde at avdelingens ansatte hadde for ham i praksis. Da vi under intervjuet kom inn på de ansattes rolle, understreket han det følgende:

Vi gutta hører jo på betjentene, for de veit jo hva de snakker om. Sier de noe, så er det som regel en grunn til det. Og her er det ikke noe problem å høre etter og lære, i motsetning til andre steder jeg har sitti. Så vi lærer masse av dem, masse nyttige greier. Det trur jeg er bra.

Gjennom dette sitatet får vi et innblikk i hvordan informant 3 opplever hyrdefunksjonen på Stifinner'n til daglig. Han understreker at de ansatte vet best, men viser samtidig til en forståelse om at de ansatte vil de innsattes beste. Sagt med Ugelviks (2011, s. 77): «Hyrden gjør som han gjør fordi han vet best. Det er hyrdens oppgave, men også hans plikt, å hjelpe og følge flokken i riktig retning».

Men også som enkeltindivid i flokken, viste informant 3 til sin avhengighet av hyrden. Han forklarte det på denne måten:

...noen av dem, betjentene altså... de... ja, dem har blitt ganske viktige for meg, egentlig. Både kontaktbetjentene og et par-tre andre... Jeg sliter litt med...ja, jeg trur ikke jeg vil ta det her, egentlig. Men jeg kan komme til dem med ting, og så tar dem hensyn til det. Du vet, dem kjenner meg jo godt og er flinke til å støtte og motivere og sånn, så...

Foucault (2002) fremhever at «(h)yrdemakten forutsetter at hvert enkelt individ i flokken får individuell oppmerksomhet» Foucault (2002, s. 79-80). Det synes å være en erfaring som informant 3 gjenkjenner hos de flere av de ansatte på Stifinner'n. Han vektlegger at han kan ta opp personlige problemer med dem, og at han får hjelp og støtte når han har behov for det: «Når de vet at du har problemer så får du hjelp til å takle dem. Det er skikkelig bra med de ansatte her. Dem er flinke til sånt».

Under intervjuet beskrev informant 3 at familien etter hvert hadde blitt hans viktigste motivasjon for å legge bort rusen og jobbe for et nyktert liv. I den sammenhengen trakk han også fram en av de ansattes hyrdefunksjon som utslagsgivende:

Sist gang, da jeg skrev meg ut, familien min likte ikke det. Og ingen liker jo å skuffe familien sin. Skjønner du? Men når jeg kom inn igjen, så snakka jeg med han ene kontaktbetjenten. Og... ja han kjente jo situasjonen min fra før da, så han ordna det sånn at jeg fikk besøk med en gang.

«Hyrdens makt kan bare utøves gjennom inngående kjennskap til sine objekter og deres vaner og tilbøyeligheter», skriver Ugelvik (2011, s. 76), og at den ansatte på Stifinner'n raskt la til rette for familiebesøk, kan muligens forstås i denne sammenhengen. Fordi den ansatte allerede var kjent med informant 3 sin historie og de sterke familiebandene, kunne han bruke sin hyrdefunksjon til å lede informant 3 nærmere flokken med familiemedlemmer og samtidig bygge opp om motivasjonen til endring. Som informant 3 selv uttrykket det: «Det at kontaktbetjenten tok tak i det med en gang... det var helt konge. Jeg er ikke noe uten familien, men med dems støtte kan jeg klare alt. Så nå er jeg motivert til tusen».

Informant 3 trakk også fram en annen historie som kan bidra til å belyse hvordan makten på Stifinner'n forvaltes i patriarkalske termer:

For meg så har det vært mye med... som jeg sa, de har bidratt mye med å få bedre kontakt med familien og sånne ting. Legge ting til rette. Jeg har for eksempel ei søster som ikke ønsker å komme og besøke meg her, og sist jeg var her så ble en betjent med meg ut på fremstilling. Og så satt jeg med min søster og drakk kaffe og koste meg og prata med hu, da, og så satt det en betjent to bord lenger borte og leste avisa og... Ikke sant, det er jævlig greit, for min søster ønsker ikke å komme her. Hu ønsker ikke å se meg her, for å si det sånn. De er flinke til å legge ting til rette når det gjelder sånne ting.

«Hyrden er per definisjon godartet...», understreker Ugelvik (2011, s. 77) når han omtaler hyrdemakt i boken *Fangenes friheter*, og dette ser ut til å samsvare godt med informant 3 sine opplevelser av Stifinner'n og avdelingens ansatte i sitatet over. Det at enheten bidro til å ivareta hensynet både overfor informant 3 og søsteren, vitner om hyrdens forbilledlige egenskaper. Foucault (2002) fremhever i den sammenhengen at hyrden uten forbehold plikter «...å ta på seg alt ansvar for flokkens skjebne og for hvert enkelt får» (Foucault, 2002, s. 88), og kanskje er det nettopp dette som kommer til syne som en følge av Stifinner'ns handlinger? Informant 3 synes selv å være av den oppfatningen:

Du kan si det sånn at oppholdet her på Stifinner'n, det styrker meg i trua på at jeg skal klare detta. Ja, å bli rusfri, altså. Dem har hjulpet meg med familien, dem har hjulpet meg med samtaler, dem legger til rette for alle oss gutta... det er rett og slett en jævla bra avdeling. Ja, til å være i fengsel, da...

Gjennom Stifinner'ns hyrdemakt, øyner informant 3 nytt håp om rusfrihet, som igjen spiller inn på motivasjonen hans. Som en følge av avdelingens omsorg og bistand, styrkes hans motivasjon for livsendring:

Her hjelper dem de som trenger det med å ta ansvar for egne holdninger og eget liv, og det kan jo være forskjellen på å lykkes eller ikke i framtida. Så Stifinner'n er helt klart viktig for meg. Jeg er mer motivert til å klare dette nå enn noensinne før. Det er fett.

På samme måte som Foucault (2002) beskriver hyrden i patriarkalske termer, og understreker at hyrden alltid vil det beste for flokken samtidig som flokken alltid har et behov for hyrden, viser informant 3 til en liknende opplevelse av Stifinner'n. Han erfarer at avdelingen vil ham og de andre stifinner'ne godt, samtidig som enheten vier ham individuell oppmerksomhet i forhold til problematikken han sliter med. Uten Stifinner'n er informant 3 bortkommen, men enheten åpner øynene hans og forsøker å føre ham i retning av et mål han ikke ville evnet å se på egenhånd – en tilværelse fri fra rus og kriminalitet på utsiden av fengelsmurene.

6.4.1 Hyrdemakt knyttet opp mot andre informanter

Også de andre informantene vektla under intervjuene at de ønsket å sette en sluttstrek for gamle væremåter og handlingsmønstre. Ingen virket tilfredse med den retningen som livene deres hadde tatt, og misnøyen kunne i stor grad spores tilbake til forhold som omhandlet rusmisbruk og kriminalitet. I kapittel 6.3.1 ble det vist til at majoriteten av disse informantene, på lik linje med informant 3, kunne sies å være i besittelse av en ytre motivasjon for endring. Muligens kan Stifinner'ns hyrdemaktfunksjon derfor utgjøre en viktig rolle også for dem, i form av å bygge opp om deres motivasjon for en rus- og kriminalitetsfri tilværelse.

På samme måte som hos hyrden, gjør Stifinner'n seg kjent med hvert individ i flokken. Ved å få innsikt i informantenes vaner og tilbøyeligheter, kan avdelingen deretter søke å påvirke dem. Påvirkningen skjer ikke som tvang, men snarere i kraft av å bygge opp positive egenskaper som informantene allerede er i besittelse av (jf. Foucault, 2002, s 75).

Dette var noe mine informanter også syntes å være opptatt av seg i mellom. Informant 5 vektla at oppholdet på Stifinner'n hjalp ham i forhold til akkurat dette:

(J)eg trenger litt hjelp, da... Jeg trenger litt samtaler... altså, jeg trenger noen å støtte meg litt på de dagene det kan bli litt tungt. Å snekre ting sammen, så jeg vet at jeg har noen der som jeg kan komme og få råd hos, og positive vinklinger.

For informant 5 var altså omsorg, en av de tidligere omtalte særegenhetene ved Stifinner'n, et viktig og motivasjonsfremmende moment. Han fortalte i den forbindelse at avdelingen hadde hjulpet og tilrettelagt for ham slik at han etter hvert hadde blitt tryggere på seg selv. Og det bygget igjen opp om motivasjonen, slik at han for første gang kunne gjøre noe han aldri tidligere hadde gjort på egenhånd; ta kontakt med hjelpeapparatet på utsiden av fengelsmurene:

Men det gjelder jo ikke bare meg. Jeg veit om mange her som aldri har tatt noen sånne telefoner før, ikke sant, og det er greit å kunne få litt trening på sånne ting. Fordi sånt må man gjøre i det vanlige livet på utsida uansett.

Også flere av de andre informantene viste til opplevelsen av at Stifinner'n bygget opp om deres motivasjon. «Stifinner'n gir oss liksom muligheten til å gripe fast i en vanskelig og heavy hverdag», påpekte informant 1, mens informant 4 fortalte at: «Stifinner'n er en god start på noe nytt, på veien videre. Sånn sett er jo dette noe helt annet enn vanlig soning».

Informant 2 på sin side, fremhevet som følger:

Jeg har en samboer ute, som har barn, og det at jeg har søkt meg hit, det gir vel henne en fornya tillit. Hvis jeg skal være noe mer å satse på... altså, hvis jeg går ut og går på trynet, så mister jeg jo ikke henne som venn eller nær relasjon, men jeg mister på en måte... ja det er liksom håp nå, ikke sant.

Et fellestrekk hos alle informantene, er at de synes klar over at de er privilegerte som har fått innpass på en fengselsavdeling som tar dem på alvor og tilrettelegger slik at de kan forsøke å starte en endringsprosess i livene sine. Gjennom utsagnene kan vi dessuten forstå dem dithen at Stifinner'n bidrag anses som viktig i kampen om en rusfri tilværelse.

Igjen synes det relevant å vise til likhetstrekkene med Foucault (2002) sitt hyrdemaktbegrep. For flokken med informanter fremstår Stifinner'n som en klok og erfaren hyrde som kan bistå dem med målet de ikke klarer å nå alene; å reintegreres med samfunnet på utsiden av fengelsmurene. Ved hjelp av forhold som bygger opp om de innsattes motivasjon, gjetes de i retning av samfunnets smale sti og et mål om livsmestring uten å være styrt av rus og kriminalitet.

Noe omformulert kan vi og hevde at Stifinner'n har nøyaktig de samme målene for enhetens innsatte. Avdelingen skal arbeide for å øke de innsattes livsmestring på en måte som utelukker rus og kriminalitet, samt bidra til at stifinner'ne reflekterer over egne verdier og holdninger, tar ansvar for egne valg, tror på at det nytter å endre seg og initierer mer hensiktsmessige relasjoner til andre mennesker (jf. kapittel 2.2).

Stifinner'n ønsker således, som informantene ga uttrykk for, at de innsatte på enheten skal få hjelp og bistand til å skape seg en best mulig framtid, og fremstår på den måten som en god hyrde for avdelingens innsatte.

6.5 Indre motivasjon knyttet opp mot habitusbegrepet

I kapittel 6.3.2 ble det argumentert for at informant 6 kunne anses å være i besittelse av en indre motivasjon for livsendring (jf. Ryan og Deci, 2000b; Østerberg, 1993). Dette kom til syne gjennom ulike utsagn i intervjuet. Blant annet fortalte informanten at han hadde alt å vinne på å nyttiggjøre seg av Stifinner'ns ulike tilbud på en best mulig måte, fordi disse kunne hjelpe ham ytterligere med å nå sitt mål om rusfrihet. Men samtidig erfarte han at flere av de andre stifinner'ne ikke fremsto like motiverte som han selv i denne sammenhengen. «Hvis ikke folk gidder å engasjere seg, så er det ikke noe allright», understreket han. Dette var ikke minst viktig i samtalegruppene, som er en viktig del av Stifinner'ns virke. Samtalegruppene gjennomføres på ukentlig basis, og varer i rundt 90 minutter per gang. *Håndbok for Stifinner'n* understreker at samtalegruppene skaper samhold og inkludering, og at mange innsatte i disse foraene «...kanskje for første gang, lærer å sette navn på følelser og tanker og dele dette med andre i fellesskapet» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 62). Samtalegruppene kan ta for seg en rekke ulike temaer, blant annet problemløsning, sosiale ferdigheter, kreativ og kritisk tenkning og forsterkning av verdier (Danielsen og Haugen, 2010, s. 62). Informant 6 understreket at samtalegruppene bygget opp om motivasjonen hans, og han ergret seg over at andre stifinnere ikke så den samme nytten av dem: «Når du sitter i en gruppe, så er det ikke hele dagen du sitter der. Den varer kanskje i en time-halvannen, og da kan du være litt engasjert akkurat i den tiden», uttrykte han med irritasjon i stemmen.

Den kanskje beste indikasjonen på den indre motivasjonen som informant 6 var i besittelse av, kom fram gjennom to andre uttalelser. Den første av disse omhandlet en urokkelig tro på at Stifinner'n kunne bistå ham i hans higen etter en framtid uten rus og kriminalitet. «Som jeg sa, jeg gjør jo detta for egen del, men... Stifinner'n hjelper meg så jeg står bedre rustet for et liv der ute som er rusfritt. Forberedelse på et nyktert liv». Det var ikke bare det klare innholdet i disse setningene som stakk seg ut, men også måten det ble sagt på. Høyt, på en nesten forkynnende måte, med gestikulasjoner som forsterket poengene.

Til sammenlikning ble den andre uttalelsen lagt fram nærmest som en bisetning, uten å bli

fremhevet på noen som helst måte. Men innholdet talte likevel for seg selv: «Jeg har anbefalt mange å komme bort her, jeg, altså. Hjulpet mange med søknad bort hit også, faktisk».

På ulike måter viser begge disse meningsytringene troen som informant 6 har på Stifinner'n som rehabiliteringsenhet. Både for sin egen del og for andre innsatte sin del har han en klar oppfattelse av at avdelingen kan være en viktig bestanddel i kampen for en rusfri tilværelse. Den viktigste kampen for informant 6 foregår dog på hjemmebane, og dette er en kamp han er innstilt på å vinne. Både den indre motivasjonen for å ta et oppgjør med sitt gamle liv, og opplevelsen av Stifinner'n som en alliert våpendrager, kan være viktige bestanddeler i denne sammenhengen.

Med Bourdieu (1990, 1995, 1999) kan det argumenteres for at informant 6 sin motivasjon om å legge ruslivet bak seg omhandler et forsøk på å endre habitus. «Bourdieu definerer habitus som et integrert system av varige og kroppsliggjorte *disposisjoner* som regulerer hvordan vi oppfatter, vurderer og handler i den fysiske og sosiale verden», skriver Aakvaag (2008, s. 160), og viser videre til at en av hovedintensjonene med habitusbegrepet er å oppheve skillet mellom individ og samfunn. Som en følge av dette fremstår habitus som sosiale forhold omgjort til natur, og kan på den måten beskrives som vår væremåte (Aakvaag, 2008, s. 160). Prieur (2006) utdyper habitusbegrepet videre. Hun uttaler at:

Habitus betegner en socialiseret krop, en strukturert krop, en krop, der har tillagt sig strukturerne i den verden, den lever i. De ydre strukturer er blevet til indre strukturer, i form af mentale skemaer for opfattelse og inddeling af verden, for perception og klassifikation (Prieur og Sestoft, 2006, s. 39).

Bourdieu (1999) vektlegger videre at:

Denne intensjonaliteten, som er praktisk og ikke dogmatisk, som ikke på noen måte er noe *cogitatio* (eller noe *noe*) i bevisst orientering mot et *cogitatum* (et *noem*), rotfester seg i en holdning og en måte å føre kroppen på (en *hexis*), en måte å herde en varig modifisert kropp som skaper seg selv og som viderefører seg selv, alt mens den (innenfor visse grenser) er i kontinuerlig forandring, i en dobbelt relasjon – strukturert og strukturerende – til omgivelsene (Bourdieu, 1999, s. 150).

Et sentralt poeng for Bourdieu, er altså at habitus fungerer *strukturert* og *strukturerende* i forhold til de sosiale betingelsene vi er en del av (Bourdieu 1990, s. 53). Sagt på en annen måte; habitus blir både påvirket av (den strukturerte funksjonen), og påvirker (den strukturerende funksjonen), omverdenen.

I kapittel 6.3.2 kom det fram at informant 6 hadde vært en del av ruslivet i 25 år. Gjennom

intervjuet fremkom det videre fram at han i løpet av den tiden hadde gjort seg noen dyrekjøpte erfaringer om både rusen og rusmiljøet han etter hvert ble en del av. I begynnelsen opplevde han for eksempel full kontroll over eget rusinntak. Men ganske raskt skulle dette endre seg, og en dag måtte han erkjenne at rollene var snudd på hodet. Rusen holdt ham i et strupetak, og den eneste måten å lette grepet på var å tilføre kroppen mer rus. Parallelt med dette gjennomgikk informant 6 også et stort miljøskifte. Utgangspunktet var en vanlig vennegjeng et sted på Østlandet, men etter hvert slo han rot i det åpne rusmiljøet i Oslo sentrum. «Jeg har vært en del av inventaret der i mange år, jeg, veit du», fortalte han, og oppsummerte deretter denne tiden slik: «Det er ikke som det var for 20 år siden, liksom. Man blir så sliten. Leve på gata, og... nei faen, det... det er bare kjipt».

Som felt (se kapittel 3.3.4) kan det åpne rusmiljøet kjennetegnes både av fellesskap og samhold mellom aktørene, men også av destruktive holdninger som trusler, vold, uærlighet og manipulering (Fauchald og Sivesind, 2012). Andre karakteristika er en opphopning av marginaliserte aktører (Høigård og Finstad, 1986; Finstad, 1990; Erdal, 2006), som en følge av sin misbrukeridentitet ofte ekskluderes fra andre felt i det sosiale rom (Bourdieu, 1995, s. 218).

I følge Bourdieu (1990) representerer habitus en treg tilstand, som ikke bare lar seg endre fra en dag til en annen. Et annet karakteristikum er at habitus formes og struktureres av de sosiale betingelsene som aktøren er en del av. For informant 6, som i mange år var en del av det åpne rusmiljøet, vil denne tilværelsen dermed sakte men sikkert innprentes i habitus og således forme hans væremåte. I intervjuet jeg hadde med ham, brukte han for eksempel flere ganger sjargongen «rusmisbruker» om seg selv, hvilket kan indikere nettopp denne innprentingen. Fordi han har vært en del av rusmiljøet i så mange år, kan rusidentiteten ha blitt en del av kjernen i hans identitet. Det faktum at habitus ikke lar seg endre uten videre, og definitivt ikke ved bruk av tankens makt alene, kan derfor i følge Bourdieu (1990, 1995, 1999) gjøre det vanskelig for informant 6 å endre habitus.

En annen faktor som kompliserer dette ytterligere, er at det sosiale rom (se kapittel 3.3.1) i følge Bourdieu (1990, 1995) er hierarkisk oppbygget. Det er ikke tilfeldig hvor de ulike aktørene er plassert i det, for mens såkalte besteborgerne gjerne innehar en plass på toppen av samfunnets rangstige, befinner en deprivert gruppe som rusmisbrukerne seg som regel nederst i denne (jf. Bourdieu, 1995, s. 218). Bourdieu presiserer at habitus bestemmes ut fra hvordan vi former vår oppførsel og vesen, og at det i stor grad igjen bestemmes av presset som utøves gjennom strukturene. Som en konsekvens av dette, er habitus som regel bedre egnet til å

forklare reproduksjon enn endring (Bourdieu, 1990, s. 56, 61, 64, 1999, s. 152). Det skyldes at den «...bidrar til å reprodusere både de posisjonene man har oppnådd, og den sosiale orden» (Bourdieu, 1999, s. 152). Derfor er det faktisk slik at generasjoner kan inneha de samme posisjonene i det sosiale rom, noe som igjen bidrar til å forklare hvorfor de samfunnsmessige klasseskillene opprettholdes (Bourdieu, 1999, s. 223). Aktørenes forutsetninger og muligheter er med andre ord nært tilknyttet deres respektive «plass» i samfunnshierarkiet, og enkeltindivider levnes av den grunn få muligheter til å klatre oppover i den sosiale rangstigen.

Men som tidligere påpekt er ikke habitus bare et produkt av sine omgivelser. Bourdieu påpeker at alle individer også er handlende aktører, som på en «...kompetent og selvstendig måte aktivt bidra til å forme og *forandre*...» (Aakvaag, 2008, s. 163) det sosiale rom. Habitus fortøner seg altså som et derivat av både ytre påvirkninger og individuelle forutsetninger. Både den urokkelige troen på at framtiden ikke står skrevet i stein og den indre motivasjonen for å gjøre alt for å endre sin situasjon, kan være utslagsgivende for informant 6 sin mulighet til å endre habitus. Men Bourdieu (1999) presiserer likevel at habitus bestemmes ut fra hvordan vi former vår oppførsel og vårt vesen, og at det igjen i stor grad avgjøres av presset som utøves gjennom strukturene. Som tidligere nevnt er habitus derfor ofte bedre egnet til å forklare reproduksjon enn endring.

Men selv om habitus som regel gjenspeiler sosial reproduksjon, er det likevel ikke slik at habitusbegrepet symboliserer noe statisk og uforanderlig. Bourdieu (1999) fremholder i denne sammenhengen at endring av habitus blant annet kan muliggjøres ved at aktøren tilegner seg nye disposisjoner. Fordi informant 6 så helhjertet ønsker å forandre sin framtid, åpner Bourdieu (1999) for at han kan nå denne målsetningen. Motivasjonen han innehar kan muligens bidra med å åpne ham opp for tilføring av nye disposisjoner som bryter med rusidentiteten hans og de strukturerte betingelsene fra rusmiljøet. Men skal man tro Bourdieu (1990, 1995, 1999) er motivasjonen i seg selv antakeligvis ikke nok. Nye disposisjoner blir gjerne strukturert habitus utenfra, «...og de er nettopp rettet mot å fremme aspirasjonenes tilpasning til sjansene...» (Bourdieu, 1999, s. 226). Dersom informant 6 skal ha størst mulig sjanse for å lykkes i sitt endringsprosjekt, er det derfor nødvendig at han tilegner seg nye disposisjoner fra sin omverden.

Dette kan være mulig fordi informant 6 nå ferdes i et annet felt enn han gjorde som en del av det åpne rusmiljøet. Den nye omverdenen hans består primært av Stifinner'n og de andre innsatte på tiltaket – som også forsøker å gjøre det beste ut av deres respektive livssituasjon.

På Stifinner'n jobbes det dessuten hele tiden aktivt for å fremme motivasjon og endring blant de innsatte. Blant annet kommer dette fram gjennom avdelingens særegenheter, som vist til i kapittel 5.7. Særegenhetene skaper en god og positiv ramme for feltet, noe som anses som avgjørende i et endringsperspektiv (Danielsen og Haugen, 2010, s. 17). Enheten vektlegger dessuten *ansvar* som en viktig del av oppholdet på Stifinner'n. Det understrekes at samtlige stifinnere har ansvar for egen utvikling, men pekes samtidig på viktigheten av at man utvikler seg som et fellesskap. Fordi man anser at menneskelig utvikling og endring skjer i relasjonell tilknytning, omtales fellesskapet som en bærebjelke i det metodiske arbeidet både på Tyrili og på Stifinner'n. «Det bildet vi har av oss selv skapes i vårt forhold til andre mennesker», påpeker Tjersland, Jansen og Engen (1998, s. 34), mens *Håndbok for Stifinner'n* understreker at

(m)ålet er å skape en kultur der mennesket utvikler seg sammen med andre samtidig som mennesker får lov til å være ulike. Fellesskapet legger rammer for trygghet, ærlighet og avstand til rus og kriminalitet, og i fellesskapet viser man fram flere og viktige sider av seg selv (Danielsen og Haugen, 2010, s. 22).

I den sammenhengen er det viktig at alle trekker i samme retning, slik at klimaet for endring kan blir så godt som mulig. «Det er bare du som kan gjøre det, men du kan ikke gjøre det alene» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 20), lyder et mantra på avdelingen i denne sammenhengen.

På den måten blir det ikke lenger rusrelaterte faktorer som innprentes i habitus til informant 6, men snarere vilkår som tiltaket anser som motivasjonsfremmende. I klartekst betyr dette at avdelingen legger til rette for at stifinner'ne skal lære av sine erfaringer, reflektere over sine valg og utvikle nye holdninger.

Gjennom Stifinner'ns eksistens og virke blir informant 6 altså presentert et alternativ til sitt gamle tanke- og oppførselsmønster. Han er omgitt av nye sosiale strukturer, og kan kroppslig internalisere de praksisene som gjør seg gjeldende på avdelingen. Gitt at informant 6 klarer å favne om disse, vil han muligens også klare å bryte med den innprentede identiteten som rusmisbruker, og heller tilegne seg andre, nye og varige disposisjoner. Det kan igjen gi seg utslag i en habitus som preges av andre egenskaper enn rus og kriminalitet.

Farsrollen kan også spille en stor rolle i så måte. For i tillegg til egenskapene som Stifinner'n påvirker informant 6 med, kan det også argumenteres for at farsrollen tilfører ham ytterligere andre og viktige disposisjoner. I kapittel 6.3.2 kom det fram at han ønsket å fremstå som en god far for datteren sin. Dette kan også utgjøre et mulig alternativ til rus og kriminalitet.

Kanskje blir farsrollen dermed en motivasjon for rusfrihet, gitt at den fortoner seg som viktigere for ham enn rusen.

Men de objektive sjansene informanten tilbys i den sosiale verden, er også av signifikant betydning for om informanten kan få til en endring av habitus. Dersom informanten til stadighet møtes av mennesker og institusjoner som ikke tror at han vil klare å endre sin væremåte («en gang rusmisbruker, alltid rusmisbruker»), levnes han i følge Bourdieu (1999) få muligheter til å lykkes. Da vil sannsynligheten være langt større for at han fortsetter å inneha den samme posisjonen i det sosiale rom også i framtiden (jf. Bourdieu 1999, s. 223). På den andre side kan det også være slik at informant 6 over tid omgis av mennesker og institusjoner som tror på ham. I så fall vil det kunne foreligge muligheter for at han skal lykkes i sin streben etter å endre væremåte og på den måten endre habitus. Ved at trykket som strukturene øver på ham forandrer karakter, kan de gi hans rolle og væremåte i samfunnet en annen egenart. Kreftene fra de nye strukturene vil i så fall tilføre ham en annen posisjon, som kan bidra til å omforme situasjonsbetingelsene han er en del av, og igjen føre til en varig endring av informantens habitus.

6.6 Oppsummering

Innledningsvis i dette kapittelet tok jeg for meg en FAFO-rapport av Friestad og Skog Hansen (2004) som omhandlet levekårene blant innsatte i norske fengsler. Av utvalget fra rapporten definerte 60 prosent av de innsatte seg som rusmisbrukere, og det kom også fram at de slet med en rekke andre levekårsproblemer. Dette var også tilfellet på Stifinner'n, men i følge Haugen (2010) stilte likevel stifinner'ne sterkere på enkelte områder enn innsattpopulasjonen sett under ett.

Et trekk som gikk igjen hos alle informantene i denne forbindelse, var at de fremsto som oppriktig interesserte i å gjøre noe med egen livssituasjon. Alle vektla at de ønsket å legge det gamle livet med rus og kriminalitet bak seg, og fenomenet *motivasjon* ble i den forbindelse trukket fra som en samlende betegnelse for informantenes streben etter økt livsmestring.

Med bakgrunn i Ryan og Deci (2000b) og Østerberg (1993), ble det videre vist til at motivasjon kunne ta form som en ytre eller en indre drivkraft. Ytre motivasjon ble først sett i sammenheng med uttalelser fra informant 3, og tolket i lys av Foucault (2002) sin teori om hyrde-makt. Hyrde-makten kan anses som en del av velferdsstatens ideal om å ta vare på subjektene fra vugge til grav (Neumann, 2003; Ugelvik, 2011), og gjennom denne

tilnærmingen kom det fram at Stifinner'n fungerte som en katalysator på informant 3 sin motivasjon om en rus- og kriminalitetsfri framtid. Dette spilte positivt inn på livssituasjonen hans, og førte i stor grad til at Stifinner'n gjennom Foucault (2002) sin teori kunne forstås som en velmenende og patriarkalsk hyrde som ville det beste for informanten.

Videre ble hyrdemakten brukt til å belyse Stifinner'ns rolle i forhold til de andre informantene med ytre motivasjon. Også her var opplevelsen at Stifinner'n ville dem vel, og at oppholdet på avdelingen kunne betraktes som motivasjonsfremmende.

Indre motivasjon ble sett i forhold til informant 6, og belyst gjennom Bourdieu (1990, 1995, 1999) sitt habitusbegrep. Jeg argumenterte for at informant 6 sitt opphold på Stifinner'n kunne tolkes som et forsøk på å endre habitus, og viste i den forbindelse til at avdelingen utgjorde et helt nytt felt for informanten. Gjennom Stifinner'n ble han presentert et alternativ til sitt gamle tanke- og oppførselsmønster, og fordi han var omgitt av nye sosiale strukturer, kunne han bli strukturert de gjeldende praksisene på avdelingen. Dermed forelå også muligheten til å bryte med den innprentede identiteten som rusmisbruker og i stedet erverve andre, nye og varige disposisjoner.

Samtlige av informantene anså Stifinner'n som viktig i forhold til deres respektive livssituasjon. Grunnen til dette var at avdelingen vedlikeholdt eller styrket deres motivasjon til livsendring, blant annet ved å etablere eller forsterke båndene med hjelpeapparat og nære relasjoner.

7 TILLIT

I dette kapittelet vil jeg ta for meg fenomenet *tillit*, som i tillegg til motivasjon var et stadig tilbakevendende tema hos informantene. Forekomsten av dette fenomenet på Stifinner'n ble beskrevet som svært betydningsfullt av informantene i forhold til deres respektive livssituasjoner. Spesielt en av avdelingens særegenheter, relasjonen mellom de innsatte og ansatte, ble ansett å være viktig for utviklingen av tillit på Stifinner'n.

Innledningsvis vil jeg redegjøre for hva fenomenet tillit innebærer. Det gjøres ved å se på fenomenet i forhold til ulike faglitteratur. Videre rettes oppmerksomheten mot det informantene uttrykker at er tillitsfremmende elementer på Stifinner'n. Fravær av uniform er et av flere viktige momenter som i den forstand.

Deretter belyses tillit på Stifinner'n i sammenheng med Goffman (1992) sin teori om rollespill og selvpresentasjon. Ved hjelp av Goffman (1992) sitt begrepsapparat, settes tillit både i forbindelse med informantens individuelle rollefremføringer og deres samspill som lag.

7.1 En redegjøresle av fenomenet tillit

Tillit er et gammelt fenomen, og allerede 500 år før Kristi fødsel beretter Hann (1968) at Konfucius var opptatt av å drøfte betydningen av det²³. I følge Konfucius kunne tillit anses å være basis for alle meningsfulle sosiale relasjoner (Hann, 1968), og i moderne tid kan blant annet Skirbekk (2012) sin beskrivelse av ordet ses på som en moderne tolkning av Konfucius 2500 år gamle definisjon. Skirbekk understreker til at «(t)illit kan forstås som en forutsetning for alt sosialt liv, noe vi tar for gitt og ikke tenker over fordi det er grunnleggende for vår omgang med andre» (Skirbekk, 2012, s. 18).

Men tillit kan også forstås som en overveielse av rasjonell karakter. Coleman (1990) er en av flere teoretikere som tilnærmer seg ordet på denne måten. Han poengterer at tillit ikke er noe som tas for gitt, slik Skirbekk (2012) beskriver det. Tvert i mot definerer han tillit på følgende måte: «Situations involving trust constitute a subclass of those involving risk. They are situations in which the risk one takes depends on the performance of another actor» (Coleman, 1990, s. 91).

Hardin (2002) har en liknende forståelse av fenomenet. Han ser på tillit som en innkapslet (encapsulated) interesse, og Hertzberg (2012) utdyper dette videre: «Tillit som innkapslet

²³ Konfucius var en kinesisk lærer og filosof som levde fra år 551–479 f.kr.

interesse foreligger hvis jeg regner med at du vil ta hensyn til *mine* interesser i en eller annen forstand, fordi det ligger i din interesse å gjøre det». På samme måte som hos Coleman (1990), argumenterer Hardin (2002) for at tillit har med kalkulerende adferd og rasjonalitet å gjøre. Begrepsforståelsen står således i kontradiksjon til deler av Skirbekk (2012) sin definisjon, som vektlegger at tillit er noe som tas for gitt, fordi det nærmest eksisterer underbevisst i oss alle.

I et forsøk på å samordne disse ulike tolkningene av fenomenet tillit, vil jeg her trekke fram Giddens (1992) definisjon av ordet, og videre forholde meg til hans forståelse. Giddens sier:

Trust may be defined as confidence in the reliability of a person or system, regarding a given set of outcomes or events, where that confidence expresses a faith in the probity or love of another, or in the correctness of abstract principles (technical knowledge) (Giddens, 1992, s. 34).

Oversatt kan vi dermed forklare Giddens (1992) sin forståelse av fenomenet med en eksisterende tro eller forventning om at personer eller systemer (institusjoner) skal oppføre seg på bestemte måter ut fra en hensikt om å gjøre noe positivt eller godt. Denne forklaringen passer godt inn i denne oppgaven fordi den er såpass vid. Som jeg vil vise senere i dette kapitlet, kan det til tider synes som om stifinner'ne «graderer» den tillit de får og gir ulikt ut fra ulike situasjoner. Noen ganger kan de snakke om tillit i ordets «reneste form», mens andre ganger kan fenomenet bli tøyd og dratt for å passe inn i meningssammenhengen de tar utgangspunkt i.

7.2 Et organisasjonsteoretisk syn på tillit og motivasjon

Mye av forskningen som har funnet sted rundt tillit, har også med motivasjon å gjøre. Innen studier i organisasjonsteori argumenteres det eksempelvis ofte for at tillit er en viktig forutsetning for å oppnå motivasjon hos de ansatte. Michael Pirson, som lenge har arbeidet med dette temaet, hevder for eksempel at tillit er et nøkkelement for å kunne utvikle motivasjon, samarbeid og innovasjon hos de ansatte (Pirson, 2008), mens Culbert og McDonough (1986) argumenterer på en liknende måte. De understreker til at dersom ansatte ikke opplever et organisatorisk system som tillitsverdig, for eksempel fordi systemet ikke anerkjenner eller belønner de ansattes bidrag, vil det spille negativt inn på motivasjonen. Resultatet blir at de ansatte vegrer seg for å yte noe ekstra for systemet, og heller ikke ønsker

å nedlegge mer energi i arbeidet enn det som er systemets minimumskrav.

Dirks (1999) beskriver på sin side at tillit ser ut til å influere hvordan motivasjon spiller inn på både arbeid i gruppeprosesser og arbeidets måloppnåelse, mens Hersey og Blanchard (1988) understreker at de ansatte på ulike måter kan motiveres dersom lederen deres utstråler tillit²⁴.

De skriver:

In working with others and helping them grow, leaders should have positive assumptions about followers' potential. Effective leaders believe that people have the potential to grow, and, given an opportunity, can and will respond» (Hersey og Blanchard, 1988 s. 174).

I en masteroppgave fra tre år tilbake, synes Grimstad (2010) å komme fram til en liknende slutning. Han påpeker som følger:

Ved at lederne er stabile og forutsigbare mente informantene at de skapte trygghet som var viktig for motivasjon, og at lederne gir dem tillit til å utføre oppgaver slik de selv ønsker, uten at de opplever at de blir kontrollert – det skaper motivasjon (Grimstad, 2010, s. 36).

Felles for alle de ovennevnte forfatterne er det faktum at de, hver på sitt vis, argumenter for at tillit til en leder kan sies å være en viktig forutsetning for utvikling av motivasjon blant arbeidstakerne på en arbeidsplass.

På mange måter kan også Stifinner'n settes inn i et rammeverk hvor de ansatte fremstår som ledere og stifinner'ne representer arbeidstakerne. I en masteroppgaven skrevet om Stifinner'n i 2005, argumenterer Johansen for nettopp dette. Ut fra Lysgaard (1985) sin klassiske teori om arbeiderkollektivet, beskriver han Stifinner'n som en bedrift, og skriver det følgende om de ansatte:

De ansatte vil besitte nokså mange antakelser om hvilke premisser og forhold som enten vil virke positivt eller negativt på arbeidsmiljøet, og hvordan man til en viss grad kan, ved hjelp av dypdykk i modellbanken, forhindre visse åpenbare problematiske situasjonelle forhold som kan oppstå i bedriften (Johansen, 2005, s. 71).

Rollen til de innsatte tolker Johansen (2005) på denne måten:

De innsatte har en særegen rolle på Stifinner'n. Det stilles som krav at de skal bidra til produksjonen, gjennom deltakelse i formelle og uformelle produksjonsfora, og etterleve stifinnersystemets norm- og verdsett. Samtidig er de i seg selv "råvaren", og de eneste som reelt kan vurdere i hvilken grad de selv faktisk produserer det en stifinner er intendert å produsere, sett i lys av stifinnersystemet (Johansen, 2005, s. 43-44).

²⁴ Hersey & Blanchard omtaler primært motivasjon som *readiness level*, men forfatterne understreker at de forstår de to begrepene på samme måte (jf. Hersey & Blanchard, 1988, s.183).

I den grad det er mulig å se dette i lys av synspunktene som synes å være rådende innen organisasjonsteorien, vil Johansen (2005) sitt perspektiv kunne forklare forekomsten av tillit på Stifinner'n ved at avdelingens ansatte (i kraft av å fungere som ledere over de arbeidstakerne), utsondrer *tillit* overfor de innsatte (som i dette tilfellet er synonyme med arbeidstakere). Det kan igjen kunne kulminere i dannelsen av motivasjon hos arbeidstakerne (de innsatte), slik at de vokser i rollen sin og produserer det de er ment å produsere.

7.3 Relasjonen mellom tillit og motivasjon på Stifinner'n

I denne oppgaven vil jeg imidlertid argumentere for at forholdene mellom tillit og motivasjon på Stifinner'n fremstår annerledes enn i organisasjonsteorien. Som det ble vist til i det forrige kapitlet, var et gjennomgangstema hos informantene at de søkte seg til Stifinner'n fordi de *allerede* var motiverte til å gjøre det. Informantene gjorde i så måte et poeng av at de ønsket å få noe mer ut av soningen enn å sitte innelåst på en celle 23 timer i døgnet. Tiden var inne for livsendring, og motivasjonen for å få til dette var alt til stede.

I kapittel 2.7 kom det også fram at Stifinner'n stilte som krav til de innsatte at motivasjon for livsendring var noe de måtte være i besittelse av *før* de søkte seg til avdelingen. *Håndbok for Stifinner'n* presiserer ettertrykkelig i denne sammenhengen at innsatte som får innpass på enheten må være interesserte til å endre eget liv, og at enheten avslutter arbeidet med innsatte som ikke fremstår som genuint motiverte for egen endring (jf. Danielsen og Haugen, 2010, s. 21).

Det er på den andre siden ikke gitt at tillit er på plass fra dag en. Som en sosial institusjon fastslår Crewe (2006) at fengselet kan kjennetegnes ved et fravær av tillit, som heller erstattes av mistenksomhet. Sagt med hans egne ord: «...this is a milieu in which suspicion is high, trust is low, and impressions are subject to rigorous scrutiny» (Crewe, 2006, s. 347). Goffman (1967, s. 14-16) trekker på sin side fram det faktum at de innsatte befinner seg i et avhengighetsforhold til de ansatte, og at det i den forbindelse forekommer et klart skille mellom de to partene. Mathiesen (2012) poengterer at fengselet medfører uforutsigbarhet, og skriver som følger: «Thus, even if rules of justice adhere to, a feeling of unpredictability may arise, because a great number of rules may be adhered at the same time» (Mathiesen, 2012, s. 216). Videre gjør også Basberg (1999) et poeng av at det kan være stor avstand mellom innsatte og ansatte i fengsel. Ved å vise til en kulturelt betinget og strukturorientert

forklaring, understreker hun at det ubalanserte maktforholdet mellom ansatte og innsatte, og de systempålagte oppgavene som kroppsvisitasjon og urinprøver, kan ses i sammenheng med «...dannelsen av motkulturer, «anti-betjent»-kulturer blant fangene» (Basberg, 1999, s. 84). Mye kan derfor tale for at de innsattes første møte med Stifinner'n og avdelingens ansatte bærer større preg av mistillit enn tillit. Med mistillit mener jeg her fravær eller mangel på tillit i Giddens (1992) sin forståelse av fenomenet. Også Stifinner'n viser til den samme opplevelsen. Tiltaket beskriver at mange stifinnere har gått inn og ut av fengslene i store deler av voksenlivet, og i så måte er i besittelse av mistillit overfor fengselet og fengselssystemet:

Mange stifinnere er preget av mangel på tillit og mangelfulle relasjoner i fortiden. Dette viser seg tidvis gjennom en egen kulturform – ruskultur eller fangekultur. En slik kultur er en utfordring i forhold til å drive behandling innenfor murene, men først og fremst er det et problem for den enkelte innsatte (Danielsen og Haugen, 2010, s. 20).

Eller sagt med informant 5 sine ord: «Det skal jo bygges opp litt tillit igjen, da. Og det er ikke gjort på en dag».

Dersom de innsatte skal ha noe reell mulighet til å lykkes med sine endringsprosjekter på Stifinner'n, fordrer det med andre ord at de legger den mistillit de har mot fengselet og fengselssystemet til side, og heller jobber aktivt for å omfavne den rådende kulturen på Stifinner'n. Men å utvikle tillit overfor en avdeling som tross alt er en del av fengselet, kan være utfordrende. Som både Mathiesen (2007) og Hammerlin (2008) viser til, er rusrehabiliterende arbeid i fengsel et integrert element av fengselsvirksomheten, og med det følger også innskrenket frihet, alarmer, nøkler, låser, kontroller, regler og rutiner som en uunngåelig del av stifinner'nes hverdag.

En rutine som jeg på forhånd var svært spent på hvordan stifinner'ne ville forholde seg til i så måte, var kravet om urinprøver. Det er en absolutt forutsetning at alle innsatte som oppholder seg på Stifinner'n er rusfrie, og to vilkårlige stifinnere må derfor avlegge urinprøve hver morgen. Det finnes ingen mulighet for å slippe unna disse testene, alle må gjennom dem. Slike tester kan imidlertid oppleves ubehagelig og nedverdiggende i mange sammenhenger, og fordi det er avdelingens ansatte som er ansvarlige for å gjennomføre dem, kan urinprøvene i den forstand være med på å vanskeliggjøre oppbygging av tillit mellom de innsatte og de ansatte. Kanskje ville derfor de innsatte på Stifinner'n se på avkrevingen av urinprøver som et overgrep, og gjøre det de kunne for å motarbeide disse testene?

7.4 Urinprøver

I det videre vil jeg ta for meg hvordan informantene forholdt seg til urinprøvene i praksis, og hva slags innvirkning dette hadde for tillitsforholdet på Stifinner'n.

Det er ikke noe særlig kult med de urinprøvene, det er ikke det. Det er ikke noe ålreit å stå der og pisse mens folk stirrer deg i nakken. Du må strippe deg helt naken først, og så må du gå bak et forheng.

Dette var en av realitetene informant 1 trakk fram om urinprøvene, en prosess han måtte gjennom i snitt en gang hver halvannen uke. Det kom tydelig fram at han fant denne prosedyren nedverdiggende, og opplevelsen synes på mange måter å likne en krenkelsesprosess, slik Goffman (1967) beskriver det i boken *Anstalt og menneske*. Krenkelsesprosessen innebærer blant annet at klienten i en total institusjon (se kapittel 1.3) blir deprivert viktige holdepunkter i sin egen identitet, og en faktor i så måte er det Goffman (1967) omtaler som *besudlende blottelser*. Med besudlende blottelser mener Goffman påtrengende intimitet, krav om krenkende handlinger i form av inntrenging i kroppen med mat, medisin eller liknende, samt nærhet til andre som man under normale omstendigheter ville ha skånet seg mot (Goffman, 1967, s. 26). Urinprøvene, slik informant 1 erfarer dem, synes i den forstand å ha mye til felles med Goffman (1967) sine beskrivelser. Men informant 1 viste også til at disse testene kunne betraktes som en forholdsregel av mer tillitsskapende karakter:

(D)et er på en måte likt for alle, og sånn har det alltid vært. Du slepper ikke unna det der, du gjør ikke det. Men det er jo trygt for vi som er her og. Og vil du være nykter og rusfri, så er det jævlig synd hvis en skal komme her å ruse seg, fordi jeg hadde ikke fiksa det.

Slik informant 1 beskriver det, kan altså prosedyrene rundt urinprøvene fortolkes på to ulike måter. Mye kan tale for at handlingen i seg selv oppleves som en krenkelsesprosess, med alt som måtte følge av ydmykelser og ubehag. Men krenkelsesprosessen fører også noe annet og mer positivt med seg; den representerer en form for sikkerhet. Informant 1 viser til at urinprøvene avlegges til fellesskapets beste og at alle stifinner'ne må gjennomgå de samme testene uten at noen blir gjort forskjell på. Dessuten kan stifinner'ne som en følge av urinprøvene bevise overfor seg selv, de andre innsatte og avdelingens ansatte at de har redelige hensikter med oppholdet på Stifinner'n. Selv om prosedyrene på ingen måter er lystbetonte, bidrar de likevel til å skape tillit og samhold mellom alle de impliserte partene på Stifinner'n. Det at eventuelle innsatte som ruser seg mest sannsynlig også avsløres, utgjør

dessuten en garanti for alle på enheten med ærlige hensikter, som igjen kan gjøre det enklere å tolerere ydmykelsene som er knyttet opp mot selve krenkelsesprosessen.

Informant 5 hadde en tvers gjennom pragmatisk holdning til urinprøvene. «Vi sitter jo i fengsel, vi soner en dom. Så vi kan ikke være bortskjemte». Og påpekte videre om gjennomføringen av testene: «Det er helt greit, det, ass. Det... altså, vi er klar over det før vi kommer hit». Da han deretter fikk spørsmål om urinprøvene på noen måte kunne utgjøre et tillitsbrudd eller oppleves ødeleggende for rehabiliteringsfasen på annen måte, var svaret: «Nei, tvert i mot. Man skal ikke ha noe å skjule når man er her».

Også informant 3 var av den samme oppfatningen:

Det er det som er litt av Stifinner'n da, at vi skal ha den tilliten. Så hvis du vil ha noe inn her, så er jo ikke det noe problem. Men du fucker kanskje opp, ikke bare for deg selv, men for mange andre og, da... Det kommer jo bikkjer utenfra. Men urinprøvene, der tar de gjerne en hurtigtest, og så sender de til analyse i tillegg. Det gjorde de med meg seinest i dag. Fast prosedyre, det. Det er som å betale husleia, vet du.

Som informant 3 påpeker, blir det hele som å betale husleie, i hvert fall i metaforisk forstand. Kravet om urinprøver kan ses på som en del av «husleiekontrakten», og informant 5 er klar på at Stifinner'n opplyser om «leievilkårene» før kontraktinngåelsen. For å bli boende på avdelingen, må stifinner'ne fremstå som samvittighetsfulle leietakere og oppfylle alle kontraktsvilkårene fram til de løslates eller overføres videre til en behandlingsinstitusjon. Det «økonomiske utlegget» svir kanskje en del der og da, men til gjengjeld kompenseres det av trygghet og stabilitet fram til neste husleieinnbetaling. Og til syvende og sist betyr trygghet og stabilitet mer enn de negative faktorene som er knyttet vilkårene i kontrakten.

Et annet forhold som sikres gjennom urinprøvene er at stifinnere som signerer husleiekontrakten på falske premisser, raskt kan lukes ut og bortvises. Informant 1 understreket at dette representerte en trygghet for ham, i og med at det sikret at samtlige «leietakere» på avdelingen oppholdt seg der med ærlige hensikter. Eller som han etterpå kalte det: «Tillit under ansvar».

Samlet sett ser det altså ikke ut til at stifinner'ne opplevde urinprøvene som noe utelukkende negativt. Selv om testene var forbundet med både ydmykende og nedverdiggende handlinger, ga informantene likevel uttrykk for at de var en trygghetsanretning til det beste for fellesskapet. På den måten skapte også testene en følelse av samhold og tillit innad på tiltaket, en slags visshet om at alle var i samme båt.

7.5 Stifinner'ns uniformløse tillitssamfunn

En av de kanskje mest iøynefallende forskjellene mellom Stifinner'n og de øvrige avdelingene i Oslo fengsel, finner vi hos de ansatte. Mens den store majoriteten som har Oslo fengsel som sin arbeidsplass som regel bærer uniform på arbeidstid, går samtlige av de ansatte på Stifinner'n i sivile klær. Den eneste umiddelbare måten å skille mellom de mannlige innsatte og ansatte (som jeg viste til i kapittel 2.4, er det er bare mannlige innsatte på Stifinner'n, så de kvinnelige ansatte skiller seg ut i kraft av å være kvinner), er derfor gjennom alarmer som bæres synlig i beltet, id-kortet som er festet i en snor rundt halsen, samt lenken med nøkler i, som også gjerne er delvis synlig.

Fraværet av uniform var et tema som opptok alle informantene, og det syntes å være en konsensus blant dem om at det var langt enklere å forholde seg til ansatte i fengselet som ikke bar uniform. Blant annet kom dette til uttrykk ved at informantene beskrev at de raskere tillot seg å senke skuldrene overfor Stifinner'ns ansatte sammenliknet med fengselsansatte i uniform.

Da jeg forfulgte dette spørsmålet videre, og undret meg over hvorfor akkurat uniformen var så uglesett blant de innsatte, kom det fram flere liknende forklaringer. Isolasjon, innesperring, tvang og misbruk av makt var blant ordene som informantene mine brukte for å beskrive deres assosiasjoner med uniformerte mennesker. I tillegg hadde også flere av informantene individuelle opplevelser som satte uniformering i et enda mer negativt lys.

Skoglund (2006) beskriver i denne sammenheng at fengselsbetjenter til daglig utøver makt i yrket, fordi de innehar en autoritær posisjon i forhold til de innsatte. Denne maktutøvelsen bidrar til et asymmetrisk forhold mellom ansatte og innsatte, og spesielt uniform og nøkler anses som fremtredende symboler på den asymmetriske konstellasjonen. Likeledes representerer uniformen for de ansatte en institusjonell makt. Uniformen symboliserer deres rolle og deres anledning til å utøve makt mot de innsatte i embetes medfør (Skoglund, 2006).

Informant 6 forklarte nettopp dette på en illustrerende måte:

For meg blir uniformen en stadig påminnelse om alt som har gått gærent i livet mitt, ting som går kanskje 20 år tilbake. Jeg kjenner jeg blir skikkelig hissig, jeg, når jeg ser disse derre. For jeg forbinder dem med politi og sånt dritt, veit du.

«Mennesker med makt kan påføre pine», påpeker Christie (1982b, s. 85), og for informant 6 fremsto uniformen kanskje mer enn noe annet som en katalysator for pine. Den forsterket alle

de ydmykende opplevelsene han hadde blitt utsatt for av mennesker i slike antrekk, og påminnet ham på den måten om nederlag, motgang og personlig utilstrekkelighet.

Informant 5 samstemte i måten uniformen ble beskrevet på. «Det er sånn vi har levd i alle år før vi kom inn i fengsel, og også i fengsel, at de med uniformer, de samarbeider vi ikke med», fortalte han. Uniformen utsondret mistillit snarere enn tillit og impliserte på den måten den store avstanden mellom innsatt og ansatt i fengselet.

Dette samsvarer i stor grad med hva fengselsbetjentene på Botsfengselet fortalte til Grøvdal (2001) i hennes studie av fengselsbetjentes arbeid. Grøvdal beskriver at uniformen bidrar til å skape et skille mellom ansatt og innsatt, og at den for de ansatte representerte autoritet, makt og respekt (Grøvdal, 2001, s. 160-161).

Med Bourdieu (1996) kan man videre hevde at uniformen representerer en form for *symbolsk makt*. Bourdieu definerer denne maktformen som

...makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og tro på en verdensoppfatning, til å bekrefte den eller til å forandre den, og gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv (Bourdieu 1996, s. 45).

Den symbolske makten «...definerer seg i og gjennom et bestemt forhold mellom de som utøver makt, og de som makten utøves på, det vil si i selve strukturen til det feltet hvor *tro* produseres og reproduseres» (Bourdieu 1996, s. 45).

Bourdieu forfekter at «...symbolsk makt virker bare når den *anerkjennes*, det vil si når det vilkårlige ved den *miskjennes*» (Bourdieu, 1996, s. 45). I tilfellet med uniformer, kan det ut fra det ovennevnte synes som at både de innsatte og de ansatte gjør nettopp dette ved å tillegge uniformen egenskaper som bidrar til å opprettholde, og kanskje også forsterke, det asymmetriske forholdet mellom innsatt og ansatt i fengselet. Makten de ansatte innehar over de innsatte, blir manifestert gjennom uniformen, og det kan således argumenteres for at uniformen innehar en symbolsk form for makt. Dette fordi det er uniformen *i seg selv*, ikke mennesket bak antrekket, som blir gjenstand for all den avmakt, fornedrelse og mistillit de innsatte måtte inneha overfor fengselssystemet og eventuelle andre maktforvaltende systemer. Informant 5 beskrev denne opplevelsen på følgende måte under intervjuet:

Det blir en autoritær greie. Og med en gang de tar den av seg, selv om det er akkurat de samme menneska, så blir de... Ja, det blir noe helt annet da. Da klarer jeg liksom å prate med de, og samarbeide med de. Det klarer jeg ikke når de har på seg den uniformen.

Dersom det er slik at uniformen og uniformeringen til de ansatte i fengselet bidrar til å skape og opprettholde en symbolsk makt (jf. Bourdieu, 1996), og slik sett opprettholder asymmetrien mellom ansatt og innsatt, som Grøvdal (2001), Skoglund (2006) og flere av mine informanter argumenterer for, vil fravær av uniformerte ansatte i fengsel muligens kunne ha en annen innvirkning på forholdet mellom innsatt og ansatt. Det synes å være nettopp dét informant 5 fremholder når han viser til egne holdninger og erfaringer i sitatet over. Han beskriver at det er umulig for ham å etablere en tillitsfull relasjon overfor en ansatt i uniform, men argumenterer samtidig for at det kan la seg gjøre dersom uniformen fjernes. Som det også ble vist til tidligere i denne oppgaven, var fravær av uniform noe informantene var opptatte av (se kapittel 4.3). De beskrev, på samme måte som informant 5 gjør over, at når uniformen var borte, var det langt enklere å knytte bånd med de ansatte.

På Stifinner'n kan det dermed se ut til at informantene opplever det uniformløse samfunn som et institusjonelt grep for å fremme klimaet for tillit internt på avdelingen. De vektlegger alle hvor viktig det er for dem at de ansatte går i sivile klær. Informant 1 fortalte for eksempel at han ikke reflekterte så mye over fraværet av uniform på Stifinner'n, i og med at alle de ansatte gikk i sivile klær. Men uniformering var likevel et tema som opptok ham. Han viste derfor til et opphold i et annet fengsel for å illustrere hvor mye uniformen spilte inn på adferden han utviste overfor de fengselsansatte:

Det har mye å si. Jeg trudde kanskje ikke at det gjorde meg så veldig mye nå lenger sammenliknet med før, men jeg merket det på Ullersmo, spesielt. Der går de fleste uniformert. Men det var noen der og, noen få, som ikke gikk uniformert. Og jeg prata mye lettere og mye mer med dem som ikke hadde på seg uniform.

Da informant 3 skulle ta for seg divergensen mellom Stifinner'n og andre fengselsavdelinger, påpekte også han uniformen: «De har ikke uniform her. Det er en stor forskjell. Jeg kjenner jeg får helt angst når jeg ser betjenter som kommer i uniform nå. Det er ikke noe fett».

Dette er kanskje det sterkeste enkeltutsagnet i datamaterialet mitt i forhold til uniformering. For informant 3 sitter den symbolske makten så sterk innprentet i uniformen at han reagerer med engstelse hver gang han ser uniformerte betjenter på Stifinner'n. Denne opplevelsen står også i sterk kontrast til Giddens (1992) sin definisjon av tillit, hvor det hersker en tro på at personer eller systemer gjør som de gjør ut fra en god hensikt.

Skal man tro Stifinner'n, var dog ikke den opprinnelige hensikten med å avskaffe uniform på enheten å etablere en mer tillitsfull relasjon med de innsatte. Det som opptok avdelingen, var

snarere å viske ut det observerbare skillet mellom ansatte på avdelingen som hadde sin bakgrunn fra kriminalomsorgen og ansatte som stammet fra Tyrili.

Fengselsbetjentene sluttet å bruke uniformer, mye fordi det ikke skulle være synlige forskjeller på fengselsansatte og Tyrilimedarbeidere. Det ble lagt stor vekt på at de to ulike kulturene skulle nærme seg hverandre og jobbe tett sammen som en gruppe (Danielsen og Haugen, 2010, s. 10).

Selv om de innsatte altså opplever fravær av uniform som et institusjonelt grep for å bedre klimaet for samarbeid og tillit, kan det virke som om dette har blitt en latent konsekvens av beslutningen om å utviske de antrekksmessige forskjellene hos Stifinner'ns ansatte.

Da intervjuene fant sted, gjorde jeg meg ikke noen umiddelbare tanker om at det kunne eksistere en sammenheng mellom fravær av uniform og et fenomen som hadde med tillit å gjøre. Det ble først klart for meg da jeg bearbeidet og kategoriserte data. I etterkant av intervjuene var jeg imidlertid fortsatt ikke ferdig med all observasjonen på Stifinner'n, og fikk således en mulighet til å etterprøve denne tolkningen i fellesskap med to av intervjuobjektene mine, informant 3 og informant 6.

Informant 3 klargjorde sine tanker om tematikken på denne måten:

Altså, jeg tror det er sinnssykt smart av de at de ikke går i uniform her. For da blir liksom hele soningen helt annerledes. Skjønner du? Jeg merker det at jeg blir mye mer positivt innstilt, og at jeg får et helt annet forhold til dem som jobber her. Der borte (peker ut av vinduet og mot «blokka» på avdeling B), der er det ingen av betjentene som bryr seg, men her tror jeg faktisk de synes det er litt allright at vi sliter med rus og krim og sånt, for da har de noe de kan hjelpe oss med. Skjønner du? Jeg... ja, åssen skal jeg si det... de er her for å hjelpe på Stifinner'n, og at de ikke har uniform understreker det liksom, på en måte. Det er mye lettere å få tillit til de da.

Informant 6 hadde på sin side en noe annerledes vinkling på hvordan han opplevde dette forholdet:

Det har en klar sammenheng, det der. For meg blir liksom uniformen et... ja, hvordan skal jeg si det... jo, et symbol på en hel masse dritt jeg har opplevd fra jeg var liten og fram til nå. Så det blir en slags automatikk i å ha pigga ute når jeg ser folk i de klea. Men folk uten uniform, dem kan jeg gi en sjanse. Da får jeg ikke pigga ute på samma måte, uten uniformen blir vi mer likesinna hvis du skjønner. Men det er klart, jeg tester dem ut litt i begynnelsen, særlig på et sted som dette, for det er aldri godt å vite hvor du har betjenter. Men hvis jeg finner ut at dem er til å stole på, da kan jeg begynne å åpne meg og gi noe tilbake. Og 'vips' (knipser illustrerende med fingrende), så har vi et tillitsforhold oppe og går mellom oss, ikke sant.

Selv om forklaringene til informant 3 og informant 6 kan fortone seg som relativt ulike, har de altså det til felles at begge mener fraværet av uniform hos de ansatte bidrar til en mer tillitsskapende atmosfære på avdelingen.

7.6 Andre tillitsskapende forhold

I tillegg til den sivile bekledningen, påpekte informantene også flere andre forhold som virket tillitsskapende på dem. Blant annet ble innkjøringsturen trukket fram som en viktig bestanddel i så måte.

Innkjøringsturen er et grep som Stifinner'n foretar i inntaksperioden (se kapittel 2.6), og som i sin helhet finner sted utenfor fengselsmurene, for eksempel i Nordmarka. Turen har som regel en varighet på to til tre døgn, og hensikten med den er å samkjøre de nye stifinner'ne og bygge opp en positiv opplevelse av Stifinner'n. Dessuten kan de uformelle omgivelsene medvirke til å knytte bånd mellom innsatte og ansatte, og på den måten også skape et fundament av tillit mellom dem.

Alle informantene så på innkjøringsturen som en god start på tiden i Stifinner'n, ikke minst på grunn av de felles opplevelsene de fikk ta del i mens turen pågikk. Sagt med informant 5 sine ord: «På slutten av introgruppa da, så får vi en sånn derre innkjøringstur, med overnatting. Det er liksom gulroten i gruppa». Denne turen var også en aktivitet informant 6 visste å sette pris på: «Vi får gå ute i skauen og kose oss i flere dager. Det er et skikkelig bra tiltak», sa han. I følge informant 1 bidro innkjøringsturen til å sveise sammen de ulike aktørene på Stifinner'n på en god måte: «(G)ruppa blir jo da kjent på ny, på en måte. Både oss gutta i mellom og med betjentene», understreket han da han skulle trekke fram sin egen opplevelse av denne turen.

Samlet sett omtaler altså informantene innkjøringsturen som givende og tillitsskapende, noe som ser ut til å stemme godt overens med Stifinner'ns intensjon med denne aktiviteten:

Stifinner'n har lange tradisjoner med å reise på innkjøringstur med nye innsatte. Turene bidrar til en felles referanseramme og en positiv opplevelse for både innsatte og ansatte. Turene fører dessuten til at stifinnerne føler seg tryggere når de kommer tilbake til Stifinner'n. Hva man gjør eller hvor man drar, er av mindre betydning. Det som teller, er innholdet – det å skape trygghet og samhold som igjen er en forutsetning for at endring skal kunne finne sted (Danielsen og Haugen, 2010, s. 42).

Et annet forhold, som spesielt for informant 5 var alfa og omega i forhold til å utvikle tillit overfor Stifinner'ns ansatte, hadde også med relasjonen mellom de innsatte og de ansatte å

gjøre. I følge informanten var det store forskjeller mellom Stifinner'ns ansatte og ansatte på andre fengselsavdelinger:

Du veit, vi har et litt pussig forhold til dissa betjenta, for du opplever mange betjenter, ass. Det er så på trynet det jeg opplever til tider. Du veit, en betjent, han kan skrive en rapport han, og så mister du «to-tredjedelen» din, ikke sant. Det er som ei ripe i lakken, veit du, og da blir det automatisert at du distanserer deg så satans mye fra dem... Du veit, en betjent i blå skjorte, ikke sant, som står og skuer på deg, han kan misforstå ting veldig lett. Men en betjent som er integrert i grupper og med oss hele veien, vil ikke skrive rapport om helt blåbær-ting.

Utsagnet til informant 5 impliserer med andre ord en erfaring av at tillit mellom innsatte og ansatte utvikles gjennom integrering og nærhet. De ansatte vil ikke skrive rapporter om «blåbær-ting» fordi relasjonen mellom dem og de innsatte oppleves som helt annerledes enn i en ordinær fengselsavdeling. Han forklarte videre:

Noen betjenter kan skrive rapporter med en gang, «han satt i stua og røyka og ditten og datten, og det er jo ikke lov», men mange her sier heller «slukk den røyken, du veit at det der ikke er lov». Og så slukker du røyken da, og så er det fair.

Basberg (1999) viser i sin bok *Omsorg i fengsel?* til at mye av arbeidet som de ansatte utretter overfor de innsatte i fengsel, har med skjønn å gjøre. «Det dreier seg om betjentenes vilje og evne, men også om deres muligheter til å møte fangene gjennom godt skjønn, i motsetning til å møte fangene med henvisning til regler», skriver hun (Basberg, 1999, s. 101). Sagt på en annen måte; det asymmetriske forholdet som Skoglund (2006) viste til mellom ansatt og innsatt kan forminskes ved bruk av skjønn, slik at det blir enklere for partene å stole på hverandre. Harald Grimen, som var professor i filosofi og utga en rekke bøker og publikasjoner om tillit, fastslår det i mange sammenhenger kan være en korrelasjon mellom skjønn og tillit. «Å stole på noen er å handle med få forholdsregler», påpeker han (Grimen, 2009: s. 19), og understreker videre at «...gode institusjoner fremmer tillit mellom personer fordi de reduserer sårbarhet og usikkerhet...» (Grimen (2012, s. 101).

Informant 1 beskrev opplevelsen av tillit på Stifinner'n på en annen måte, ved å trekke fram Stifinner'ns *arbeidslag* som en tillitsskapende faktor. På Stifinner'n finnes det to ulike arbeidslag, et kjøkkenlag og et vedlikeholdslag. Hvert lag ledes av en ansatt på Stifinner'n, og Danielsen og Haugen (2010) forteller at de er opprettet for å utvikle endring hos de innsatte. Det heter seg videre at «...arbeidslaget gir ramme for et hav av situasjoner hvor vi kommer nærmere hverandre, hvor vi kan følge opp en diskusjon fra tidligere eller lære noe nytt rent praktisk» (Stensrud, 1985, sitert i Tjersland, Jansen og Engen, 1998, s. 101). Informant 1

gjorde et poeng av at arbeidslagene både opererte innenfor og utenfor fengselsområdet, og sa som følger:

Ja altså, sann som nå så var det en gruppe som reiste ut på tirsdag og var i marka og hogget ved og kløyvde ved og sånt, og som kom tilbake på torsdag. Så reiser det en ny tur ut igjen nå på tirsdag som blir borte til torsdag. Det er kult, og så er de jo en tillitserklæring til oss gutta også, da. Vi er jo fanger, ikke sant, men allikevel så slepper dem oss løs der ute.

Også informant 3 trekk en parallell mellom arbeidslagene og tillit. Han illustrerte dette ved å sammenlikne hverdagen på Stifinner'n med hverdagen på en lukket fengselsavdeling:

«(H)vordan skal du få tillit der, når du sitter treogtyve timer i døgnet på cella? Det går jo ikke an, det. Det gjør jo ikke det». Men på Stifinner'n var situasjonen annerledes. «Alle skal være i noe arbeid. De prøver å finne et opplegg til alle, liksom», fortalte han. Og understreket videre: «Jeg merker det at her så får du mer forpliktelser... I stedet for der jeg satt før jeg kom hit. Der satt jeg jo bare på cella...».

I følge informant 3 ga arbeidslaget ham en positiv hverdag som innsatt. Det å mestre klare oppgaver og utrette konkrete mål, ga ham følelsen av å gjøre noe verdifullt og nyttig på avdelingen. Hans bidrag ble dessuten møtt med anerkjennelse på enheten, hvilket igjen skapte tillit. «Det som er med Stifinner'n, er at vi er tillitsfanger, ikke sant», understreket han eksplisitt i denne sammenhengen.

Statusen som «tillitsfange» var ikke bare viktig overfor Stifinner'n og avdelingens ansatte, den henspilte også på forholdet mellom de innsatte på avdelingen. Ikke minst var det viktig å være tilliten verdig i forhold til svært verdsatte aktiviteter som fant sted utenfor fengselsmurene:

I helgene så er vi ute og finner på noe. Tidligere var det mer ut på ski og bowling og sånt, men det er to stykker som har rømmet på kort tid, så det har ødelagt litt for oss andre på Stifinner'n. Men helgeaktivitetene går mye på frisbee, golf, gåturer i skogen og sånne ting (informant 3).

Spesielt i mellomperioden forsøker Stifinner'n å gi de innsatte på avdelingen tilbud om fysiske aktiviteter, miljøaktivitet på tiltaket, kulturelle aktiviteter og friluftsliv. Dette er i tråd med straffegjennomføringslovens § 21, som understreker at fengselet er pliktig til å legge til rette for at innsatte får tilbud om ulike fritidsaktiviteter²⁵. Tanken er at slike aktiviteter kan

²⁵ Straffegjennomføringsloven § 21 lyder som følger:

«Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at de innsatte skal få tilbud om deltagelse i aktiviteter på fritiden, herunder mulighet for fysisk aktivitet og kulturell virksomhet».

bidra til å gi stifinner'ne livsmestringskompetanse og være nyttig når de innsatte skal reintegreres i samfunnet (Danielsen og Haugen, 2010, s. 69). I tillegg kan denne type aktiviteter bidra til et godt fellesskap på Stifinner'n, samt bygge opp om de innsattes følelse av at de bruker tiden sin til noe positivt mens de er på tiltaket.

Det at enkelte av de innsatte i løpet av den seneste tiden hadde valgt å rømme mens de tok del i aktivitetene, mente imidlertid informant 3 at bidro til å undergrave tilliten til de andre stifinner'ne:

Altså, jeg tenker at hvis folk har tenkt til å stikke, så ikke stikk fra en aktivitet her. Da kan du heller gjøre det fra en fremstilling eller noe sånn. Når du er aleine med en betjent. Da går det ikke utover oss. Men når du stikker fra en aktivitet, så går det utover alle. Det blir et misbruk av vår tillit, det blir det.

Informant 3 omtalte altså tillit som en relasjon de innsatte i mellom. Han formodet at de innsatte på Stifinner'n skulle oppføre seg slik det var forventet av dem fordi dette bidro til å gagne fellesskapet. Når enkelte stifinnere likevel valgte å rømme, virket det ødeleggende for de øvrige innsatte. Dette kunne ha vært unngått dersom de innsatte rømmet i en situasjon hvor det kun var ansatte til stede. Men fordi handlingene ble begått i forbindelse med en aktivitet, fikk den konsekvenser for alle stifinner'ne på avdelingen. Og det opplevdes som et klart tillitsbrudd:

Det er jævla urettferdig at alle skal få svi for det... nå fryser de kanskje huset i en uke eller to, det kommer an på hvor stygt det er, da. Men det er jo jævla kjipt at det skal gå utover alle. Ja, det er jævla kjipt. Man skulle ha tak i han og fått han hit, så folk kunne fortelle han jævla dusten at han fucker opp for alle andre.

7.7 Tillit knyttet opp mot Goffmans teori om rollespill og selvpresentasjon

Tidligere i dette kapittelet har informantene beskrevet at de opplever tillit som langt mer fremtredende på Stifinner'n enn på andre fengselsavdelinger som de sammenlikner enheten med. Tiltaket har et lavere sikkerhetsnivå med fokus på rehabilitering, et uniformløst samfunn, gode relasjonene mellom innsatte og ansatte, en stor grad av opplevd frihet på avdelingen, samtidig som det åpner opp for aktiviteter utenfor fengselsmurene. Også urinprøvene, som både kan oppleves stigmatiserende og nedverdiggende, valgte informantene å anse som et tillitsskapende element. Testene skapte en intern trygghet blant stifinner'ne om at

ingen oppholdt seg på tiltaket under falske forutsetningene, og bruken av dem kunne på den måten forsvares.

7.7.1 Betroelser om tillit

Da Goffman (1992) lanserte boken *Vårt rollespill til daglig*, understreket han at teorien han anvendte var universell, og kunne benyttes til å fortolke et hvilket som helst konkret samfunn. I denne forbindelse må det påpekes at Goffman (1992) ikke innehadde en makroorientert tilnærming til begrepet samfunn, men snarere forsto det som ulike former av menneskelige fellesskap. Både familien, fabrikken og forretningen ble i den sammenhengen brukt for å eksemplifisere ulike samfunnstyper (Goffman, 1992, s. 9).

I Goffman (1992) sin forstand vil derfor både fengselssamfunnet og det interne livet på Stifinner'n kunne anses som forskjellige former av samfunn, og på den måten være åpne for fortolkning ved bruk av hans teoretiske tilnærminger.

Med Goffman (1992) er det mulig å anta at mange av tillitserklæringene som de innsatte ytrer overfor Stifinner'n, finner sted frontstage (jf. kapittel 3.2.2). Stifinner'ne proklamerer sin tillit til enheten og dens ansatte foran et publikum, som består nettopp av avdelingens ansatte, meg som forsker, besøkende på tiltaket og eventuelt andre med en mer perifer tilknytning til Stifinner'n.

Men selv om Goffman (1992) påpeker at det er interessant å danne seg et klart inntrykk av hva som skjer på scenen, mener han at det er minst like viktig å få en forståelse av hva som skjer bak kulissene. Det er her stifinner'ne kan senke skuldrene, slappe av og gi uttrykk for sine egentlige meninger. Som innsatte er det viktig at de opprettholder sin fasade utad, men backstage kan situasjonen fort være en ganske annen:

Det er spesielt interessant å iaktta en opptredende idet han forlater området bak kulissene og kommer til et sted hvor det finnes publikum, eller når han kommer tilbake derfra, for det er da man kan oppdage en fantastisk skifting av roller (Goffman, 1992, s. 103).

For en forsker vil det med andre ord være betydningsfullt å kunne belyse både det som skjer frontstage og det som hender backstage, siden det vil være klare skillelinjer mellom hva som foregår i disse områdene. For forskeren blir det i så måte viktig å få adgang backstage, selv om det ofte kan være vanskelig (Goffman, 1992, s. 98).

Gjennom intervjuene og observasjonen på Stifinner'n, ble jeg som forsker innviet i flere hemmeligheter og betroelser i forhold til de innsattes forståelse av fenomenet tillit. Selv om

jeg selvsagt ikke kan være et hundre prosent sikker, vil jeg anta at disse ytringene fant sted backstage. Det skyldes at de omhandlet opplevelser som ikke kunne røpes for Stifinner'ns ansatte, da de med stor sannsynlighet ville medføre sanksjoner og tapt troverdighet (Goffman, 1992, s. 94; Danielsen og Haugen, 2010, s. 101).

Det kanskje mest fremtredende forholdet var at selv om informantene syntes å inneha en konsensus om at Stifinner'n ville det beste for sine innsatte, unnlot de å være ærlige med alle avdelingens ansatte. Informantene forklarte dette med erfarte opplevelser av at de ansatte gjerne imøtekom stifinner'nes forespørsler på ulike måter.

Man lærer seg fort hvem man kan ta de forskjellige tingene med. Det gjør man. Det er noen som er veldig etter boka, sånne paragrafryttere. De kan jo som regel ikke brukes til så jævla mye... Men så er det de som klarer å se litt gjennom fingrene og forstå hva som egentlig er til det beste for deg, liksom.

Disse ordene tilhørte informant 5, og informant 6 samstemte – paragrafrytterne kunne etter hans mening ikke brukes til noen verdens ting. De trenerte stifinner'nes henvendelser og var ikke verdt å ha med og gjøre. «Jeg er i hvert fall sånn at jeg trekker til dem som jeg veit at jeg kan få noe hjelp ut av og som er allright å prate med og sånt. Jeg gidder ikke å sitte og bruke tida mi på å prate med folk som ikke bryr seg», understreket han i denne sammenhengen.

Liknende uttalelser kom også fra de andre informantene. Det følgende sitatet stammer fra informant 1: «Jeg merker veldig fort hvem som jobber med oss og hvem som jobber mot oss. Merker veldig fort det. Man blir veldig menneskekjenner, for å si det sånn».

Implisitt i disse ordene, men også i sitatene til de to andre informantene, ligger det en opplevelse av at de innsatte kunne knytte tillitsrelasjoner med enkelte av Stifinner'ns ansatte, men på ingen måte alle. Hvem de forholdt seg til hvis noe fremsto som vanskelig eller viktig, var derfor alt annet enn vilkårlig. Informant 3 tilkjenner i den forbindelse at han brukte de ansatte på ulike måter alt ettersom hva som var hans agenda:

(I) mitt hue så har jeg en betjent som jeg spør om småting, hvis du skjønner. Sånn som å betale regninger, sjekke konto. Som jeg vet de gjør med en gang, ikke sant, så jeg slipper å spørre de femti ganger. Og så hvis du har et litt større problem, så går du til litt mer erfarne folk, da. Som du vet kommer til å gi deg gode råd eller hjelp. Det er fint å bruke sånne aspiranter eller sånt til småting.

Felles for uttalelsene over, var at stifinner'ne ikke ønsket at de skulle bli kjent for sitt publikum. De måtte derfor skjules backstage. Dersom de ansatte fikk nyss i at de «shoppet rundt» for å dra best mulig nytte av ulike fordeler, kunne det lett skape uro og mistillit. Og

videre kunne det også bli vanskelig å oppnå de godene man ønsket. For informantene gjaldt det derfor raskt å kunne akkumulere nok kunnskap og erfaring om de ansatte, slik at de hele tiden kunne spille på «riktige» ansatte frontstage.

7.8 De innsatte på Stifinner'n som goffmanske lag

I *Vårt rollespill til daglig*, beskriver Goffman (1992) lag som «...personer som samarbeider om å fremføre en enkelt rutine» (Goffman, 1992, s. 72). Som lag definerer aktørene sin sosiale situasjon i fellesskap og iscenesetter sine opptredener og skuespill unisont. Hvert «...medlem av et lag må yte sitt dramatiske bidrag for at det skal oppstå en bestemt definisjon av situasjonen» (Goffman, 1992, s. 74), og lagets aktører blir derfor gjensidig avhengige av hverandre for å kunne utføre en dramatisering eller opptreden på troverdig vis. Et karakteristisk trekk med lagopptredener er at samhold og enighet fremheves utad, mens indre uoverensstemmelser skjules for publikum. Imidlertid forekommer det kontinuerlig forhandlinger om definisjonen internt i laget, og den indre uoverensstemmelsen kan være stor (Goffman, 1992, s. 73-74).

Ved hjelp av Goffman (1992) sin teori åpnes det for å tilnærme seg Stifinner'ns innsatte som lag. Stifinner'ne har alle det til felles at de oppholder seg på avdelingen som en følge av rus- og kriminalitetsproblematikk, hvilket kan binde dem sammen som gruppe og skape en fellesskapsfølelse. «Vi hjelper hverandre opp av grøften. Man påvirker og blir påvirket av hverandre», fortalte informant 2 i så henseende, hvilket kan bidra til å underbygge Goffman (1992) sitt poeng. «Det er det som er fellesskapet her, at vi hjelper hverandre hele veien», hevdet informant 1 videre.

En agenda for laget med stifinnere kan være ønsket om å fremstå troverdig og tillitsfulle når det gjelder å endre livsførsel. Ikke bare fordi dette er et mål i seg selv, men også fordi det resulterer i stabile og positive soningsforhold på avdelingen. Mulighetene for positive goder som permisjon og aktiviteter utenfor fengselsmurene opprettholdes, og det samme gjør det forutsigbare og trygge miljøet innad på avdelingen.

Tilfellet det ble vist til i kapittel 7.6, der to stifinnere rømmet på kort tid, kan oppfattes som en motpol til det ovennevnte. To av lagets medlemmer viste seg ikke å være til å stole på, noe som medførte tapt tillit hos publikum, i denne sammenhengen forstått som kriminalomsorgen og Tyrilisystemet. Konsekvensen av den tapte tilliten ga seg igjen utslag i at hele laget midlertidig ble avskåret fra permisjoner og aktiviteter utenfor fengselsmurene.

For at et lag skal kunne opptre trygt og unngå et slikt tap av troverdighet, viser Goffman (1992) til at tre kriterier må oppfylles. Disse kaller han *dramaturgisk lojalitet*, *dramaturgisk disiplin* og *dramaturgisk omtanke*. Med dramaturgisk lojalitet mener Goffman (1992) at lagmedlemmene påtar seg visse moralske forpliktelser. Lagets hemmeligheter mellom opptredende må ikke røpes, hverken som en følge av egeninteresse, prinsipp eller manglende diskresjon (Goffman, 1992, s. 176).

Når det gjelder dramaturgisk disiplin, påpeker Goffman (1992) at hvert medlem i laget utøver sin rolle utøves uten utilsiktede fakta eller pinligheter. I så måte er det påkrevet med diskresjon og selvbeherskelse, og at hemmeligheter heller ikke røpes under opptreden (Goffman, 1992, s. 179).

Den dramaturgiske omtanken omhandler planleggingen og iscenesettelsen av skuespillet. Her er det viktig at lagmedlemmene utviser omtanke og aktpågivenhet, er forberedt på alle eventualiteter og drar nytte av muligheter underveis (Goffman, 1992, s. 181).

I tillegg til dramaturgisk lojalitet, dramaturgisk disiplin og dramaturgisk omtanke, er det også for et lag viktig med klare skiller mellom frontstage og backstage. Alle lagmedlemmene har et ansvar for å påse at opptreden frontstage forløper seg så troverdig som mulig, samtidig som de også må forhindre at publikum får adgang backstage. Ved å sikre backstageområdet for uvedkommende, kan laget sikre at situasjonsdefinisjonen det ønsker å oppnå i forhandlingene med publikum ikke ødelegges (Goffman, 1992, s. 70-74).

En sammenheng hvor jeg i Goffman (1992) sin forstand kunne bevitne stifinner'nes lagspill til fulle, var i forhold til *permisjon*. Permisjonene var naturlig nok svært populært blant lagets medlemmer, og stifinner'ne omtalte dette tiltaket uten unntak omtalt i positive ordelag.

På Stifinner'n, som i det øvrige fengselet, er det slik at alle permisjonssøknader må vurderes som formålstjenlig før de innsatte kan få søknadene innvilget²⁶. I tillegg til permisjonssøknaden, er stifinner'ne også forpliktet til å skrive en VAF (Vurder Alle Faktorer) som leveres sammen med søknaden. Sagt med ordene til informant 1: «Du skal skrive hva du skal gjøre til enhver tid under permisjon», og utdypet gjennom *Håndbok for Stifinner'n*: «Det viktigste i en VAF er å kunne gjøre rede for hvilke utfordringer den innsatte kan møte på permisjonen, spesielt knyttet til rus og venner/bekjente i rusmiljøet» (Danielsen og Haugen, 2010, s. 98). Ved å benytte VAF som et pedagogisk grep, kan Stifinner'n forsøke å innprente en bevissthet hos de innsatte som det kan være spesielt viktig å være i besittelse av i eventuelle utfordrende øyeblikk under permisjonsperioden. Dersom de innsatte klarer å følge

²⁶ Jf. straffegjennomføringsloven § 33.

det som står i deres VAF også i vanskelige situasjoner, kan det gi en følelse av mestring og selvtillit, og således være viktig læring i et rehabiliteringsmessig øyemed.

Fordi permisjonen sto i så høy kurs, bar lagmedlemmene på en konstant frykt for at de skulle bli inndratt eller nektet innvilget. Følgende dialogen mellom informant 1 og informant 2 kan bidra til å belyse dette nærmere. Den første bemerkningen tilhører informant 2:

- Åssen kan du ha tillit til en person når du veit at det blir brukt mot deg? Hvis du veit at det til syvende og sist kan slå tilbake på deg?

- Det er ikke alltid det lønner seg. Ta et eksempel da, hvis vi skal på permisjon for eksempel, så er det sånn at vi skal skrive en VAF... Hvis jeg kommer tilbake og så sier at jeg var innom hos en kompis og dem røyka hasj der, men det gikk bra, jeg var innom der og hilste på, men jeg røyka ikke. Hvis jeg skulle vært ærlig og sagt det, så hadde det kanskje fått konsekvenser for neste perm. For jeg hadde ikke fulgt VAFen. Og ting skjer jo ofte uforutsett, så du skal være veldig sånn... Da er det bedre å ikke være ærlig. Og så blir det sånn triksing og miksing fordi du ikke tør å vise dem nok tillit...

- Jeg treffer ei dame, og hu er nykter nå, og hu har barn og sånt, men hu har frika mye før. Og hvis jeg skulle sagt detta til kontaktbetjentene så hadde ikke jeg fått besøke hu. Da hadde dem tenkt at her er det ugler i mosen, så da må jeg tenke på å ta en sånn omvei.

I situasjoner som de ovennevnte, var det viktig at laget med stifinnere spilte ut sin opptreden ved bruk av elementene dramaturgisk lojalitet, disiplin og omtanke. Å forholde seg oppriktig om hva som har skjedd, var utelukket. Det kunne medført uheldige konsekvenser og negative sanksjoner, både for enkeltmedlemmene av laget og laget som helhet. For det første kunne tilliten overfor Stifinner'ns ansatte svekkes eller bryte, og for det andre forelå det en risiko for avslag av kommende permisjoner som en følge av at permisjonsreglene ble brutt²⁷.

Backstage var dog situasjonen en ganske annen. Der ble de de faktiske hendelsene bevart som hemmeligheter, og adgangen fra fasadeområdet til baksiden ble godt bevoktet slik at ingen fra publikum slapp inn (Goffman, 1992).

Gjennom observasjonen fikk jeg inntrykk av hendelser a la det som informant 1 og informant 2 beskrev over, forekom relativt ofte i forbindelse med permisjonene. I tillegg til hvem en hadde tilbragt tiden med og hvor en hadde befunnet seg, var også alkoholkonsum og festing tilbakevendende historier blant stifinner'ne.

Goffman (1992, s. 176-178) viser til at medlemmene i et lag ofte er bundet av lojalitetsfølelse til hverandre og således uttrykker moralsk støtte overfor lagets medlemmer. Innad hos stifinner'ne kom dette til syne ved at medlemmene bekreftet hverandres historier med

²⁷ Jf. straffegjennomføringsloven § 36 første og annet ledd.

bemerkninger som alminneliggjorde dem på ulike måter. Typiske utsagn kunne for eksempel være: «klart det er viktig å ta seg en fest i blant, alle gjør jo det», «man må jo leve litt også», «slapp av, vi tøyer alle reglene litt innimellom» og «jasså, kost deg hos dama igjen i permen, eller?».

Men selv om disse opplevelsene ble delt relativt ukritisk blant lagmedlemmene, fikk jeg hele tiden inntrykk av at stifinner'ne delte en stilltiende konsensus om at utenforstående ikke kunne få innsyn i denne informasjonen (jf. Goffman, 1992, s. 109-110). De innsatte kunne med andre ord spøke og le om slike hendelser, men bare backstage. Frontstage, overfor Stifinner'ns ansatte, var situasjonen en annen. Her sto kravet om dramaturgisk lojalitet, disiplin og omtanke igjen sterkt, slik at laget og dets medlemmer skulle oppfattes som tillitsfulle innsatte av publikum og på den måten unngå fornedrelser og negative sanksjoner.

7.8.1 «Å lure en ringrev»

Stifinner'ne, både forstått som enkeltaktører og som lag, vedgikk altså at de i gitte situasjoner tøydte tillitsforholdet til Stifinner'n godt over det reglementerte. Ofte ble det hele også bagatellisert i form av en felles konsensus om at alle gjorde det samme. Men likevel vektla informantene igjen og igjen at de tok oppholdet på Stifinner'n seriøst. Spesielt kom dette til uttrykk i forhold til omgang med illegale rusmidler. Å ruse seg på annet enn alkohol i permisjonene var utelukket, og det samme angikk innføring og bruk av narkotika på avdelingen. Under intervjuet fortalte informant 1 at han ville ta affære dersom det kom ham for øre at en annen stifinner hadde befatning med slik rus mens han oppholdt seg på avdelingen:

...det er klart, man ruser seg ikke mens man er her, det gjør man bare ikke. Så jeg hadde ikke latt noen gå rundt å ruse seg. Da hadde jeg tatt tak i han sjøl og forklart at enten så sier du i fra, nå får du gå ned og ta tak i det, og gitt ham den muligheten... Det tenker jeg er fair, for da gir jeg han sjansen til å gjøre noe med det.

I *Vårt rollespill til daglig*, beskriver Goffman (1992, s. 24-25) to rolleytterpunkter hos aktørene. I det ene ytterpunktet går aktøren helt opp i rollen og tror den er representativ for den objektive virkeligheten. Dersom publikum også deler denne oppfatningen, vil det herske en generell oppfatning om at det er «det virkelige» som fremføres. I det andre ytterpunktet innehar aktøren hverken tror på eget spill eller interesserer seg for hva publikum måtte mene om opptredenen. Aktøren kan derfor kalles en kyniker. Mellom disse to ytterpunktene finnes det i tillegg uendelige grader av opptredener som kan variere mellom det virkelige og det

kyniske.

Utsagnet til informanten over kan oppfattes å ligge relativt nært opp mot det første ytterpunktet. Uttalelsen fremstår genuin, nærmest som en kjensgjerning. Man ruser seg bare ikke på Stifinner'n, det er helt uaktuelt. Men skulle det likevel skje, er det viktig å gi beskjed til rette vedkommende slik at han kan ta seg sammen og endre adferd. Ellers oppholder han seg på tiltaket under falske premisser, hvilket både undergraver tilliten til de innsatte og de ansatte. Eller som en av de andre informantene beskrev det: «Du har jo noe absolutt ved Stifinner'n. Sånn som med rus. Ruser du deg, da er det ferdigsnakka».

Informant 3 understreket at han ikke hadde vært tilliten verdig ved et tidligere opphold på avdelingen. Det hadde satt sine dype spor:

- Jeg ble jo tatt med ting her på Stifinner'n sist jeg var her. Og det fikk konsekvenser så det ljomet etter... Du veit, jeg gikk rusa noen dager, liksom. Folk... ja, og så hadde jeg gjemt det inne på toalettet her. Og så kom bikkja, og fant dette her. Bikkja gikk amok med en gang den kom opp i etasjen, veit du. Halen var overalt.

- Hvordan opplevde du det? Fikk det bare konsekvenser for deg, eller for andre også?

- Det var verst for meg. For det var jeg som tok inn tingene, da... jeg ble politianmeldt, fikk ikke fremstilling, fikk ikke den jobben jeg ville ha... og så i tillegg så fikk jeg reaksjoner etterpå... jeg fikk innestatus, fikk ikke lov å gå ut. Og så fikk jeg ikke permisjon, ikke fremstilling, hverken med betjenter eller noen ting. Jeg fikk ikke... jeg ville gjerne jobbe i kiosken da, og det fikk jeg heller ikke lov til, for da var det fare for at jeg kunne få inn narkotika igjen. Og så avslag på to tredjedeler. Og det har jo mye å si.

Med Goffman (1992) kan det argumenteres for at informant 3 befant seg langt nærmere det kyniske rolleytterpunktet i episoden over. Til tross for de klare holdningene og reglene på Stifinner'n, valgte han å se bort fra dem. Rusen ble gjemt på avdelingen og han var narkotikapåvirket i flere dager mens han oppholdt seg på enheten. Kynismen i informant 3 sin oppførsel var påfallende, både sett fra hans eget perspektiv og slik som publikum opplevde det. Og som det fremgår av sitatet, ble konsekvensene av tillitsbruddet omfattende. «Jeg kunne jo vært rusfri nå. Kanskje vært på ferie hvis jeg hadde vært ute. Men i stedet for så sitter jeg her. Så... jeg tapte mye», resonnererte han i ettertid omkring situasjonen over. Men skal vi tro informant 3, førte hendelsen også til et positivt tilsnitt i tilværelsen. Etter noen måneder i en ordinær fengselsavdeling fikk han fornyet tillit av Stifinner'n, en tillit som han denne gangen understreket at han ville ta på alvor: «Hvis du har lyst til å gjøre noe med livet ditt, så er Stifinner'n å anbefale. Så kommer du godt i gang», forfektet han. Og fortsatte – kanskje klok av skade: «Ellers har du ikke noe å gjøre her».

Hverken gjennom de resterende intervjuene eller observasjonen kom det fram liknende historier blant de innsatte på Stifinner'n. I den grad illegale rusmidler var noe tema, var det med motsatt fortegn. Det ville være meningsløst å ruse seg på en rusrehabiliteringsenhet som Stifinner'n. Ikke bare ødela man da for seg selv og de andre innsatte, men de ansatte var også alt for drevne til å la seg lure av slikt spill:

- Det går ikke an å holde på sånn, de har ikke sjans. Det er så lite her, og de som jobber her, jobber så tett på oss hele tida, og den minste forandring her, så er det... ja, det går ikke an.

- Dem er ringrever, alle mann.

- Ja, og ved å lure en ringrev, har man lurt seg sjøl.

Selv om stifinner'ne tilsynelatende verner om backstage i andre anledninger, kan det tolkes som om det forelå en konsensus om å gi de ansatte, omtalt som «ringrever» i sitatet over, adgang til området bak kulissene når det gjaldt illegal rus.

En mulig forklaring på dette, kan ligge institusjonelt forankret hos Stifinner'n. Som jeg viste til i kapittel 2.7, jobber avdelingen kontinuerlig for å avslutte samarbeidet med alle innsatte som ikke anses som genuint interesserte i egen endring, og tiltaket blir oppfattet som en «ringrev» i så henseende blant informantene. Men det er også allment kjent at Stifinner'n gjør som den gjør i beste mening, for ved å luke ut alle som ikke hører hjemme på avdelingen kan den også på best mulig måte bistå dem som har redelige hensikter med oppholdet.

En annen forklaringsmulighet kan ligge hos stifinner'ne selv. Det er selvsagt vanskelig å trekke noen universelle slutninger her, men blant de 6 informantene som har sluppet til med sine historier i denne oppgaven, var det ingen som ikke virket genuint interesserte i å endre seg. Slik sett kan det å gi avdelingen full backstage-adgang være en anledning for stifinner'ne å bekrefte for seg selv, tiltaket og alle andre at man ikke har noe å skjule. Da blir igjen rolleytterpunktet som omhandler «det virkelige» verdt å strekke seg etter – i hvert fall i tilfeller hvor det er snakk om illegale rusmidler.

Den tredje forklaringsmuligheten som foreligger, er en kombinasjon av de to første. Fra Stifinner'ns side arbeides det kontinuerlig for at de innsatte skal få mest mulig ut av tiden på avdelingen, et mål vi også finner igjen hos informantene i denne oppgaven. I den sammenhengen kan uinnskrenket adgang backstage være et premiss som begge parter ønsker å oppfylle. Alt annet vil undergrave det felles arbeidet som nedlegges på avdelingen og

således trenere den felles agendaen som både Stifinner'n og informantene har om å øke stifinner'nes livsmestringen uten at de styres av rus og kriminalitet.

7.9 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg tatt for meg fenomenet tillit. Ved hjelp av Giddens (1992) ble tillit definert som en eksisterende tro eller forventning om at personer eller systemer (institusjoner) skal oppføre seg på bestemte måter ut fra en hensikt om å gjøre noe positivt eller godt.

Innledningsvis ble det argumentert imot at tillit kunne ses på som et springbrett for motivasjon, slik som et av synene innen organisasjonsteorien forfekter. På Stifinner'n var de innsatte som regel motiverte til livsendring når de ankom avdelingen, mens tillit på og til enheten ble utviklet over tid.

Det syntes likevel å være konsensus blant informantene om at forekomsten av tillit var langt større på Stifinner'n enn på andre fengselsavdelinger de fant det relevant å sammenlikne tiltaket med. Det ble blant annet tydeliggjort gjennom urinprøvene. Disse testene kan oppleves som en krenkelsesprosess (Goffman, 1967), men informantene var likevel ikke uforbeholdent kritiske til dem. Selv om selve prosedyren, avlegging av urinprøve, riktig nok ble forklart som nedverdiggende og ydmykende, førte krenkelsesprosessen også noe positivt med seg. Gjennom den fikk alle stifinner'ne bevist at de hadde ærlige hensikter med avdelingsoppholdet, og handlingen kunne på den måten forstås som en kime til gjensidig tillit.

Fravær av uniform var også viktig for informantenes opplevelse av tillit på Stifinner'n. Dette var et tema alle var opptatt av. De anså uniformen som en symbolsk makt (Bourdieu, 1996), men med uniformens fravær utjevnet også det asymmetriske forholdet mellom innsatte og ansatte seg (Skoglund, 2006). Flere av informantene uttalte ettertrykkelig at de ansattes sivile bekledning var avgjørende for at de klarte å utvise og motta tillit på avdelingen.

Innkjøringsturen og informantenes mulighet til å utfolde seg i arbeid ble også trukket fram som en tillitsskapende faktor på Stifinner'n.

De innsattes tillitsrelasjoner seg i mellom ble belyst gjennom Goffman (1992). I den forbindelse fikk jeg som forsker innsyn i flere betroelser om tillit som mest sannsynlig var en del av informantenes backstage-område. Det kom blant annet fram at de ansatte ble vurdert ulikt. Noen av dem kunne informantene knytte sterke tillitsbånd til, mens andre ikke var «verd» å bruke tiden på. De ansatte ble også benyttet ulikt ut fra hva som var informantenes

agenda. Noen kunne det være gunstig å gå til for «småting», mens andre ble foretrukket i mer kompliserte eller vanskelige situasjoner. Frontstage, overfor publikum, var imidlertid situasjonen en annen. Der forsøkte informantene å fremstå så tillitsfulle som mulig, uten å avsløre preferansene de tilkjennega backstage.

Til slutt rettet jeg fokus mot de innsatte som et lag, og belyste fenomenet tillit i den sammenheng. For laget syntes dramaturgisk lojalitet, dramaturgisk disiplin og dramaturgisk omtanke å være viktige prinsipper, i tillegg til det klare skillet mellom frontstage og backstage. Ikke minst kom dette til syne gjennom fokus på permisjon. Informantene var klare på at de ikke alltid var ærlige overfor de ansatte om hva de hadde gjort under permisjonen, da dette kunne skade tillitsforholdet mellom de to partene. Men selv om det var viktig å holde backstage helt adskilt fra frontstage i en slik forbindelse, fremsto laget samlet om at det var nødvendig å gi Stifinner'ns ansatte tilgang backstage i situasjoner som hadde med bruk eller besittelse av illegale rusmidler å gjøre.

Til tross for at stifinner'ne i ulike anledninger kunne utnytte sin ervervede tillit på Stifinner'n i den hensikt å oppnå fordeler eller skjule sannheten, syntes de i det store og hele å vurdere tilliten på Stifinner'n som positiv i forhold til egen livssituasjon. Tilliten skapte samhold, bidro til et mer positivt syn på seg selv, og en bedre relasjon til andre mennesker – innsatte som ansatte.

8 AVSLUTNING

Som jeg viste til innledningsvis og i kapittel 5 i denne masteravhandlingen, knytter det seg svært ulike syn til rehabilitering som en del av fengselsstraffen. Både gjennom lovverket og fra politisk hold understrekes det at rehabilitering er et uttalt mål ved denne straffetypen.

Dette finner vi både igjen i straffegjennomføringslovens formålsparagraf, som vektlegger at straffen skal motvirke nye straffbare handlinger, og i St. meld. nr. 37 (2007-2008), hvor det fremgår at redusert tilbakefall er målet for rehabiliteringsarbeidet (jf. kapittel 5.1).

Rusrehabilitering i fengsel synes i denne sammenhengen å være et satsingsområde, og et uttalt politisk mål de siste årene har vært å etablere flere rusmestringsenheter med det formål å sikre bedre rehabilitering og behandling (Meld. St. nr. 30 (2011-2012), s. 181).

Fra et rettssosiologisk hold dementerer Mathiesen (2007) imidlertid fengselsstraffens rehabiliterende virkning. Det samme gjelder også i forhold til allmennprevensjon, samfunnsforsvar og rettferdighetshensyn. Mathiesen (2007) forholder seg til et detaljert og veldokumentert forskningsmateriale, og understreker at rehabilitering, forstått som å sette noe ødelagt tilbake i stand, ikke forekommer i fengselet. Institusjonen har aldri, hverken i et historisk- eller et samtidsperspektiv, hatt noen tilstrekkelig rehabiliterende funksjon for de innsatte (Mathiesen, 2007).

I denne avhandlingen gjør jeg ikke forsøk på å ta stilling i denne debatten. Funnene mine sier heller intet om rusrehabiliterende arbeid i fengsel har noen funksjon eller ikke. Men debatten er like fullt svært interessant, og har bidratt til å sette denne oppgaven inn i en spennende kontekst.

De innsatte på Stifinner'n har også sine klare oppfatninger om rusrehabilitering i fengsel. På samme måte som i disputten over, peker noen på at fengselet ikke er noen egnet arena for denne typen arbeid, mens andre hevder at soningen er et godt utgangspunkt for å påbegynne et endringsarbeid i eget liv. To holdningsytterpunkter hos stifinner'ne kan i den forbindelse illustreres på følgende måte:

For å si det sånn, havner jeg i fengsel igjen, så aldri i livet om jeg skal søke Stifinner'n. Soninga her gir meg egentlig veldig lite. På Tyrili går man mye dypere inn i tingene, men her... her skrapeer man jo ikke i overflata en gang.

...jeg har god erfaring med Stifinner'n. Dem kan få gitt meg det jeg ønsker meg, akkurat det jeg ønsker meg når jeg soner. Og i forhold til min livssituasjon så er det... ja, det er helt uvurderlig, egentlig.

Som holdningsytterpunkter er ikke sitatene over representative for informantenes oppfattelse av Stifinner'n som en rusmestringsenhet i fengselssystemet. Men de er likevel tankevekkende, fordi det gjennom dem fremkommer at det også på individnivå blant de innsatte på Stifinner'n knytter seg stor uenighet omkring rehabilitering som en del av fengselsstraffen.

8.1 «Ingen liker vel å sitte i fengsel»

I kapittel 5 fremkom det at informantene samstemte i at Stifinner'n måtte oppfattes som en del av fengselssystemet. Fengselet dannet rammebetingelsene for avdelingen og la dermed føringene for enhetens mulighet til å drive rusforebyggende arbeid. I følge informantene var dette på ingen måte noen optimal situasjon for dem. Som informant 1 poengterte ved en anledning: «Problemet her er jo omgivelsene». Da jeg ba ham om å utdype dette videre, svarte han:

Du veit, du glømmer aldri at du sitter i et fengsel, du gjør ikke det. Sjøl om det er mye bedre her enn borte på blokka. Men det gir jo ikke akkurat de beste betingelsene da. Det trur jeg både vi gutta og dem som jobber her er klar over.

Dette synes å være et gjennomgående synspunkt for informantene i denne avhandlingen. Mulighetene for å drive rusrehabiliterende arbeid innad i et fengsel er i følge dem ikke de beste. Som informant 4 så illustrerende sa det da vi under intervjuet kom inn på forskjellen mellom rusrehabilitering innenfor og utenfor fengelsmurene: «Ingen liker vel å sitte i fengsel». Med den setningen konkretiserte han på sett og vis mye av det de innsatte har trukket fram i denne oppgaven. Stifinner'n *er* en del av fengselssystemet, og dermed et sted man aller helst ønsker å unngå.

Informantene trakk hovedsakelig fram selve *frihetsberøvelsen* som det fremste kjennetegnet på Stifinner'ns tilknytting til fengselssystemet. Flere beskrev i den forbindelse soningen på Stifinner'n som «smertefull», for å bruke Sykes (1958) sin begrepsterminologi. Men også andre «pains of imprisonment» ga seg til kjenne som følge av frihetsberøvelsen. Både savnet etter seksuelt samkvem og mangel på autonomi ble trukket fram i så måte. Slik informantene beskrev det, frarøvet fengselssystemet dem både muligheten til seksuell utfoldelse og selvråderett.

Andre trekk som befestet informantenes inntrykk av Stifinner'n som en del av fengselssystemet, var de materielle betingelsene på og rundt avdelingen. Hver dag under nesten hele soningen befinner stifinner'ne seg på innsiden av fengelsmurene, hvor alarmer, låser, gitre og liknende innretninger er en del av hverdagen. De er synlige en rekke steder rundt om på Stifinnerhuset og vitner taust om avdelingens uløselige tilknytning til kriminalomsorgen.

8.2 «Å gjøre det beste ut av det»

Men hvis vi skal tro informantene, er rusrehabilitering som en del av fengselsstraffen likevel ikke bare forbundet med negative aspekter. Et interessant funn fra intervjuene var at samtlige informanter da de søkte seg til Stifinner'n, mente at avdelingen kunne bidra positivt i forhold til deres egen livssituasjon. «Det er jo det med å ville gjøre noe mer ut av soninga enn å bli putta inn og kasta ut igjen», understreket informant 3 i denne forbindelsen. Ut fra de faktiske forutsetningene, at han allerede satt i fengsel, mente han at det var lite å tape ved å søke seg til avdelingen. «Egentlig har jeg jo alt å vinne, for selv om... ja, selv om jeg skulle drite meg ut, da, så har jeg fått mye mer ut av soninga, jeg, enn dem som fortsetter å sone uten innhold», påpekte han. Informant 6 viste til en liknende erfaring. Han fortalte at soningsbetingelsene på Stifinner'n var et viktig motiv for å ønske seg enheten: «Man tenker liksom at det blir en bedre soning, og at det er lettere å få gjort det man skal. Og få en allright utgang da, fra fengselet». Informant 5 var enig: «Her er det lagt opp sånn at det går an å gjøre det beste ut av det», forklarte han.

Samlet sett viste informantene til at det rådet en helt annen kultur på Stifinner'n enn på andre fengselsavdelinger som de fant det relevant å sammenlikne med. I den forbindelsen utkrystalliserte også datamaterialet fra intervjuene og observasjonen tre særegenheter ved enheten; fokuset på individuell tilrettelegging, relasjonen mellom innsatte og ansatte, samt fokuset på omsorg.

Et interessant spørsmål som reiser seg i denne forbindelsen, er om det er slik at disse særegenhetene først og fremst manifesterer seg som en følge av Tyrilikulturens integrering i Stifinner'n, eller om de skyldes andre forhold? Sagt med andre ord; er det Tyrilis verdier og menneskesyn som gjenspeiles i informantenes erfaring av enheten som noe annet enn en «vanlig» fengselsavdeling, eller kan for eksempel normalitetsprinsippet være et opphav til

denne opplevelsen? Denne avhandlingen gir ingen svar i så måte, men spørsmålet er likevel både betimelig og interessant.

8.3 Stifinner'n – et kryss på veien mellom fortid og framtid?

Uansett hva som måtte være opprinnelsen for avdelingens særegenheter, ble disse egenskapene beskrevet som positive av informantene. Særegenhetene på Stifinner'n bidro dessuten, slik jeg tolket det, til å skape et internt klima hvor motivasjon og tillit kunne få gode vekstvilkår.

Fenomenet motivasjon kom til syne hos informantene som en følge av et felles ønske om å la framtiden skille lag med fortiden. I kapittel 6 var dette et gjennomgående tema, og noe alle ivret etter. Informantenes individuelle motivasjonsfaktorer for et videre liv uten rus og kriminalitet var dog forskjellige. Både ytre og indre motivasjonsfaktorer ble trukket fram, og disse handlet i all hovedsak om egen helse, båndene til egen familie, samt kontakt med hjelpeapparatet.

Både Foucault (2002) sin hyrdemaktteori og Bourdieu (1990, 1995, 1999) sitt habitusbegrep er anvendt for å belyse informantenes motivasjon. Hyrdemakten ble sett i sammenheng med ytre motivasjon hos informantene, mens habitusbegrepet belyste den indre motivasjonen. Fellesnevneren var dog at informantene anså Stifinner'n som viktig i forhold til deres respektive livssituasjon. Dette fordi avdelingen i følge informantene både vedlikeholdt og styrket deres motivasjon for et rus- og kriminalitetsfritt liv.

Som det fremkom i kapittel 7, syntes også det andre fenomenet, tillit, å ha gode betingelser for vekst og utvikling på Stifinner'n. På meg virket det som om både de innsatte og de ansatte var viktige bidragsyttere i den sammenhengen. En form for gjensidig tillit kom blant annet til syne ved at de innsatte forholdt seg imøtekommende til kravet om urinprøver, mens de ansatte var ikledd sivile klær på arbeidsplassen. Også turer og arbeid ble trukket fram som tillitsskapende tiltak.

Fenomenet tillit ble videre belyst gjennom Goffman (1992) sin teori om rollespill og selvpresentasjon. I den forbindelse ble de innsatte både forklart som enkeltaktører og som lag. Gjennom den teoretiske tilnærmingen kom det fram at de innsatte ved ulike anledninger syntes å utnytte sin tillit på Stifinner'n uten å røpe dette for Stifinner'ns ansatte, mens de på

den andre siden vektla full åpenhet i situasjoner som hadde med bruk eller besittelse av illegale rusmidler å gjøre.

Sett under ett, syntes forekomsten av tillit på Stifinner'n å spille positivt inn på informantenes livssituasjon. Dette uttalte de både ved å vise til fenomenets positive innvirkning på egen selvfølelse og ved å påpeke at det hadde bidratt til å styrke deres relasjoner med andre innsatte og ansatte.

Når alt kommer til alt, representerer så Stifinner'n et kryss på veien mellom fortid og framtid for avdelingens innsatte? De 6 informantene som har sluppet til med sine historier i denne masteravhandlingen påpeker alle at de håper det. Ønsket om en tilværelse uten rus og kriminalitet står sterkt. Som informant 2 påpekte mot slutten av intervjuet:

Det er snålt, egentlig, for vet du hva? Før tenkte jeg ikke akkurat høye tanker om alle de straighte folka der ute. Men nå... nå ønsker jeg aller helst å være en av dem. Gifte meg med dama, få egne kids, flytte i rekkehus, kjøre Volvo stasjonsvogn og hele greia.

På mange måter oppsummerer informant 2 med disse ordene det som samtlige av informantene gir uttrykk for i denne oppgaven; en framtid hvor rus og kriminalitet er erstattet med andre verdier og forankringspunkter. Til syvende og sist er det derfor de befinner seg på Stifinner'n. For å ta det første av en lang rekke skritt på veien mot en ny tilværelse.

Om de lykkes i sin streben, er derimot uvisst:

Jeg har vært i behandling før, og jeg veit at det innebærer så mye svelging av kameler og at man må ta seg selv så alvorlig i nakken. Men jeg er egentlig ganske glad og. Jeg er litt sånn tent, dette er riktig vei, i hvert fall. Ett skritt på den riktige veien (informant 2).

Veien mot et liv uten rus- og kriminalitet er lang og smal, og et lite feilsteg er alt som skal til for å mislykkes. Kun framtiden vil derfor vise om Stifinner'n representerer et kryss på veien mellom fortid og framtid, eller om veien forblir den samme.

Litteraturliste

- Adler, E. S. og R. Clark, 2010, *An Invitation to Social Research: How It's Done*, Wadsworth Publishing, 4th edition.
- Alver, B. G. og Ø. Øyen, 1997, *Forskningsetikk i forskerhverdag: Vurderinger og praksis*, Tano Aschehoug.
- Andenæs, J., M. Matningsdal og G. F. Rieber-Mohn, 2004, *Alminnelig strafferett*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Andenæs, K. 1992, «Avslutning», i *Sosialomsorg i gode og onde dager*, s. 361-394, i *Retts sosiologi RSOS2802/4802: Del 1 av 3. Ikke-jurister som rettsanvendere*, 2010, Universitetet i Oslo, s. 14-47.
- Barth, F. 1992, «Forord», i Goffman, E., *Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatik*, Pax, Oslo.
- Basberg, C. E. 1999. *Omsorg i fengsel?*, Pax, Oslo.
- Bourdieu, P. 1986, «The forms of capital» i Richardson, J. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood, s. 241-258.
- Bourdieu, P. 1990, *The Logic of Practice*, Polity Press.
- Bourdieu, P. 1995, *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Pax forlag AS, Oslo.
- Bourdieu, P. 1996, *Symbolsk makt: artikler i utvalg*, Pax forlag, Oslo.
- Bourdieu, P. 1999. *Meditasjoner*, Pax, Oslo.
- Bourdieu, P. og R. Nice, 1977, *Outline of a theory of practice*, Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. og L. J. D. Wacquant, 1995, *Den kritiske ettertanke: Grunnlag for samfunnsanalyse*, Det norske samlaget, Oslo.
- Brandth, B. 2007, «Gruppeintervju: perspektiv, relasjon og kontekst», i Holter, H. og R. Kalleberg (red), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, Universitetsforlaget, Oslo (s. 145 – 165).
- Christie, N. 1982a, *Hvor tett et samfunn?*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Christie, N. 1982b, *Pinens begrensning*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Christie, N. 1996, *Kriminalitetskontroll som industri : På vej mod Gulag, vestlig stil*, København, Hans Reitzels Forlag AS.

- Clemmer, D. 1940, *The Prison Community*, Holt, Rhineheart and Winston, New York.
- Coleman, J. S. 1990, *Foundations of social theory*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Crewe, B. 2006, «Prison Drug Dealing and the Ethnographic Lens», i *The Howard Journal Vol 45, No 4*, s. 347-368.
- Crewe, B. 2009, *The prisoner society: power, adaption, and social life in an English prison*, Oxford University Press, Oxford.
- Culbert, S. A. og J. J. McDonough, 1986, The politics of trust and organization empowerment, i *Public Administration Quarterly*, 10, s. 171-188.
- Danielsen, T. og S. Haugen 2010, *Håndbok for Stifinner'n*, Tyrili skriftserie nr. 2/2010.
- Dirks, K. D. 1999, The Effects of Interpersonal Trust on Work Group Performance, i *Journal of Applied Psychology* 1999, Vol. 84, No. 3, s. 445-455.
- Erdal, B. (red.), 2006, *Ute - inne: oppsøkende sosialt arbeid med ungdom*, Gyldendal akademisk, Oslo.
- Finstad, L. 1990, *Den betalte familie: nye livsformer for folk i krise*, Pax forlag, Oslo.
- Foucault, M. 1994, *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Foucault, M. 2002, *Forelesninger om regjering og styringskunst*, Cappelen akademisk, Oslo.
- Giddens, A. 1992, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*, Doubleday, Garden City, N.Y.
- Goffman, E. 1967, *Anstalt og menneske: Den totale institution sosialt sett*, Jørgen Paludans Forlag, København.
- Goffman, E. 1992. *Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatikk*, Pax, Oslo.
- Grimen, H. 2009, *Hva er tillit?*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Grimen, H. 2012, «Gode institusjoners betydning for tillit», i Skribekk, H. og H. Grimen (red.), *Tillit i Norge*, Res Publica, Oslo.
- Grimstad, L. 2010, *Motiverende ledelse: Hvordan kan ledere motivere personalet til å arbeide mot strategiske mål i en organisasjon?*, masteroppgave i organisasjon og ledelse, Pedagogisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet.
- Grøvdal, Y. 2001, *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Avdeling for rettssosiologi, Skriftserie nr.67/2001, Universitetet i Oslo.

- Hammerlin, Y. 2008, *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Hann, M. S, 1968, «Die idee des Vertrauens bei Konfuzius», i J. Schwartländer (red.) *Verstehen und vertrauen*, Kohlhammer, Stuttgart, s. 27 – 38.
- Hardin, R. 2002, *Trust and Trustworthiness*, Russel Sage Foundation, New York.
- Hellum, A. 2002, «Kjønn og rettens internasjonalisering: Om menneskerettigheter, rettslig pluralisme og multikulturalisme», *Kritisk Juss*, nr. 29 (1-3), s 91-111, i *Retts sosiologi RSOS4001: Sentrale teoretiske perspektiver i retts sosiologi*, 2009, Universitetet i Oslo, s. 189-209.
- Hennum, R. 1997, «Strafferett og straffeprosess» i Finstad, L. og C. Høigård (red.) *Kriminologi*, Pax forlag AS, Oslo.
- Hersey, P. og K. H. Blanchard, 1988, *Management of Organizational Behavior*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey (5th Ed).
- Hertzberg, L. 2012, «Russel Hardin om tillit som innkapslet interesse», i Skribekk, H. og H. Grimen (red.), *Tillit i Norge*, Res Publica, Oslo.
- Hogan, K og J. Fisherkeller, 2005, «Dialogue as data: Assessing Students' Scientific Reasoning with Interactive Protocols», i Mintzes, J. J., J. H. Wandersee og J. D. Novak (Red.), *Science Understanding: A Human Constructivist View*, Academic Press, s. 95-129.
- Holter, H, og R. Kalleberg (red.), 2007, *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Høigård, C. 2002, *Gategallerier*, Pax, Oslo.
- Høigård, C. og L. Finstad, 1986, *Bakgater: om prostitusjon, penger og kjærlighet*, Pax forlag.
- Johannessen, A., P. A. Tufte og L. Christoffersen, 2005, *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, Abstrakt forlag, Oslo.
- Johansen, T. H. 2005, *Stifinner'n: En rus- og rehabiliteringsavdeling innenfor Oslo fengsel sett i lys av Lysgaards kollektivteori og Goffmans begrepsapparat*, masteroppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Kleinginna, P. R. og A. M. Kleinginna, 1981, «A categorized list of motivation definitions, with a suggestion for a consensual definition», i *Motivation and Emotion*, 5(3), s. 263-291.
- Kristoffersen, K. H., P. Holth og T. Ogden, 2011, *Modeller for rusbehandling: en kunnskapsoversikt*, Atferdssenteret, Oslo.

- Levin, I. og J. Trost, 1996. *Å forstå hverdagen: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*, TANO-Aschehoug, Oslo.
- Lysgaard, S. 1985, *Arbeiderkollektivet*, Universitetsforlaget, Oslo.
- MacCormick, N. 2007, *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*, Oxford University Press.
- Maslow, A. H. 1943, «A theory of human motivation» i *Psychological review*, 50(4), s. 370-396.
- Mathiesen, T. 1994, «Innledning», i Foucault, M., *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Mathiesen, T. 2007, *Kan fengsel forsvares?*, Pax, Oslo.
- Mathiesen, T. 2012. *The defences of the weak: a sociological study of a Norwegian correctional institution*, Routledge, Abingdon.
- McNeill, F. og B. Weaver, 2007, *Giving up crime: directions for policy*, Scottish Consortium on Crime and Criminal Justice, Edinburgh.
- Neumann, I. B. 2003, «Innledning: regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst» i Neumann, I. B. og O. J. Sending (red.), *Regjering i Norge*, Pax, Oslo.
- Nilsen, R. Å. 2008, «Hva kjennetegner vår egen tid? Innledning om sosiologiske samtidssdiagnoser» i *Sosiologi i dag*, årgang 38, nr. 3/2008.
- Pintrich, P. R. og D. H. Schunk, 1996. *Motivation in education: theory, research and applications*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J.
- Pirson, M. 2008, *Facing the Trust Gap: Measuring and Managing Stakeholder Trust*, VDM Verlag, Saarbrücken, Germany.
- Prieur, A. og C. Sestoft, 2006, *Pierre Bourdieu: En introduktion*, Hans Reitzels Forlag.
- Roche, D. 1989, «Censorship and the Publishing Industri», i Darnton, R. & D. Roche (editors), *Revolution in Print: The Press in France, 1775-1800*, University of California Press.
- Rognaldsen, S. 2003, *Evaluering av fengselsundervisning med vekt på systemnivået og kriminalomsorgens totale opplæringsvirksomhet*, Fylkesmannen i Hordaland, 2003.
- Ryan, R. M. og E. L. Deci, 2000a, «Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being», i *American Psychologist*, 55(1), s. 68-78.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. 2000b. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.

- Skirbekk, H. 2012 «Innledning», i Skirbekk, H. og H. Grimen (red.), *Tillit i Norge*, Res Publica, Oslo.
- Skoglund, T. H. 2006, *Holdninger til fengselsinnsatte blant ansatte og innsatte på Ullersmo fengsel*. Hovedfagsoppgave, Institutt for psykologi, NTNU, Trondheim.
- Skaalvik E. M. og S. Skaalvik, 1996, *Selvoppfatning, motivasjon og læringsmiljø*, Tano AS.
- Stensrud, A. 1985, *Revansj: Ei bok om Tyrilikkollektivet*, Fagbokforlaget, Brumunddal.
- Sykes, G. M. 1958, *The society of captives: A study of a maximum security prison*, Princeton University Press. N.J.
- Tjersland, O., A. U. Jansen og G. Engen, 1998, *Våge å leve: En bok om alternative veier i behandling basert på erfaringene fra Tyrili*, Tano Aschehoug, Oslo.
- Tveiten, S. 2008, *Pedagogikk i sykepleiepraksis*, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, Bergen.
- Ugelvik, T. 2011, *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Wadel, C. 1991, *Feltarbeid i egen kultur: en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*, SEEK AS, Flekkefjord.
- Weber, M. 1971, *Makt og byråkrati*, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Weber, M. 1995, *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*, Pax forlag AS, Oslo.
- Wilken, L. 2008, *Bourdieu for begyndere*, Samfundslitteratur.
- Østerberg, D. 1993, *Fortolkende sosiologi I: almene emner og metodologi*, Universitetsforlaget.
- Østerberg, D. 1997, *Sosiologiens nøkkelbegreper*, Cappelen, Oslo.
- Aakvaag, G. C. 2008. *Moderne sosiologisk teori*, Abstrakt forlag, Oslo.

Offentlige rapporter, dokumenter og konvensjoner

- Bergsgard, N. A. og T. Danielsen, 2012, *Når veien er målet: En evaluering av Stifinner'n*, IRIS, International Research Institute of Stavanger, Stavanger.
- Fauchald, K. og A. K. Sivesind, 2012, *De åpne russcenene i Oslo sentrum: sett fra brukernes perspektiv*, Oslo kommune, Velferdsetaten.

Friestad, C. og I. L. Skog Hansen, 2004, *Levekår blant innsatte*, FAFO – rapport 429.

Haugen, S. 2010, *Årsberetning Stifinner'n 2010*, Kriminalomsorgen, Oslo.

Melding til Stortinget nr. 30 (2011 - 2012), *Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk: alkohol – narkotika – doping*, Det kongelige helse- og omsorgsdepartement, Oslo.

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008), *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*, Justis og politidepartementet, Oslo.

Nettkilder

Dagbladets nettutgave. *Byrådet sier ja til omstridt kvinnepark* [lesedato 13. februar 2013]

http://www.dagbladet.no/2011/05/19/nyheter/innenriks/christian_ringnes/oslo/16584969/

Grønland voksenopplæringssenter. *Skolens tilbud*. [lesedato 23. februar 2013]

<http://www.gronland.oslovo.no/tilbud/>

Justis- og beredskapsdepartementet. *Om kriminalomsorgen* [lesedato 26. april 2013]

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalomsorg/sub/om-kriminalomsorgen.html?id=446221>

Kriminalomsorgen. *Rusmestringsenheter*. [lesedato 26. april 2013]

<http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>

Kriminalomsorgen. *Påvirkningsprogrammer*. [lesedato 15. mars 2013]

<http://www.kriminalomsorgen.no/paavirkningsprogrammer.237975.no.html>

Kriminalomsorgen. *Type fengsel og sikkerhet*. [lesedato 23. februar 2013]

<http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=237877>

Oslo fengsel [Lesedato 13.november 2012]

<http://www.oslofengsel.no/>

Oslo fengsel [lesedato 22. februar 2013]

<http://www.kriminalomsorgen.no/oslo-fengsel.5044463-242495.html>

Oslo fengsel [lesedato 23. februar 2013]

<http://www.kriminalomsorgen.no/oslo-fengsel.5044463-237612.html>

Oslo fengsel 10 år [lesedato 23. februar 2013]

http://www.oslofengsel.no/oslo-fengsel_10-aar.html

Stifinner'n (avdeling C): *Et tilbud til innsatte med rus og avhengighetsproblemer*. [lesedato 23. februar 2013]

<http://www.oslofengsel.no/#Stifinnern>

Store norske leksikon. *Doxa*. [lesedato: 17. februar 2013]
<http://snl.no/doxa>

Store norske leksikon. *Ludvig 14.* [lesedato: 12. februar 2013]
http://snl.no/Ludvig_14

Lover og forskrifter

2001 Straffegjennomføringsloven: *Lov om gjennomføring av straff mv.* av 18. mai 2001.

Upublisert material

Nærum, E. J. 2012, *Feltdagbok fra observasjon på Stifinner'n 2012*.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt
Antall ord: 44 430

Vedlegg 1. Intervjuguide

Innledning

1. Hvor gammel er du?
2. Er det noe du lurer på før i starter?
3. Når kom du til Stifinner'n og hvor lenge regner du med at du blir her?
4. Kan du fortelle kort hva rehabiliteringen på Stifinner'n går ut på?

Ønsket om å delta på Stifinner'n

5. Hvorfor ønsket du å starte på Stifinner'n i Oslo fengsel?
6. Kan du beskrive hvordan du gikk fram i forbindelse med innsøkingen?
7. Hva tenkte du da du fikk plass på Stifinner'n?
8. Tror du at du ville gått til rusrehabilitering i dag hvis du ikke hadde sittet i fengsel?
9. Hvordan opplevde du overgangen fra det ordinære fengselet til Stifinner'n?
10. Det kan ofte være forskjellige grunner til at man som innsatt ønsker å starte med rusbehandling. Hva er dine tanker omkring dette?

Selve programmene på Stifinner'n

11. Hvordan foregår programmene/behandlingen på Stifinner'n?
12. Er det lagt opp til individuelle samtaler eller gruppesamtaler?
13. Er det noe av dette du liker spesielt godt?
14. Er det noe av dette du liker spesielt dårlig?
15. Hva er viktigst for deg i programmene?
16. Synes du at programmene hjelper for deg?
17. Er det noe ved programmene som kunne vært annerledes?

18. Hvordan hjelper Stifinner'n deg med å være rusfri?
19. Hvordan ser en typisk dag ut for deg på Stifinner'n?
20. Hvordan ser unntakene fra de vanlige dagene ut, og hva kjennetegner dem?
21. Hvordan vil du beskrive en god dag for deg på Stifinner'n?
22. Hva innebærer en dårlig dag for deg på Stifinner'n?
23. Hvordan vil du beskrive relasjonen til de andre innsatte på Stifinner'n?
24. Har du fått en annen relasjon til fengselsbetjentene etter at du begynte på Stifinner'n?
25. Har du fått en annen relasjon til kjæreste/familie/venner etter at du begynte på Stifinner'n?:
26. Har det hatt betydning for soningen din at du har fått anledning til å jobbe med rusmestring på Stifinner'n?
27. Hva vil du si at er forskjellene mellom en rusmestringsavdeling som Stifinner'n og en vanlig avdeling i fengselet?
28. Noen mener at rusmestringsavdelingen hovedsakelig hjelper de innsatte med å takle tilværelsen i fengselet, mens den ikke har særlig innvirkning på narkotikabruket, særlig etter at man kommer ut. Hva sier du til det?

Behandlerne/de ansatte

29. Opplever du at det er enkelt å snakke med behandlerne/de ansatte på Stifinner'n?
30. Kan du snakke med behandlerne/de ansatte om ting du ikke kan snakke med andre om?
31. Hva er behandlerne/de ansatte gode til å hjelpe deg med?
32. Er det ting behandlerne/de ansatte ikke er så god på?
33. Har du et annet forhold til behandlerne/de ansatte på Stifinner'n enn til de «vanlige» fengselsbetjentene?
34. Hvilke typer ansatte er du i kontakt med på Stifinner'n, og i hvilke situasjoner?

35. Hvordan opplever du fengselsbetjentene på Stifinner'n?
36. Hvordan opplever du de ansatte med annen sosialfaglig utdanning, for eksempel helsearbeidere og/eller sosionomer?

Behandling i fengsel sammenliknet med behandling utenfor fengsel

37. Nå vil jeg gjerne at du sammenlikner rusrehabiliteringen her på Stifinner'n i Oslo fengsel med eventuelle rehabiliteringsopplegg du har hatt utenfor fengselet.
38. Synes du det er store forskjeller mellom behandling på innsiden av murene og på utsiden av murene?

Substitusjonsmedisinering

39. Blir du substitusjonsmedisinert, eller har du blitt det tidligere?
40. Er det forskjell på det å få substitusjonsmedisineringen i fengselet sammenliknet med å få den utenfor fengselet?
41. Har doseringene dine blitt trappet opp eller ned etter at du kom i fengsel?
42. Får du noen ytterligere former for medisin her inne?
43. Har fokuset ditt på medisinering blitt større eller mindre siden du kom i fengsel?

Reglementer og kontrollmekanismer på Stifinner'n

44. Hender det at det er narkotikakontroller på Stifinner'n?
45. Hvem utfører disse kontrollene?
46. Hva tenker du om slike kontroller?
47. Hvilke sanksjoner – positive og negative – har du erfaring med fra fengselets side?
48. Kjenner du til reglementet som gjelder for Stifinner'n?
49. Hva skjer hvis noen på Stifinner'n blir tatt for noe som strider mot reglementet?

Tilbud og muligheter på Stifinner'n

50. Vet du hva som skal til for at noen skal bli kastet ut fra Stifinner'n?

51. Hva vil du si er likhetene og forskjellene mellom reglementet på Stifinner'n og reglementet for resten av Oslo fengsel?
52. Hvordan opplever du kontrollmekanismene på Stifinner'n, og hvordan foregår de?
53. I hvor stor grad vil du si at reglementet følges på Stifinner'n?
54. Stifinner'n er underlagt Kriminalomsorgen og Oslo fengsel. På hvilke måter opplever du at avdelingen er en del av fengselet og på hvilke måter opplever du at Stifinner'n er noe annet enn fengselet?
55. Finnes det noen form for tilbud eller hobbyvirksomhet som du kan tar del i på Stifinner'n?
56. Hvordan opplever du disse tilbudene?
57. Hvordan har disse tilbudene eventuelt hjulpet deg?

Avslutning

58. Hva vil du si at er Stifinner'ns viktigste funksjon for deg med tanke på livssituasjonen du befinner deg i?
59. Er Stifinner'n noe du vil anbefale til andre?
60. Hvis du skal beskrive Stifinner'n med tre ord, hvilke ord vil du bruke?
61. Er det noe som er uklart eller som du lurer på før vi avslutter?
62. Tusen takk for at du ønsket å la deg intervjuet.

Vedlegg 2. Informasjonsskriv til de innsatte

Espen Nærum
Student ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo

Vil du være med i min intervjuundersøkelse?

Hei. Jeg heter Espen Nærum, og jeg er masterstudent i rettssosiologi ved Universitetet i Oslo. Jeg skal skrive en masteroppgave om Stifinner'n i Oslo fengsel, og ønsker derfor svært gjerne å intervju dere innsatte om dette. I den forbindelsen vil jeg være til stede på Stifinner'n på onsdager og torsdager fra uke 8 til uke 12.

Intervjuene vil foregå på Stifinner'n, og varer i omkring en og en halv time. Jeg vil stille spørsmål rundt temaer som angår din hverdag på Stifinner'n.

Hvis jeg stiller spørsmål du føler deg ukomfortabel med under intervjuet, kan du selvfølgelig unnlate å svare. Du kan også trekke deg fra prosjektet på hvilket som helst tidspunkt uten at dette vil få konsekvenser verken i forhold til meg eller fengselet du sitter i. Å delta i prosjektet er helt frivillig. Jeg vil behandle all informasjon om deg konfidensielt, både i forhold til intervjuet og den ferdige oppgaven. Jeg har taushetsplikt, og det er kun jeg som har tilgang til opplysninger som kommer frem under intervjuet. Når min masteroppgave leveres, vil alle lydbånd og annet materiale som kan identifisere deg, slettes. Dette vil senest skje ved utgangen av 2013.

Velger du å trekke deg fra prosjektet underveis, sletter jeg selvsagt alle opplysninger om deg umiddelbart.

Jeg har fått godkjenning av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, til å gjennomføre intervjuene. For å delta, må du skrive under en samtykkeerklæring. Dette gjør du når jeg kommer til fengselet for å intervju deg.

Dersom noe er uklart eller du har noen spørsmål, så kontakt meg gjerne på e.j.narum@student.jus.uio.no. Du kan selvfølgelig også kontakte min veileder Hedda Giertsen på hedda.giertsen@jus.uio.no hvis du ønsker det.

Jeg setter stor pris på om du vil la deg intervju!

Med vennlig hilsen
Espen Nærum

Vedlegg 3. Samtykkeskjema

Samtykkeskjema

Studentansvarlig:

Espen Johnsen Nærum
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo

Veileder:

Hedda Giertsen
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo

Prosjektets tittel:

Rehabilitering og totalitet:
Stifinner'n i Oslo fengsel

ERKLÆRING OM SAMTYKKE

Jeg samtykker med dette at jeg er villig til å la meg intervjuet i forbindelse med Espen Nærums masteroppgave i rettssosiologi, som dreier seg om rusrehabilitering i fengselet.

Jeg er kjent med at jeg når som helst kan trekke meg fra undersøkelsen dersom jeg ønsker det, uten at jeg må oppgi noen grunn. Dette vil ikke ha noen konsekvenser for meg.

Opplysningene jeg gir i intervjuet skal brukes i Espen Nærums masteroppgave. En forutsetning for dette samtykket er at all informasjon blir behandlet konfidensielt og at forskeren har taushetsplikt. Ingen eventuelle sensitive opplysninger vil kunne tilbakeføres til informanten, hverken mens oppgaven skrives eller etter at den er ferdigstilt.

.....

Sted	Dato	Underskrift
------	------	-------------

Vedlegg 4. Godkjennelse fra NSD

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hedda Giertsen
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 02.02.2012

Vår ref: 29113 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 19.12.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

29113	Rusrehabilitering og totalitet. Stifinner'n i Oslo fengsel
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens overste leder
Daglig ansvarlig	Hedda Giertsen
Student	Espen Nærum

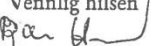
Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

✓ Vedlegg: Prosjektvurdering

✓ Kopi: Espen Nærum, Deichmans gate 10, 0178 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 29113

Det gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke. Personvernombudet finner skrivene mottatt 02.02.2012 tilfredsstillende, men forutsetter som nevnt over telefon til student Espen Nærum at setningen "Prosjektet vil bli avsluttet senest torsdag 22. mars i år" fjernes og det i stedet tilføyes etter setningen som begynner "Når min master..." opplysning om dato, her senest ved utgangen av 2013. Personvernombudet legger til grunn for sin godkjenning at revidert skriv ettersendes før det tas kontakt med utvalget.

Prosjektleder vil ha en kontaktperson i fengselet som vil være behjelpelig med utlevering av informasjonsskriv. Tilbakemelding fra innsatte vil skje i lukket konvolutt via kontaktperson til prosjektleder.

Det tas høyde for at det kan bli registrert sensitive personopplysninger om at en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8, b).

Innsamlede opplysninger registreres på pc i nettverk tilknyttet Internett tilhørende Universitetet i Oslo og på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at bruk av privat pc er i tråd med Universitetet i Oslo sine rutiner for datasikkerhet.

Innsamlede opplysninger anonymiseres og lydbåndopptak makuleres ved prosjektslutt, senest ved utgangen av 2013. Med anonymisering innebærer at navnelister slettes/makuleres, og ev. kategorisere eller slette indirekte personidentifiserbare opplysninger. Ved publisering vil ingen enkeltpersoner kunne gjenkjennes.